శ్రీ

శబ్దమఞ్జరి

చెన్నపురి

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

1966

All Rights Reserved.

Printed by
V. VENKATESWARA SASTRULU TRUST
For V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
AT THEIR 'VAVILLA' PRESS
MADRAS—1966. 4000—Copies

శ్రీరస్తు

బాలవిజ్ఞానదీపికాభిఖ్యా

శబ్దమఞ్జరీ

శ్రీమత్సంస్కృతభాషాయాం సుప్తిఙంతభేదేన ద్వివిధాని పదాని ప్రయుజ్యంతే. సుబంతపదేషు యాని లిఙ్గవిభక్తివచనశూన్యాని తాన్యవ్యయాని. తిఙ్ ప్రత్యయప్రకృతయఏవ ధాతవ ఇత్యుచ్యంతే, సుబంతశబ్దాస్త్రివిధాః పుంలిఙ్గాః స్త్రీలిఙ్గాః నపుంసకలిఙ్గా శ్చేతి. శబ్దస్య సప్త విభక్తయః ప్రథమావిభక్తిః, ద్వితీయావిభక్తిః, తృతీయా విభక్తిః, చతుర్థీ విభక్తిః, పంచమీవిభక్తిః, షష్ఠీవిభక్తిః, సప్తమీవిభక్తిశ్చేతి. తత్ర ప్రథమావిభక్తౌ సంబోధన ప్రథమేతి విశేషో విజ్ఞేయః. విభక్తేస్త్రీణి వచనాని ఏకవచనం ద్వివచనం బహువచనం చేతి.

సంస్కృతభాషయందు సుబంతములు తిఙంతములు నని పదములు రెండురకములు. నామములు, విశేషణములు మొదలగునవి సుబంతములు. ఉదా:—రామః (రాముఁడు) శ్యామః (నల్లనివాఁడు) మొదలగునవి. తిఙంతము లనఁగా క్రియలు. ఉదా:—అస్తి (కలఁడు), గచ్ఛతి (వెళ్లుచున్నాఁడు) మొదలగునవి. పుల్లింగములు, స్త్రీలింగములు, నపుంసకలింగములు అని సుబంతపదములు మూఁడు తెఱఁగులు. ఉః—రామః పుం. రమా. స్త్రీ. ఫలమ్ న. సుబంతములకు ఏడువిభక్తులు: ప్రథమ, ద్వితీయ, తృతీయ, చతుర్థి, పంచమి, షష్ఠి, సప్తమి. ప్రథమావిభక్తియందు సంబోధనప్రథమ యని విశేషము. ఒకవిభక్తికి మూఁడు వచనములు. ఏకవచనము (ఒకటి), ద్వివచనము (రెండు), బహువచనము (పెక్కులు). సుబంతములలో లింగము విభక్తి వచనము లేనివి అవ్యయములు. ఉః—యత్ర, కుత్ర, యదా, తదా, ఏవమ్ మొ.

సంస్కృతాంధ్రవిభక్తిప్రత్యయములు

'స్వౌజసమౌట్ఛస్టాభ్యామ్భిస్ఙేభ్యామ్భ్యస్ఙసిభ్యామ్భ్యస్
ఙసోసామ్ఙ్యోస్సుప్' ఇత్యేతాః క్రమాత్ జ్ఞేయా విభక్తయః.

సంస్కృతవిభక్తులు.			ఆంధ్రవిభక్తులు.	విభక్తినామములు.
ఏ	ద్వి	బ		
సు	ఔ	జస్	డు ము వు లు	ప్రథమావిభక్తిః
అమ్	ఔట్	శస్	ని ను ల కూర్చి	ద్వితీయావిభక్తిః
టా	భ్యామ్	భిస్	చేత చే తోడ తో	తృతీయావిభక్తిః
ఙే	భ్యామ్	భ్యస్	కొఱకు కై	చతుర్థీవిభక్తిః
ఙసి	భ్యామ్	భ్యస్	వలన కంటె పట్టి	పఞ్చమీవిభక్తిః
ఙస్	ఓస్	ఆమ్	కి కు యొక్క లోపల	షష్ఠీవిభక్తిః
ఙి	ఓస్	సుప్	అందు న	సప్తమీవిభక్తిః

ఇకారాన్తః పుంలిఙ్గ ఔడులోమిశబ్దః.

(ఉడులోముని కుమారుఁడు.)

ఏ.	ద్వి.	బ.
ఔడులోమిః	ఔడులోమీ	ఉడులోమాః
హే ఔడులోమే	హే ఔడులోమీ	హే ఉడులోమాః
ఔడులోమిమ్	ఔడులోమీ	ఉడులోమాన్
ఔడులోమినా	ఔడులోమిభ్యామ్	ఉడులోమైః
ఔడులోమయే	ఔడులోమిభ్యామ్	ఉడులోమేభ్యః
ఔడులోమే	ఔడులోమిభ్యామ్	ఉడులోమేభ్యః
ఔడులోమేః	ఔడులోమ్యోః	ఉడులోమానామ్
ఔడులోమౌ	ఔడులోమ్యోః	ఉడులోమేషు

ఏవమ్ ఆత్రేయః-ఆత్రేయౌ-అత్రయః, ఐక్ష్వాకః-ఐక్ష్వాకౌ-ఇక్ష్వాకవః ఇత్యాదయశ్శాస్త్రవశేనావగన్తవ్యాః.

చకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో గవాక్ఛబ్దః.

శ్లో. గవాక్ఛబ్దస్య రూపాణి క్లీబేఽర్చాగతిభేదతః,
అసన్ధ్యవఙ్ పూర్వరూపై ర్నవాధికశతం మతమ్.

ప్ర. గవాక్ గవాగ్ గోఅక్ గోఅగ్ గోక్ గోగ్ ఇతి కతా షట్ గవాఙ్ గోఅఙ్ గోఙ్ ఇతి పూజాయాం త్రీణి.	గోచీ గవాఞ్చి గోఅఞ్చి గోఞ్చి ఏవం ద్వితీయావిభక్తావపి	గవాఞ్చి గోఅఞ్చి గోఞ్చి

తృ. గోచా గవాఞ్చా గోఅఞ్చా గోఞ్చా	గవాగ్భ్యామ్ గోఅగ్భ్యామ్ గోగ్భ్యామ్ గవాఙ్భ్యామ్ గోఅఙ్భ్యామ్ గోఙ్భ్యామ్	గవాగ్భిః గోఅగ్భిః గోగ్భిః గవాఙ్భిః గోఅఙ్భిః గోఙ్భిః
చ. గోచే గవాఞ్చే గోఅఞ్చే గోఞ్చే	భ్యామిప్రాగ్వత్	గవాగ్భ్యః గోఅగ్భ్యః గోగ్భ్యః గవాఙ్భ్యః గోఅఙ్భ్యః గోఙ్భ్యః
ప. గోచః గవాఞ్చః గోఅఞ్చః గోఞ్చః	భ్యామిప్రాగ్వత్	భ్యసిప్రాగ్వత్

ప. జసి జసివత్ — { గోచోః, గవాఞ్చోః, గోఅఞ్చోః, గోఞ్చోః } { గోచామ్, గవాఞ్చామ్, గోఅఞ్చామ్, గోఞ్చామ్ }

స. గోచి
గవాఞ్చి
గోఅఞ్చి
గోఞ్చి } ఓసిప్రాగ్వత్

{ గవాక్షు
గోఅక్షు
గోక్షు
గవాఙ్షు
గోఅఙ్షు
గోఙ్షు
గవాఙ్ క్షు
గోఅఙ్ క్షు
గోఙ్ క్షు }

శ్లో. స్వమ్సుప్సు నవ (౯) షడ్ (౬) భాద షట్కే స్యుస్త్రీణి (౩) జస్శసోః,
చత్వారి శేషే దశకే రూపాణీతి విభావయ.

అజన్త పుంలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః

అకారాన్తః పుంలిఙ్గో రామశబ్దః

ఏకవచనమ్	ద్వివచనమ్	బహువచనమ్	విభక్తిః
రామః	రామౌ	రామాః	ప్రథమావిభక్తిః
హే రామ	హే రామౌ	హే రామాః	సంబోధనప్రథమావిభక్తిః
రామమ్	రామౌ	రామాన్	ద్వితీయావిభక్తిః
రామేణ	రామాభ్యామ్	రామైః	తృతీయావిభక్తిః
రామాయ	రామాభ్యామ్	రామేభ్యః	చతుర్థీవిభక్తిః
రామాత్	రామాభ్యామ్	రామేభ్యః	పఞ్చమీవిభక్తిః
రామస్య	రామయోః	రామాణామ్	షష్ఠీవిభక్తిః
రామే	రామయోః	రామేషు	సప్తమీవిభక్తిః

ఏవం కృష్ణః, గోవిన్దః, ముకున్దః, శివః, నిలయః, వృక్షః ఇత్యాదయః.

శబ్దము.	అర్థము.	విభక్తివచనము.
రామః	రాముఁడు	ప్రథమైకవచనము
రామౌ	ఇద్దఱు రాములు	ప్రథమాద్వివచనము
రామాః	బహు రాములు	ప్రథమాబహువచనము
హే రామ	ఓ రామా !	సంబోధన ప్రథమైకవచనము
హే రామౌ	ఓయిద్దఱు రాములార!	సంబోధన ప్రథమాద్వివచనము
హే రామాః	ఓబహు రాములార !	సంబోధన ప్రథమాబహువచనము
రామమ్	రాముని	ద్వితీయైకవచనము
రామౌ	ఇద్దఱు రాములను	ద్వితీయాద్వివచనము
రామాన్	బహు రాములను	ద్వితీయాబహువచనము
రామేణ	రాముని చేత	తృతీయైకవచనము
రామాభ్యామ్	ఇద్దఱు రాముల చేత	తృతీయాద్వివచనము
రామైః	బహు రాముల చేత	తృతీయాబహువచనము

రామాయ	రామునికొఱకు	చతుర్థ్యేకవచనము
రామాభ్యామ్	ఇద్దఱురాములకొఱకు	చతుర్థీద్వివచనము
రామేభ్యః	బహురాములకొఱకు	చతుర్థీబహువచనము
రామాత్	రామునివలన	పఞ్చమ్యేకవచనము
రామాభ్యామ్	ఇద్దఱురాములవలన	పఞ్చమీద్వివచనము
రామేభ్యః	బహురాములవలన	పఞ్చమీబహువచనము
రామస్య	రామునియొక్క	షష్ఠ్యేకవచనము
రామయోః	ఇద్దఱురాములయొక్క	షష్ఠీద్వివచనము
రామాణామ్	బహురాములయొక్క	షష్ఠీబహువచనము
రామే	రామునియందు	సప్తమ్యేకవచనము
రామయోః	ఇద్దఱురాములయందు	సప్తమీద్వివచనము
రామేషు	బహురాములయందు	సప్తమీబహువచనము

ఎల్లశబ్దములకు నిట్లే యూహింపవలయును.

ఇకారాన్తః పుంలిఙ్గో హరిశబ్దః. విష్ణువు.

హరిః	హరీ	హరయః
హే హరే	హే హరీ	హే హరయః
హరిమ్	హరీ	హరీన్
హరిణా	హరిభ్యామ్	హరిభిః
హరయే	హరిభ్యామ్	హరిభ్యః
హరేః	హరిభ్యామ్	హరిభ్యః
హరేః	హర్యోః	హరీణామ్
హరౌ	హర్యోః	హరిషు

ఏవం కవిః అగ్నిః, రవిః, దాశరథిః ఇత్యాదయః.

ఉకారాన్తః పుంలిఙ్గ శ్శమ్భుశబ్దః. శివుఁడు.

శమ్భుః	శమ్భూ	శమ్భవః
హే శమ్భో	హే శమ్భూ	హే శమ్భవః
శమ్భుమ్	శమ్భూ	శమ్భూన్
శమ్భునా	శమ్భుభ్యామ్	శమ్భుభిః

శమ్భవే	శమ్భుభ్యామ్	శమ్భుభ్యః
శమ్భోః	శమ్భుభ్యామ్	కమ్భుభ్యః
శమ్భోః	శమ్భ్వోః	శమ్భూనామ్
శమ్భౌ	శమ్భ్వోః	శమ్భుషు

ఏవం విష్ణుః, విధుః, ఇత్యాదయః.

ఋకారాన్తః పుంలిఙ్గో ధాతృశబ్దః. బ్రహ్మా.

ధాతా	ధాతారౌ	ధాతారః
హే ధాతః	హే ధాతారౌ	హే ధాతారః
ధాతారమ్	ధాతారౌ	ధాతౄన్
ధాత్రా	ధాతృభ్యామ్	ధాతృభిః
ధాత్రే	ధాతృభ్యామ్	ధాతృభ్యః
ధాతుః	ధాతృభ్యామ్	ధాతృభ్యః
ధాతుః	ధాత్రోః	ధాతౄణామ్
ధాతరి	ధాత్రోః	ధాతృషు

ఏవం శంస్తా, కర్తా ఇత్యాదయః.

ఋకారాన్తః పుంలిఙ్గః పితృశబ్దః. తండ్రి.

పితా	పితరౌ	పితరః
హే పితః	హే పితరౌ	హే పితరః
పితరమ్	పితరౌ	పితౄన్

శేషం ధాతృశబ్దవత్.

ఏవం జామాతా, భ్రాతా ఇత్యాదయః.

ఓకారాన్తః పుంలిఙ్గో గోశబ్దః. ఎద్దు.

గౌః	గావౌ	గావః
హే గౌః	హే గావౌ	హే గావః
గామ్	గావౌ	గాః
గవా	గోభ్యామ్	గోభిః
గవే	గోభ్యామ్	గోభ్యః
గోః	గోభ్యామ్	గోభ్యః
గోః	గవోః	గవామ్
గవి	గవోః	గోషు

ఏవం సుద్యౌః, స్మృత్యౌః ఇత్యాదయః.

ఇత్యజన్త పుంలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః.

అజన్త స్త్రీలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః.

ఆకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో రమాశబ్దః. లక్ష్మీ.

రమా	రమే	రమాః
హే రమే	హే రమే	హే రమాః
రమామ్	రమే	రమాః
రమయా	రమాభ్యామ్	రమాభిః
రమాయై	రమాభ్యామ్	రమాభ్యః
రమాయాః	రమాభ్యామ్	రమాభ్యః
రమాయాః	రమయోః	రమాణామ్
రమాయామ్	రమయోః	రమాసు

ఏవం సీతా, భామా, పద్మా ఇత్యాదయః.

ఇకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో మతిశబ్దః. బుద్ధి.

మతిః	మతీ	మతయః
హే మతే	హే మతీ	హే మతయః
మతిమ్	మతీ	మతీః
మత్యా	మతిభ్యామ్	మతిభిః

మత్యై మతయే	మతిభ్యామ్	మతిభ్యః
మత్యాః మతేః	మతిభ్యామ్	మతిభ్యః
మత్యాః మతేః	మత్యోః	మతీనామ్
మత్యామ్ మతౌ	మత్యోః	మతిషు

ఏవం రుచిః, ఘృణిః ఇత్యాదయః.

ఈకారాన్త స్త్రీలిఙ్గో గౌరీశబ్దః. పార్వతి.

గౌరీ	గౌర్యౌ	గౌర్యః
హే గౌరి	హే గౌర్యౌ	హే గౌర్యః
గౌరీమ్	గౌర్యౌ	గౌరీః
గౌర్యా	గౌరీభ్యామ్	గౌరీభిః
గౌర్యై	గౌరీభ్యామ్	గౌరీభ్యః
గౌర్యాః	గౌరీభ్యామ్	గౌరీభ్యః

గౌర్యాః	గౌర్యోః	గౌరీణామ్
గౌర్యామ్	గౌర్యోః	గౌరీషు

ఏవం వాణీ, నదీ ఇత్యాదయః.

ఉకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో ధేనుశబ్దః. ఆవు.

ధేనుః	ధేనూ	ధేనవః
హే ధేనో	హే ధేనూ	హే ధేనవః
ధేనుమ్	ధేనూ	ధేనూః
ధేన్వా	ధేనుభ్యామ్	ధేనుభిః
ధేన్వై / ధేనవే	ధేనుభ్యామ్	ధేనుభ్యః
ధేన్వాః / ధేనోః	ధేనుభ్యామ్	ధేనుభ్యః
ధేన్వాః / ధేనోః	ధేన్వోః	ధేనూనామ్
ధేన్వామ్ / ధేనౌ	ధేన్వోః	ధేనుషు

ఏవం తనుః, ఇషుః, పటుః ఇత్యాదయః.

ఊకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో వధూశబ్దః. స్త్రీ.

వధూః	వధ్వౌ	వధ్వః
హే వధు	హే వధ్వౌ	హే వధ్వః
వధూమ్	వధ్వౌ	వధూః
వధ్వా	వధూభ్యామ్	వధూభిః
వధ్వై	వధూభ్యామ్	వధూభ్యః
వధ్వాః	వధూభ్యామ్	వధూభ్యః
వధ్వాః	వధ్వోః	వధూనామ్
వధ్వామ్	వధ్వోః	వధూషు

ఏవం తనూః, చమూః ఇత్యాదయః.

ఋకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో మాతృశబ్దః. తల్లి.

మాతా	మాతరౌ	మాతరః
హే మాతః	హే మాతరౌ	హే మాతరః
మాతరమ్	మాతరౌ	మాతౄః

శేషం ధాతృశబ్దవత్.

ఏవం యాతా, ననాన్దా, దుహితా ఇత్యాదయః.

ఇత్యజన్త స్త్రీలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః.

అజన్త నపుంసకలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః.

అకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో జ్ఞానశబ్దః. తెలివి.

జ్ఞానమ్	జ్ఞానే	జ్ఞానాని
హే జ్ఞాన	హే జ్ఞానే	హే జ్ఞానాని
జ్ఞానమ్	జ్ఞానే	జ్ఞానాని
జ్ఞానేన	జ్ఞానాభ్యామ్	జ్ఞానైః
జ్ఞానాయ	జ్ఞానాభ్యామ్	జ్ఞానేభ్యః
జ్ఞానాత్	జ్ఞానాభ్యామ్	జ్ఞానేభ్యః
జ్ఞానస్య	జ్ఞానయోః	జ్ఞానానామ్
జ్ఞానే	జ్ఞానయోః	జ్ఞానేషు

ఏవం ధనమ్, వనమ్, ఫలమ్ ఇత్యాదయః.

ఇకారాన్త నపుంసకలిఙ్గ శ్శుచిశబ్దః. పరిశుద్ధము.

శుచి	శుచినీ	శుచీని
హే శుచే హే శుచి	హే శుచినీ	హే శుచీని
శుచి	శుచినీ	శుచీని

శుచినా	శుచిభ్యామ్	శుచిభిః
శుచినే } శుచయే	శుచిభ్యామ్	శుచిభ్యః
శుచినః } శుచేః	శుచిభ్యామ్	శుచిభ్యః
శుచినః } శుచేః	శుచినోః } శుచ్యోః	శుచీనామ్
శుచిని } శుచౌ	శుచినోః } శుచ్యోః	శుచిషు

ఏవం శివతాతి, నీలరుచి ఇత్యాదయోభాషితపుంస్కాః.

ఇకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో వారిశబ్దః. ఉదకము.

వారి	వారిణీ	వారీణి
హేవారే } హేవారి	హే వారిణీ	హే వారీణి
వారి	వారిణీ	వారీణి
వారిణా	వారిభ్యామ్	వారిభిః
వారిణే	వారిభ్యామ్	వారిభ్యః

వారిణః	వారిభ్యామ్	వారిభ్యః
వారిణః	వారిణోః	వారీణామ్
వారిణి	వారిణోః	వారిషు

ఏవం కరాఙ్ఘ్రి, హరిహర ఇత్యాదయో౽భాషిత పుంస్కాః.

ఉకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో మృదుశబ్దః. మెత్తనిది.

మృదు	మృదునీ	మృదూని
హే మృదో / హే మృదు	హే మృదునీ	హే మృదూని
మృదు	మృదునీ	మృదూని
మృదునా	మృదుభ్యామ్	మృదుభిః
మృదునే / మృదవే	మృదుభ్యామ్	మృదుభ్యః
మృదునః / మృదోః	మృదుభ్యామ్	మృదుభ్యః
మృదునః / మృదోః	మృదునోః / మృద్వోః	మృదూనామ్

మృదుని మృదౌ }	మృదునోః మృద్వోః }	మృదుషు

ఏవం పటు, హృదయాళు ఇత్యాదయో
భాషితపుంస్కాః.

ఉకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో మధుశబ్దః. తేనె.

మధు	మధునీ	మధూని
హే మధో హే మధు }	హే మధునీ	హే మధూని
మధు	మధునీ	మధూని
మధునా	మధుభ్యామ్	మధుభిః
మధునే	మధుభ్యామ్	మధుభ్యః
మధునః	మధుభ్యామ్	మధుభ్యః
మధునః	మధునోః	మధూనామ్
మధుని	మధునోః	మధుషు

ఏవం అమ్బు, జతు, శ్మశ్రు ఇత్యాదయోఽ
భాషితపుంస్కాః.

ఋకారాన్త నపుంసకలిఙ్గః కర్తృశబ్దః. చేయునది.

కర్తృ	కర్తృణీ	కర్తౄణి
హే కర్తృ హే కర్తః	హే కర్తృణీ	హే కర్తౄణి
కర్తృ	కర్తృణీ	కర్తౄణి
కర్తృణా కర్త్రా	కర్తృభ్యామ్	కర్తృభిః
కర్తృణే కర్త్రే	కర్తృభ్యామ్	కర్తృభ్యః
కర్తృణః కర్తుః	కర్తృభ్యామ్	కర్తృభ్యః
కర్తృణః కర్తుః	కర్తృణోః కర్త్రోః	కర్తౄణామ్
కర్తృణి కర్తరి	కర్తృణోః కర్త్రోః	కర్తృషు

ఏవం జ్ఞాతృ, గన్తృ ఇత్యాదయః.

ఇత్యజన్త నపుంసకలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః.

హలన్త పుంలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః.

చకారాన్తః పుంలిఙ్గో జలముక్ఛబ్దః. మేఘము.

జలముక్	జలముచౌ	జలముచః
హే జలముక్	హే జలముచౌ	హే జలముచః
జలముచమ్	జలముచౌ	జలముచః
జలముచా	జలముగ్భ్యామ్	జలముగ్భిః
జలముచే	జలముగ్భ్యామ్	జలముగ్భ్యః
జలముచః	జలముగ్భ్యామ్	జలముగ్భ్యః
జలముచః	జలముచోః	జలముచామ్
జలముచి	జలముచోః	జలముక్షు

ఏవం సువాక్, పయోముక్ ఇత్యాదయః.

జకారాన్తః పుంలిఙ్గో భిషక్ఛబ్దః. వైద్యుఁడు.

భిషక్	భిషజౌ	భిషజః
హే భిషక్	హే భిషజౌ	హే భిషజః
భిషజమ్	భిషజౌ	భిషజః
భిషజా	భిషగ్భ్యామ్	భిషగ్భిః

భిషజే	భిషగ్భ్యామ్	భిషగ్భ్యః
భిషజః	భిషగ్భ్యామ్	భిషగ్భ్యః
భిషజః	భిషజోః	భిషజామ్
భిషజి	భిషజోః	భిషక్షు

ఏవం తనుత్యక్, ఋత్విక్ ఇత్యాదయః.

తకారాన్తః పుంలిఙ్గో మరుచ్ఛబ్దః. వాయువు.

మరుత్	మరుతౌ	మరుతః
హే మరుత్	హే మరుతౌ	హే మరుతః
మరుతమ్	మరుతౌ	మరుతః
మరుతా	మరుద్భ్యామ్	మరుద్భిః
మరుతే	మరుద్భ్యామ్	మరుద్భ్యః
మరుతః	మరుద్భ్యామ్	మరుద్భ్యః
మరుతః	మరుతోః	మరుతామ్
మరుతి	మరుతోః	మరుత్సు

ఏవమ్ ఇన్ద్రజిత్, సోమసుత్, భాష్యకృత్, జక్షత్, జాగ్రత్, శాసత్, చకాసత్, దధత్, దదత్, జుహ్వత్, బిభ్యత్, బోభువత్ ఇత్యాదయః.

తకారాన్తః పుంలిఙ్గః పచచ్ఛబ్దః. వంటవాఁడు.

పచన్	పచన్తౌ	పచన్తః
పచన్తమ్	పచన్తౌ	పచతః

శేషం మరుచ్ఛబ్దవత్.

ఏవం భవన్, అదన్, దీవ్యన్, సున్వన్, తుదన్, రున్ధన్, కుర్వన్, క్రీణన్, కారయన్, చికీర్షన్, పుత్రీయన్ ఇత్యాదయః.

ఇకారాన్తః పుంలిఙ్గో ధీమచ్ఛబ్దః. బుద్ధిమంతుడు.

ధీమాన్	ధీమన్తౌ	ధీమన్తః
హే ధీమన్	హే ధీమన్తౌ	హే ధీమన్తః
ధీమన్తమ్	ధీమన్తౌ	ధీమతః

శేషం మరుచ్ఛబ్దవత్.

ఏవం గుణవాన్, భవాన్ ఇత్యాదయః.

తకారాన్తః పుంలిఙ్గో మహచ్ఛబ్దః. గొప్పవాఁడు.

మహాన్	మహాన్తౌ	మహాన్తః

హే మహన్	హే మహాన్తౌ	హే మహాన్తః
మహాన్తమ్	మహాన్తౌ	మహతః

శేషం మరుచ్ఛబ్దవత్.

దకారాన్తః పుంలిఙ్గో దివిషచ్ఛబ్దః. దేవత.

దివిషత్	దివిషదౌ	దివిషదః
హే దివిషత్	హే దివిషదౌ	హే దివిషదః
దివిషదమ్	దివిషదౌ	దివిషదః
దివిషదా	దివిషద్భ్యామ్	దివిషద్భిః
దివిషదే	దివిషద్భ్యామ్	దివిషద్భ్యః
దివిషదః	దివిషద్భ్యామ్	దివిషద్భ్యః
దివిషదః	దివిషదోః	దివిషదామ్
దివిషది	దివిషదోః	దివిషత్సు

ఏవం వేదవిత్, క్రవ్యాత్ ఇత్యాదయః.

నకారాన్త పుంలిఙ్గో రాజన్శబ్దః. రాజు.

రాజా	రాజానౌ	రాజానః
హే రాజన్	హే రాజానౌ	హే రాజానః
రాజానమ్	రాజానౌ	రాజ్ఞః

రాజ్ఞా	రాజభ్యామ్	రాజభిః
రాజ్ఞే	రాజభ్యామ్	రాజభ్యః
రాజ్ఞః	రాజభ్యామ్	రాజభ్యః
రాజ్ఞః	రాజ్ఞోః	రాజ్ఞామ్
రాజ్ఞి / రాజని	రాజ్ఞోః	రాజసు

ఏవం సుత్రామా, వృషా, మహిమా ఇత్యాదయః.

నకారాన్తః పుంలిఙ్గ ఆత్మన్శబ్దః. తాను.

ఆత్మా	ఆత్మానౌ	ఆత్మానః
హే ఆత్మన్	హే ఆత్మానౌ	హే ఆత్మానః
ఆత్మానమ్	ఆత్మానౌ	ఆత్మనః
ఆత్మనా	ఆత్మభ్యామ్	ఆత్మభిః
ఆత్మనే	ఆత్మభ్యామ్	ఆత్మభ్యః
ఆత్మనః	ఆత్మభ్యామ్	ఆత్మభ్యః
ఆత్మనః	ఆత్మనోః	ఆత్మనామ్
ఆత్మని	ఆత్మనోః	ఆత్మసు

ఏవం బ్రహ్మా, పాప్మా, యజ్వా, సహకృత్వా ఇత్యాదయః.

నకారాన్తః పుంలిఙ్గో గుణిన్‌శబ్దః. గుణవంతుఁడు.

గుణీ	గుణినౌ	గుణినః
హే గుణిన్	హే గుణినౌ	హే గుణినః
గుణినమ్	గుణినౌ	గుణినః
గుణినా	గుణిభ్యామ్	గుణిభిః
గుణినే	గుణిభ్యామ్	గుణిభ్యః
గుణినః	గుణిభ్యామ్	గుణిభ్యః
గుణినః	గుణినోః	గుణినామ్
గుణిని	గుణినోః	గుణిషు

ఏవం యశస్వీ, కరీ ఇత్యాదయః.

శకారాన్తః పుంలిఙ్గో విట్ఛబ్దః. మనుష్యుఁడు.

విట్	విశౌ	విశః
హే విట్	హే విశౌ	హే విశః
విశమ్	విశౌ	విశః
విశా	విడ్భ్యామ్	విడ్భిః
విశే	విడ్భ్యామ్	విడ్భ్యః
విశః	విడ్భ్యామ్	విడ్భ్యః

విశః	విశోః	విశామ్
విశి	విశోః	విట్సు

ఏవం భృట్, మృట్ ఇత్యాదయః.

షకారాన్తః పుంలిఙ్గో ద్విట్ఛబ్దః. శత్రువు.

ద్విట్	ద్విషౌ	ద్విషః
హే ద్విట్	హే ద్విషౌ	హే ద్విషః
ద్విషమ్	ద్విషౌ	ద్విషః
ద్విషా	ద్విడ్భ్యామ్	ద్విడ్భిః
ద్విషే	ద్విడ్భ్యామ్	ద్విడ్భ్యః
ద్విషః	ద్విడ్భ్యామ్	ద్విడ్భ్యః
ద్విషః	ద్విషోః	ద్విషామ్
ద్విషి	ద్విషోః	ద్విట్సు

సకారాన్తః పుంలిఙ్గో వేధశ్శబ్దః. బ్రహ్మ.

వేధాః	వేధసౌ	వేధసః
హే వేధః	హే వేధసౌ	హే వేధసః
వేధసమ్	వేధసౌ	వేధసః

వేధసా	వేధోభ్యామ్	వేధోభిః
వేధసే	వేధోభ్యామ్	వేధోభ్యః
వేధసః	వేధోభ్యామ్	వేధోభ్యః
వేధసః	వేధసోః	వేధసామ్
వేధసి	వేధసోః	వేధస్సు

ఏవం చన్ద్రమాః ఇత్యాదయః.

సకారాన్తః పుంలిఙ్గశ్శ్రేయశ్శబ్దః. శ్రేష్ఠుఁడు.

శ్రేయాన్	శ్రేయాంసౌ	శ్రేయాంసః
హే శ్రేయః	హే శ్రేయాంసౌ	హే శ్రేయాంసః
శ్రేయాంసమ్	శ్రేయాంసౌ	శ్రేయసః

శేషం వేధశ్శబ్దవత్.

ఏవం ప్రేయాన్, గరీయాన్ ఇత్యాదయః.

సకారాన్తః పుంలిఙ్గో విద్వచ్ఛబ్దః. విద్వాంసుఁడు.

విద్వాన్	విద్వాంసౌ	విద్వాంసః
హే విద్వన్	హే విద్వాంసౌ	హే విద్వాంసః
విద్వాంసం	విద్వాంసౌ	విదుషః

విదుషా	విద్వద్భ్యామ్	విద్వద్భిః
విదుషే	విద్వద్భ్యామ్	విద్వద్భ్యః
విదుషః	విద్వద్భ్యామ్	విద్వద్భ్యః
విదుషః	విదుషోః	విదుషామ్
విదుషి	విదుషోః	విద్వత్సు

ఏవం సేదివాన్, ఉపేయివాన్, తస్థివాన్ ఇత్యాదయః.

హకారాన్తః పుంలిఙ్గో లిట్ఛబ్దః. ఆస్వాదించువాఁడు.

లిట్	లిహౌ	లిహః
హే లిట్	హే లిహౌ	హే లిహః
లిహమ్	లిహౌ	లిహః
లిహా	లిడ్భ్యామ్	లిడ్భిః
లిహే	లిడ్భ్యామ్	లిడ్భ్యః
లిహః	లిడ్భ్యామ్	లిడ్భ్యః
లిహః	లిహోః	లిహామ్
లిహి	లిహోః	లిట్సు

ఏవం మహీంపట్ ఇత్యాదయః.

ఇతి హలన్త పుంలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః.

హలన్త స్త్రీలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః.

త్వక్ఛబ్దో జలముక్ఛబ్దవత్.
స్రక్ఛబ్దో భిషక్ఛబ్దవత్.

తకారాన్తాః ప్రాయశః స్త్రీలిఙ్గే ఈకారాన్తా భవన్తి యథా—జక్షతీ, జాగ్రతీ, శాసతీ, చకాసతీ, దధతీ, దదతీ, జుహ్వతీ, బిభ్యతీ, అదతీ, సున్వతీ, రున్ధతీ, కుర్వతీ, క్రీణతీ, ధీమతీ, గుణవతీ, భవతీ, యావతీ, తావతీ, ఇయతీ, కియతీ, భాతీ, భాన్తీ, నిద్రాతీ, నిద్రాన్తీ, తుదతీ, తుదన్తీ, లసతీ, లసన్తీ, భవన్తీ, పచన్తీ, కారయన్తీ, చికీర్షన్తీ, పుత్రీయన్తీ, దీవ్యన్తీ, జీర్యన్తీ ఇత్యాదయః.

ఉదా:—జగతీ - జక్షత్యౌ - జక్షత్యః ఇత్యాది.

హరిత్, పాపజిత్, సోమసుత్, పుణ్యకృత్ ఇత్యాదీనామ్ ఇకారాది పూర్వక తకారాన్తానాం మరుచ్ఛబ్దవద్రూపమ్. ఉదా:—హరిత్ - హరితౌ - హరితః ఇత్యాది.

సంపచ్ఛబ్దో దివిషచ్ఛబ్దవత్.

ధకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః క్షుచ్ఛబ్దః. ఆఁకలి.

ప్ర. క్షుత్	క్షుధౌ	క్షుధః
తృ. క్షుధా	క్షుద్భ్యామ్	క్షుద్భిః
స. క్షుధి	క్షుధోః	క్షుత్సు

ఏవం యుత్, మర్మావిత్ ఇత్యాదయః.

సీమన్ శబ్దో రాజన్ శబ్దవత్.

ఏవం దామా ఇత్యాదయః.

భకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః కకుప్ఛబ్దః. దిక్కు.

ప్ర. కకుప్	కకుభౌ	కకుభః
తృ. కకుభా	కకుబ్భ్యామ్	కకుబ్భిః
స. కకుభి	కకుభోః	కకుప్సు

రేఫాన్త స్త్రీలిఙ్గో గీర్శబ్దః. వాక్కు.

ప్ర. గీః	గిరౌ	గిరః
తృ. గిరా	గీర్భ్యామ్	గీర్భిః
స. గిరి	గిరోః	గీర్షు

ఏవం పూః, ధూః ఇత్యాదయః.

వకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో దివ్ శబ్దః. స్వర్గము.

ప్ర. ద్యౌః	దివౌ	దివః
తృ. దివా	ద్యుభ్యామ్	ద్యుభిః
స. దివి	దివోః	ద్యుషు

విపాట్ఛబ్దో విట్ఛబ్దవత్.

శకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో దిశ్ఛబ్దః. దిక్కు.

ప్ర. దిక్	దిశౌ	దిశః
తృ. దిశా	దిగ్భ్యామ్	దిగ్భిః
స. దిశి	దిశోః	దిక్షు

ఏవం దృక్, యాదృక్, తాదృక్ ఇత్యాదయః.

త్విట్ఛబ్దో ద్విట్ఛబ్దవత్.

సుమనశ్శబ్దో వేధశ్శబ్దవత్.

ఇతి హలన్త స్త్రీలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః.

చకారాన్త నపుంసకలిఙ్గ స్సువాక్ఛబ్దః.
మంచివాక్కులుగలది.

సువాక్ సువాచీ సువాఞ్చి

పునస్తద్వత్. శేషం జలముక్ఛబ్దవత్.
ఏవం సుత్వక్ ఇత్యాదయః.

జకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో౽సృక్ఛబ్దః. రక్తము.

అసృక్ అసృజీ అసృఞ్జి

పునస్తద్వత్. శేషం భిషక్ఛబ్దవత్.
ఏవం సుభిషక్ ఇత్యాదయః.

అసృక్ఛబ్దార్థకో౽సృక్ శబ్దస్తు వక్ష్యమాణనామన్ శబ్దవత్.

తకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో యకృచ్ఛబ్దః.
మాంసభేదము.

యకృత్ యకృతీ యకృన్తి

పునస్తద్వత్ - శేషం పుంవత్.

ఏవం శకృత్, కర్మకృత్, అదత్, అశ్నువత్, రున్ధత్, కుర్వత్, క్రీణత్, గుణవత్, బుద్ధిమత్, యావత్, తావత్ ఇత్యాదయః.

యకృచ్ఛకృచ్ఛబ్దార్థకౌ యకన్ శకన్ శబ్దౌ
వక్ష్యమాణ నామన్ శబ్దవత్.

తకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో దధచ్ఛబ్దః. ధరించునది.

దధత్	దధతీ	దధన్తి దధతి

పునస్తద్వత్. శేషం పుంవత్.

ఏవం జక్షత్, జాగ్రత్, దరిద్రత్, శాసత్, చకాసత్, దదత్, బిభ్రత్, జుహ్వత్ ఇత్యాదయః.

తకారాన్త నపుంసకలిఙ్గః తుదచ్ఛబ్దః. ప్రేరించునది.

తుదత్	తుదన్తి తుదతి	తుదన్తి

పునస్తద్వత్. శేషం పుంవత్.

ఏవం భాత్, ఉల్లసత్ ఇత్యాదయః.

తకారాన్త నపుంసకలిఙ్గః పచచ్ఛబ్దః. వండునది.

పచత్	పచతీ	పచన్తి

పునస్తద్వత్. శేషం పుంవత్.

ఏవం గచ్ఛత్, భవత్, దీవ్యత్, మాద్యత్,
చికీర్షత్, పుత్రీయత్ ఇత్యాదయః.

తకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో మహచ్ఛబ్దః. గొప్పది.

మహత్	మహతీ	మహాన్తి

పునస్తద్వత్. శేషం పుంవత్.

దకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో హృచ్ఛబ్దః. మనస్సు.

హృత్	హృదీ	హృన్ది

పునస్తద్వత్, శేషం దివిషచ్ఛబ్దవత్.

ఏవం సముత్, పాపనుత్ ఇత్యాదయః.

నకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో నామన్‌శబ్దః. పేరు.

నామ	నామ్నీ / నామనీ	నామాని

హే నామన్ / హే నామ	హే నామ్నీ / హే నామనీ	హే నామాని
నామ	నామ్నీ / నామనీ	నామాని

శేషం రాజన్ శబ్దవత్.

ఏవం దామ, సురాజ ఇత్యాదయః.

నకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో వర్మన్ శబ్దః. కవచము.

వర్మ	వర్మణీ	వర్మాణి
హే వర్మన్ / హే వర్మ	హే వర్మణీ	హే వర్మాణి
వర్మ	వర్మణీ	వర్మాణి

శేషమాత్మన్ శబ్దవత్.

ఏవం మర్మ, నర్మ, సహాకృత్వ ఇత్యాదయః.

నకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో గుణిన్ శబ్దః. గుణముగలది.

గుణి	గుణినీ	గుణీని
హే గుణిన్ / హే గుణి	హే గుణినీ	హే గుణీని

గుణి	గుణినీ	గుణీని

శేషం పుంవత్.

ఏవం స్రగ్వి, వాగ్మి ఇత్యాదయః.

శకారాన్త నపుంసకలిఙ్గస్తాదృక్ఛబ్దః. అట్టిది.

తాదృక్	తాదృశీ	తాదృంశి

పునస్తద్వత్. శేషం పుంవత్.

ఏవం యాదృక్ ఇత్యాదయః.

షకారాన్త నపుంసకలిఙ్గ స్సితత్విట్ఛబ్దః. తెల్లనికాంతిగలది.

సితత్విట్	సితత్విషీ	సితత్వింషి

పునస్తద్వత్. శేషం ద్విట్ఛబ్దవత్.

ఏవం రత్నముట్ ఇత్యాదయః.

సకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో మనశ్శబ్దః. మనస్సు.

మనః	మనసీ	మనాంసి

పునస్తద్వత్. శేషం వేధశ్శబ్దవత్.

ఏవం వయః, పయః, ఇత్యాదయః.

హకారా_న్త నపుంసకలిఙ్గో లిట్ఛబ్దః. నాకునది.

లిట్	లిహీ	లింహి

పున_స్తద్వత్. శేషం పుంవత్.

ఇతి హల_న్త నపుంసకలిఙ్గ సాధారణశబ్దాః.

సర్వనామశబ్దాః

సర్వ, విశ్వ, కతర, కతమ, యతర, యతమ, తతర, తతమ, ఏకతర, ఏకతమ, అన్య, అన్యతర, ఇతర, త్వ, సమ, సిమ, నేమ, పూర్వ, పర, అవర, దక్షిణ, ఉ_త్తర, అపర, అధర, స్వ, అ_న్తర, ఏక, ఉభ, ఉభయ, ద్వి, త్వత్, భవత్, తద్, త్యద్, యద్, ఏతద్, యుష్మద్, అస్మద్, కిమ్, ఇదమ్, అదస్.

అకారా_న్తః పుంలిఙ్గ స్సర్వశబ్దః. సమ_స్తము.

సర్వః	సర్వౌ	సర్వే
హే సర్వ	హే సర్వౌ	హే సర్వే
సర్వమ్	సర్వౌ	సర్వాన్

సర్వేణ	సర్వాభ్యామ్	సర్వైః
సర్వస్మై	సర్వాభ్యామ్	సర్వేభ్యః
సర్వస్మాత్	సర్వాభ్యామ్	సర్వేభ్యః
సర్వస్య	సర్వయోః	సర్వేషామ్
సర్వస్మిన్	సర్వయోః	సర్వేషు

ఏవం విశ్వాదిసిమశబ్దపర్యన్తానాం రూపమ్.

అకారాన్తః పుంలిఙ్గో నేమశబ్దః. సగము.

నేమః	నేమౌ	నేమే / నేమాః
హే నేమ	హే నేమౌ	హే నేమే / హే నేమాః

శేషం సర్వశబ్దవత్.

అకారాన్తః పుంలిఙ్గః పూర్వశబ్దః. పూర్వుఁడు.

పూర్వః	పూర్వౌ	పూర్వే / పూర్వాః
హే పూర్వ	హే పూర్వౌ	హే పూర్వే / హే పూర్వాః

పూర్వమ్	పూర్వౌ	పూర్వాన్
పూర్వేణ	పూర్వాభ్యామ్	పూర్వైః
పూర్వస్మై	పూర్వాభ్యామ్	పూర్వేభ్యః
పూర్వస్మాత్ / పూర్వాత్	పూర్వాభ్యామ్	పూర్వేభ్యః
పూర్వస్య	పూర్వయోః	పూర్వేషామ్
పూర్వస్మిన్ / పూర్వే	పూర్వయోః	పూర్వేషు

ఏవం పరప్రభృత్యన్తరశబ్ద పర్యన్తానాం రూపమ్.

ఏకశబ్దస్సర్వశబ్దవత్. సంఖ్యావాచకశ్చే న్నిత్యైక వచనాన్తః:—ఏకః, హే ఏక, ఏకమ్, ఏకేన, ఏకస్మై, ఏకస్మాత్, ఏకస్య, ఏకస్మిన్.

అకారాన్తః పుంలిఙ్గో నిత్యద్వివచన ఉభశబ్దః. ఇద్దఱు.

ఉభౌ, ఉభౌ, ఉభాభ్యామ్, ఉభాభ్యామ్,

ఉభాభ్యామ్, ఉభయోః, ఉభయోః.

అకారాన్తః పుంలిఙ్గ ఉభయశబ్దో ద్వివచనరహితః.
రెండవయవములు గలది.

ఏ.	బ.
ఉభయః	ఉభయే
హే ఉభయ	హే ఉభయే
ఉభయమ్	ఉభయాన్
ఉభయేన	ఉభయైః
ఉభయస్మై	ఉభయేభ్యః
ఉభయస్మాత్	ఉభయేభ్యః
ఉభయస్య	ఉభయేషామ్
ఉభయస్మిన్	ఉభయేషు

ఇకారాన్తః పుంలిఙ్గో ద్విశబ్దో నిత్యద్వివచనాన్తః.
ఇద్దఱు.

ద్వౌ, ద్వౌ, ద్వాభ్యామ్, ద్వాభ్యామ్, ద్వాభ్యామ్,
ద్వయోః, ద్వయోః,

త్వచ్ఛబ్దో మరుచ్ఛబ్దవత్.
భవచ్ఛబ్దో ధీమచ్ఛబ్దవత్.

దకారాన్తః పుంలిఙ్గస్తచ్ఛబ్దః. వాఁడు.

సః	తౌ	తే
తమ్	తౌ	తాన్
తేన	తాభ్యామ్	తైః
తస్మై	తాభ్యామ్	తేభ్యః
తస్మాత్	తాభ్యామ్	తేభ్యః
తస్య	తయోః	తేషామ్
తస్మిన్	తయోః	తేషు

స్యః, త్యౌ, త్యే, త్యమ్, త్యౌ, త్యాన్, యః, యౌ, యే, యమ్, యౌ, యాన్ ఇత్యాది సర్వశబ్దవత్.

దకారాన్తః పుంలిఙ్గ ఏతచ్ఛబ్దః. వీఁడు.

ఏషః	ఏతౌ	ఏతే
ఏతమ్ } ఏనమ్ }	ఏతౌ } ఏనౌ }	ఏతాన్ ఏనాన్
ఏతేన } ఏనేన }	ఏతాభ్యామ్	ఏతైః
ఏతస్మై	ఏతాభ్యామ్	ఏతేభ్యః

ఏతస్మాత్	ఏతాభ్యామ్	ఏతేభ్యః
ఏతస్య	ఏతయోః / ఏనయోః	ఏతేషామ్
ఏతస్మిన్	ఏతయోః / ఏనయోః	ఏతేషు

దకారాన్తః పుంలిఙ్గో యుష్మచ్ఛబ్దః. నీవు.

త్వమ్	యువామ్	యూయమ్
త్వామ్ / త్వా	యువామ్ / వామ్	యుష్మాన్ / వః
త్వయా	యువాభ్యామ్	యుష్మాభిః
తుభ్యమ్ / తే	యువాభ్యామ్ / వామ్	యుష్మభ్యమ్ / వః
త్వత్	యువాభ్యామ్	యుష్మత్
తవ / తే	యువయోః / వామ్	యుష్మాకమ్ / వః
త్వయి	యువయోః	యుష్మాసు

దకారాన్తః పుంలిఙ్గో ఽస్మచ్ఛబ్దః. నేను

అహమ్	ఆవామ్	వయమ్
మామ్	ఆవామ్	అస్మాన్
మా	నౌ	నః
మయా	ఆవాభ్యామ్	అస్మాభిః
మహ్యమ్	ఆవాభ్యామ్	అస్మభ్యమ్
మే	నౌ	నః
మత్	ఆవాభ్యామ్	అస్మత్
మమ	ఆవయోః	అస్మాకమ్
మే	నౌ	నః
మయి	ఆవయోః	అస్మాసు

మకారాన్తః పుంలిఙ్గః కింశబ్దః. ఎవఁడు.

కః, కౌ, కే; కమ్, కౌ, కాన్ ఇత్యాది తచ్ఛబ్దవత్

మకారాన్తః పుంలిఙ్గ ఇదంశబ్దః. వీఁడు.

అయమ్	ఇమౌ	ఇమే
ఇమమ్	ఇమౌ	ఇమాన్
ఏనమ్	ఏనౌ	ఏనాన్

అనేన / ఏనేన	ఆభ్యామ్	ఏభిః
అస్మై	ఆభ్యామ్	ఏభ్యః
అస్మాత్	ఆభ్యామ్	ఏభ్యః
అస్య	అనయోః / ఏనయోః	ఏషామ్
అస్మిన్	అనయోః / ఏనయోః	ఏషు

సకారాన్తః పుంలిఙ్గః అదశ్శబ్దః. వీడు.

అసౌ	అమూ	అమీ
అముమ్	అమూ	అమూన్
అమునా	అమూభ్యామ్	అమీభిః
అముష్మై	అమూభ్యామ్	అమీభ్యః
అముష్మాత్	అమూభ్యామ్	అమీభ్యః
అముష్య	అముయోః	అమీషామ్
అముష్మిన్	అముయోః	అమీషు

ఇతి సర్వనామ్నాం పుంసి రూపమ్.

అథ సర్వనామ్నాం స్త్రీలిఙ్గే రూపమ్.

అకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గ స్సర్వాశబ్దః.

సర్వా	సర్వే	సర్వాః
హే సర్వే	హే సర్వే	హే సర్వాః
సర్వామ్	సర్వే	సర్వాః
సర్వయా	సర్వాభ్యామ్	సర్వాభిః
సర్వస్యై	సర్వాభ్యామ్	సర్వాభ్యః
సర్వస్యాః	సర్వాభ్యామ్	సర్వాభ్యః
సర్వస్యాః	సర్వయోః	సర్వాసామ్
సర్వస్యామ్	సర్వయోః	సర్వాసు

ఏవం విశ్వాశబ్దప్రభృత్యుభయాశబ్దపర్యన్తానాంరూపమ్.

ఏకో భో భయాశబ్దానాం పుంసీవ వచననియమః.

ఇకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో ద్విశబ్దః.

ద్వే, ద్వే, ద్వాభ్యామ్, ద్వాభ్యామ్, ద్వాభ్యామ్.

ద్వయోః, ద్వయోః.

త్యచ్ఛబ్దః పుంవత్.

భవచ్ఛబ్దః స్త్రియాం గౌరీవత్.

భవతీ - భవత్యౌ - భవత్యః ఇత్యాది.

దకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గస్తచ్ఛబ్దః.

సా	తే	తాః
తామ్	తే	తాః
తయా	తాభ్యామ్	తాభిః
తస్యై	తాభ్యామ్	తాభ్యః
తస్యాః	తాభ్యామ్	తాభ్యః
తస్యాః	తయోః	తాసామ్
తస్యామ్	తయోః	తాసు

స్యా, త్యే, త్యాః, యా, యే, యాః ఇత్యాది.

దకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గ ఏతచ్ఛబ్దః.

ఏషా	ఏతే	ఏతాః
ఏతామ్ } ఏనామ్	ఏతే } ఏనే	ఏతాః
		ఏనాః

ఏతయా ఏనయా	ఏతాభ్యామ్	ఏతాభిః
ఏతస్యై	ఏతాభ్యామ్	ఏతాభ్యః
ఏతస్యాః	ఏతాభ్యామ్	ఏతాభ్యః
ఏతస్యాః	ఏతయోః ఏనయోః	ఏతాసామ్
ఏతస్యామ్	ఏతయోః ఏనయోః	ఏతాసు

యుష్మదస్మచ్ఛబ్దౌ లిఙ్గత్రయేఽపి సరూపౌ.

మకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః కింశబ్దః.

కా, కే, కాః ఇత్యాది. తచ్ఛబ్దవత్.

మకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః ఇదంశబ్దః.

ఇయమ్	ఇమే	ఇమాః
ఇమామ్ ఏనామ్	ఇమే ఏనే	ఇమాః ఏనాః
అనయా ఏనయా	ఆభ్యామ్	ఆభిః

అస్యై	ఆభ్యామ్	ఆభ్యః
అస్యాః	ఆభ్యామ్	ఆభ్యః
అస్యాః	అనయోః / ఏనయోః	ఆసామ్
అస్యామ్	అనయోః / ఏనయోః	ఆసు

సకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గ అదశ్శబ్దః.

అసౌ	అమూ	అమూః
అమూమ్	అమూ	అమూః
అముయా	అమూభ్యామ్	అమూభిః
అముష్యై	అమూభ్యామ్	అమూభ్యః
అముష్యాః	అమూభ్యామ్	అమూభ్యః
అముష్యాః	అముయోః	అమూషామ్
అముష్యామ్	అముయోః	అమూషు

ఇతి సర్వనామ్నాం స్త్రీలిఙ్గే రూపమ్.

అథ సర్వనామ్నాం నపుంసకలిఙ్గే రూపమ్.

అకారాన్త నపుంసకలిఙ్గ స్సర్వశబ్దః.

సర్వమ్	సర్వే	సర్వాణి
హే సర్వ	హే సర్వే	హే సర్వాణి
సర్వమ్	సర్వే	సర్వాణి

శేషం పుంవత్.

ఏవం విశ్వశబ్దస్య ఏకతరశబ్దస్య, త్వశబ్దమారభ్య ఉభయశబ్దపర్యన్తానాం చ రూపమ్. పూర్వాదీనామన్తర శబ్దపర్యన్తానాం పఞ్చమీసప్తమ్యేకవచనయోః పుంసివ రూపద్వయమ్. ఏకోభోభయశబ్దానాం తు పూర్వవదేవ వచననియమః.

అకారాన్త నపుంసకలిఙ్గః కతరశబ్దః.

కతరత్	కతరే	కతరాణి

పునస్తద్వత్ శేషం సర్వశబ్దవత్.

ఏవం కతమశబ్ద మారభ్యేతరశబ్దపర్యన్తానామేకతర శబ్దవినాకృతానాం రూపమ్.

ద్విశబ్దః స్త్రీవత్.

త్వచ్ఛబ్ద భవచ్ఛబ్దౌ యకృచ్ఛబ్దవత్.

దకారాన్త నపుంసకలిఙ్గ స్తచ్ఛబ్దః.

తత్	తే	తాని

పున స్తద్వత్. శేషం పుంవత్.

ఏవం త్యత్, యత్.

దకారాన్త నపుంసకలిఙ్గం ఏతచ్ఛబ్దః.

ఏతత్	ఏతే	ఏతాని
ఏతత్ } ఏనత్ }	ఏతే } ఏనే }	ఏతాని } ఏనాని }

శేషం పుంవత్.

యుష్మదస్మచ్ఛబ్దౌ లిఙ్గత్రయేఽపి సరూపావిత్యుక్తమ్.

మకారాన్త నపుంసకలిఙ్గః కింశబ్దః.

కిమ్	కే	కాని

పున స్తద్వత్, శేషం పుంవత్.

మకారాన్త నపుంసకలిఙ్గ ఇదంశబ్దః.

ఇదమ్	ఇమే	ఇమాని
ఇదమ్ / ఏనమ్	ఇమే / ఏనే	ఇమాని / ఏనాని

సకారాన్త నపుంసకలిఙ్గః అదశ్శబ్దః.

అదః	అమూ	అమూని

పునస్తద్వత్, శేషం పుంవత్.

ఇతి సర్వనామ్నాం నపుంసకరూపనిరూపణమ్.

అజన్త పుంలిఙ్గ విశేషశబ్దాః.

అకారాన్తః పుంలిఙ్గః ప్రథమశబ్దః. మొదటివాఁడు.

ప్రథమః	ప్రథమౌ	ప్రథమే / ప్రథమాః
హే ప్రథమ	హే ప్రథమౌ	హే ప్రథమే / హే ప్రథమాః

శేషం రామశబ్దవత్.

ఏవం చరమః, అల్పః, అర్ధః, కతిపయః, ఏతే చ, ద్వయః, ద్వితయః, త్రయః, త్రితయః, చతుష్టయః, పఞ్చతయః ఇత్యాదయ తయబన్తాశ్చ.

ద్వితీయశబ్దో రామశబ్దవత్. చతుర్థీమారభ్యతు విశేషః.

ద్వితీయస్మై ద్వితీయాయ	ద్వితీయాభ్యామ్	ద్వితీయేభ్యః
ద్వితీయస్మాత్ ద్వితీయాత్	ద్వితీయాభ్యామ్	ద్వితీయేభ్యః
ద్వితీయస్య	ద్వితీయయోః	ద్వితీయానామ్
ద్వితీయస్మిన్ ద్వితీయే	ద్వితీయయోః	ద్వితీయేషు

ఏవం తృతీయః.

అకారాన్తః పుంలిఙ్గో నిర్జరశబ్దః. దేవత.

నిర్జరః	నిర్జరౌ నిర్జరసౌ	నిర్జరాః నిర్జరసః

హే నిర్జర	హే నిర్జరౌ హే నిర్జరసౌ	హే నిర్జరాః హే నిర్జరసః
నిర్జరమ్ నిర్జరసమ్	నిర్జరౌ నిర్జరసౌ	నిర్జరాన్ నిర్జరసః
నిర్జరేణ నిర్జరసా	నిర్జరాభ్యామ్	నిర్జరైః
నిర్జరాయ నిర్జరసే	నిర్జరాభ్యామ్	నిర్జరేభ్యః
నిర్జరాత్ నిర్జరసః	నిర్జరాభ్యామ్	నిర్జరేభ్యః
నిర్జరస్య నిర్జరసః	నిర్జరయోః నిర్జరసోః	నిర్జరాణామ్ నిర్జరసామ్
నిర్జరే నిర్జరసి	నిర్జరయోః నిర్జరసోః	నిర్జరేషు

పాదార్థకః పచ్ఛబ్దో దకారాన్తో దిపిషచ్ఛబ్దవత్.
దన్తార్థకో దచ్ఛబ్ద స్తకారాన్తో మరుచ్ఛబ్దవత్.
యూషార్థకో యూషన్శబ్దో రాజన్శబ్దవత్, యథా.

నకారాన్తః పుంలిఙ్గో యూషన్ శబ్దః. కవ్వము.

యూషా	యూషాణౌ	యూషాణః
హే యూషన్	హే యూషాణౌ	హే యూషాణః
యూషాణమ్	యూషాణౌ	యూష్ణః
యూష్ణా	యూషభ్యామ్	యూషభిః
స - యూష్ణి యూషణి	యూష్ణోః	యూషసు

సకారాన్తః పుంలిఙ్గో మాశ్శబ్దః. నెల.

మాః	మాసౌ	మాసః
మాసమ్	మాసౌ	మాసః
మాసా	మాభ్యామ్	మాభిః
స - మాసి	మాసోః	మాస్సు

అకారాన్తః పుంలిఙ్గో విశ్వపాశ్శబ్దః. జగద్రక్షకుఁడు.

విశ్వపాః	విశ్వపౌ	విశ్వపాః
విశ్వపామ్	విశ్వపౌ	విశ్వపః
విశ్వపా	విశ్వపాభ్యామ్	విశ్వపాభిః

విశ్వపే	విశ్వపాభ్యామ్	విశ్వపాభ్యః
విశ్వపః	విశ్వపాభ్యామ్	విశ్వపాభ్యః
విశ్వపః	విశ్వపోః	విశ్వపామ్
విశ్వపి	విశ్వపోః	విశ్వపాసు

ఏవం శఙ్ఖధ్మాః, గన్ధఘ్రాః ఇత్యాదయః.

ఆకారాన్తః పుంలిఙ్గో హాహాశబ్దః. ఒకానొక గన్ధర్వుఁడు.

హాహాః	హాహౌ	హాహాః
హాహామ్	హాహౌ	హాహాన్
హాహా	హాహాభ్యామ్	హాహాభిః
హాహై	హాహాభ్యామ్	హాహాభ్యః
హాహాః	హాహాభ్యామ్	హాహాభ్యః
హాహాః	హాహౌః	హాహామ్
హాహే	హాహౌః	హాహాసు

ఇకారాన్తః పుంలిఙ్గ స్సఖిశబ్దః. చెలికాఁడు.

సఖా	సఖాయౌ	సఖాయః
హే సఖే	హే సఖాయౌ	హే సఖాయః
సఖాయమ్	సఖాయౌ	సఖీన్

సఖ్యా	సఖిభ్యామ్	సఖిభిః
సఖ్యే	సఖిభ్యామ్	సఖిభ్యః
సఖ్యుః	సఖిభ్యామ్	సఖిభ్యః
సఖ్యుః	సఖ్యోః	సఖీనామ్
సఖ్యౌ	సఖ్యోః	సఖిషు

అసత్యతత్పురుషాన్తత్వే రామశబ్దవద్రూపమ్; కృష్ణసఖః, పరమసఖః, ఇతోఽప్యస్య విశేషోఽస్తి, స సమాస నిరూపణగ్రన్థే నిరూపయిష్యతే.

పతిశబ్దో హరిశబ్దవత్, తృతీయమారభ్య విశేషః.

పత్యా	పతిభ్యామ్	పతిభిః
పత్యే	పతిభ్యామ్	పతిభ్యః
పత్యుః	పతిభ్యామ్	పతిభ్యః
పత్యుః	పత్యోః	పతీనామ్
పత్యౌ	పత్యోః	పతిషు

సమాసే హరిశబ్దవదేవ

భూపతినా, భూపతయే, భూపతేః, భూపతేః, భూపతౌ

ఇకారాన్తః పుంలిఙ్గస్త్రిశబ్దో నిత్యబహువచనాన్తః. ముగ్గురు
త్రయః, త్రీన్, త్రిభిః, త్రిభ్యః, త్రిభ్యః త్రయాణామ్,
త్రిషు.

ఈకారాన్తః పుంలిఙ్గః ప్రధీశబ్దః.
మిక్కిలి ధ్యానించువాఁడు.

ప్రధీః	ప్రధ్యౌ	ప్రధ్యః
ప్రధ్యమ్	ప్రధ్యౌ	ప్రధ్యః
ప్రధ్యా	ప్రధీభ్యామ్	ప్రధీభిః
ప్రధ్యే	ప్రధీభ్యామ్	ప్రధీభ్యః
ప్రధ్యః	ప్రధీభ్యామ్	ప్రధీభ్యః
ప్రధ్యః	ప్రధ్యోః	ప్రధ్యామ్
ప్రధ్యి	ప్రధ్యోః	ప్రధీషు

సేనానీశబ్దః ప్రధీశబ్దవత్, సప్తమ్యేకవచనే విశేషః.

సేనాన్యామ్	సేనాన్యోః	సేనానీషు

ఏవం గ్రామణీః, అగ్రణీః, ఉన్నీః ఇత్యాదయోనీశబ్దాన్తాః
పపీ శబ్దస్సూర్యవాచకః ప్రధీశబ్దవత్.
ద్వితీయాసప్తమ్యోర్విశేషః.

పపీమ్	పప్యౌ	పపీన్
పపీ	పపీభ్యామ్ (పప్యోః)	పపీషు

ఏవం యయీః ఇత్యాదయః.

వాతప్రమీశబ్దస్య (వాతాభిముఖగామి మృగార్థకస్య) ద్వితీయాసప్తమ్యోః ప్రధీవత్పపీవచ్చరూపమ్.

వాతప్రమ్యమ్ / వాతప్రమీమ్	వాతప్రమ్యౌ	వాతప్రమ్యః / వాతప్రమీన్
వాతప్రమ్యి / వాతప్రమీ	వాతప్రమ్యోః	వాతప్రమీషు

శేషం ప్రధీశబ్దవత్.

ఈకారాన్తః పుంలిఙ్గ స్సుధీశబ్దః. విద్వాంసుడు.

సుధీః	సుధియౌ	సుధియః
సుధియమ్	సుధియౌ	సుధియః
సుధియా	సుధీభ్యామ్	సుధీభిః
సుధియే	సుధీభ్యామ్	సుధీభ్యః
సుధియః	సుధీభ్యామ్	సుధీభ్యః

సుధియః	సుధియోః	సుధియామ్
సుధియి	సుధియోః	సుధీషు

ఏవం సుశ్రీః, యవక్రీః ఇత్యాదయః.

నీశబ్ద స్సుధీశబ్దవత్, సప్తమ్యాం విశేషః.

నియామ్	నియోః	నీషు

ఉకారాన్తః పుంలిఙ్గ క్రోష్టుశబ్దః. నక్క.

క్రోష్టా	క్రోష్టారౌ	క్రోష్టారః
హే క్రోష్టః	హే క్రోష్టారౌ	హే క్రోష్టారః
క్రోష్టారమ్	క్రోష్టారౌ	క్రోష్టూన్
క్రోష్ట్రా / క్రోష్టునా	క్రోష్టుభ్యామ్	క్రోష్టుభిః
క్రోష్ట్రే / క్రోష్టవే	క్రోష్టుభ్యామ్	క్రోష్టుభ్యః
క్రోష్టుః / క్రోష్టోః	క్రోష్టుభ్యామ్	క్రోష్టుభ్యః
క్రోష్టుః / క్రోష్టోః	క్రోష్ట్రోః / క్రోష్ట్వోః	క్రోష్టూనామ్

క్రోష్టరి క్రోష్టౌ }	క్రోష్ట్రోః క్రోష్ట్వోః }	క్రోష్టుషు

సానుశబ్దార్థః స్నుశబ్ద శ్శంభువత్.

ఉకారాన్తః పుంలిఙ్గ ఖలపూశబ్దః. కళ్లమూడ్చువాడు.

ఖలపూః	ఖలప్వౌ	ఖలప్వః
ఖలప్వమ్	ఖలప్వౌ	ఖలప్వః
ఖలప్వా	ఖలపూభ్యామ్	ఖలపూభిః
ఖలప్వే	ఖలపూభ్యామ్	ఖలపూభ్యః
ఖలప్వః	ఖలపూభ్యామ్	ఖలపూభ్యః
ఖలప్వః	ఖలప్వోః	ఖలప్వామ్
ఖలప్వి	ఖలప్వోః	ఖలపూషు

ఏవం సులూః, ఉల్లూః ఇత్యాదయః.

హూహూశబ్దో గన్ధర్వవిశేషవాచకః ఖలపూశబ్దవత్; ద్వితీయాయాం విశేషః.

హూహూమ్ హూహ్వౌ హూహూన్

ఊకారాన్తః పుంలిఙ్గస్స్వభూశబ్దః. బ్రహ్మ.

స్వభూః	స్వభువౌ	స్వభువః
స్వభువమ్	స్వభువౌ	స్వభువః
స్వభువా	స్వభూభ్యామ్	స్వభూభిః
స్వభువే	స్వభూభ్యామ్	స్వభూభ్యః
స్వభువః	స్వభూభ్యామ్	స్వభూభ్యః
స్వభువః	స్వభువోః	స్వభువామ్
స్వభువి	స్వభువోః	స్వభూషు

ఏవమ్ ఆత్మభూః - ధర్మభూః - ఇత్యాదయో భూశబ్దాన్తాః, లూః - కటపూః, ఇత్యాదయశ్చ.

వర్షాభూః, దృమ్భూః, కరభూః, కారాభూః, పునర్భూః, ఏతే భూశబ్దాన్తా అపి ఖలపూశబ్దవత్

దృమ్భూశబ్దస్తు హూహూశబ్దవత్.

ఋకారాన్తః పుంలిఙ్గో నృశబ్దః. మనుష్యుడు.

నా	నరౌ	నరః
హేనరః	హే నరౌ	హే నరః
నరమ్	నరౌ	నౄన్

అజన్త పుంలిఙ్గ విశేషశబ్దాః

న్రా	నృభ్యామ్	నృభిః
న్రే	నృభ్యామ్	నృభ్యః
నుః	నృభ్యామ్	నృభ్యః
నుః	న్రోః	నృణామ్ / నౄణామ్
నరి	న్రోః	నృషు

ఏకారాన్తః పుంలిఙ్గస్సేశబ్దః. మన్మథునితోఁ గూడినవాఁడు.

ఇః కామః - తేన సహావర్తత ఇతి - సేః.

సేః	సయౌ	సయః
సయమ్	సయౌ	సయః
సయా	సేభ్యామ్	సేభిః
సయే	సేభ్యామ్	సేభ్యః
సేః	సేభ్యామ్	సేభ్యః
సేః	సయోః	సయామ్
సయి	సయోః	సేషు

ఏవం స్మృతేః ఇత్యాదయః.

ఐకారాన్తః పుంలిఙ్గో రైశబ్దః. ధనము.

రాః	రాయౌ	రాయః
రాయమ్	రాయౌ	రాయః
రాయా	రాభ్యామ్	రాభిః
రాయే	రాభ్యామ్	రాభ్యః
రాయః	రాభ్యామ్	రాభ్యః
రాయః	రాయోః	రాయామ్
రాయి	రాయోః	రాసు

ఔకారాన్తః పుంలిఙ్గో గ్లౌశబ్దః. చంద్రుఁడు.

గ్లౌః	గ్లావౌ	గ్లావః
గ్లావమ్	గ్లావౌ	గ్లావః
గ్లావా	గ్లౌభ్యామ్	గ్లౌభిః
గ్లావే	గ్లౌభ్యామ్	గ్లౌభ్యః
గ్లావః	గ్లౌభ్యామ్	గ్లౌభ్యః
వం	గ్లావోః	గ్లావామ్

గ్లావి	గ్లావౌ	గ్లావః

ఏవం సునౌః ఇత్యాదయః.

ఇత్యజన్త పుంలిఙ్గ విశేషశబ్దాః.

అజన్త స్త్రీలిఙ్గ విశేషశబ్దాః.

అమ్బా, అక్కా, అల్లా ఏతే మాతృవాచకాః రమాశబ్దవత్. సంబుద్ధౌ విశేషః.

హే అమ్బ	హే అమ్బే	హే అమ్బాః

ఏవం హే అక్క, హే అల్ల.

ద్వితీయాశబ్దో రమాశబ్దవత్.

చతుర్థీమారభ్య విశేషః.

ద్వితీయస్యై / ద్వితీయాయై	ద్వితీయాభ్యామ్	ద్వితీయాభ్యః
ద్వితీయస్యాః / ద్వితీయాయాః	ద్వితీయాభ్యామ్	ద్వితీయాభ్యః
ద్వితీయస్యాః / ద్వితీయాయాః	ద్వితీయయోః	ద్వితీయానామ్

ద్వితీయస్యామ్ ద్వితీయాయామ్	ద్వితీయయోః	ద్వితీయాసు

ఏవం తృతీయా.

అకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో జరాశబ్దః. ముసలితనము.

జరా	జరే జరసౌ	జరాః జరసః
హే జరే	హే జరే హే జరసౌ	హే జరాః హే జరసః
జరామ్ జరసమ్	జరే జరసౌ	జరాః జరసః
జరయా జరసా	జరాభ్యామ్	జరాభిః
జరాయై జరసే	జరాభ్యామ్	జరాభ్యః
జరాయాః జరసః	జరాభ్యామ్	జరాభ్యః

అజన్త స్త్రీలిఙ్గ విశేషశబ్దాః

జరాయాః / జరసః	జరయోః / జరసోః	జరాణామ్ / జరసామ్
జరాయామ్ / జరసి	జరయోః / జరసోః	జరాసు

నాసికార్థకో నస్శబ్దో వేధశ్శబ్దవత్.

నిశార్థకో నిట్ఛబ్దో విట్ఛబ్దవత్.

పృతనార్థకః పృచ్ఛబ్దో మరుచ్ఛబ్దవత్.

ఇకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గ స్త్రిశబ్దో

నిత్యబహువచనాన్తః.

తిస్రః, తిస్రః, తిసృభిః, తిసృభ్యః,

తిసృభ్యః, తిసృణామ్, తిసృషు.

సఖీ, పత్నీశబ్దౌ గౌరీశబ్దవత్.

ఈకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః స్త్రీశబ్దః. ఆడుది.

స్త్రీ	స్త్రియౌ	స్త్రియః
హే స్త్రి	హే స్త్రియౌ	హే స్త్రియః

స్త్రియమ్ స్త్రీమ్	స్త్రియౌ	స్త్రియః స్త్రీః
స్త్రియా	స్త్రీభ్యామ్	స్త్రీభిః
స్త్రియై	స్త్రీభ్యామ్	స్త్రీభ్యః
స్త్రియాః	స్త్రీభ్యామ్	స్త్రీభ్యః
స్త్రియాః	స్త్రియోః	స్త్రీణామ్
స్త్రియామ్	స్త్రియోః	స్త్రీషు

ఈకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గః శ్రీశబ్దః.

శ్రీః	శ్రియౌ	శ్రియః
శ్రియమ్	శ్రియౌ	శ్రియః
శ్రియా	శ్రీభ్యామ్	శ్రీభిః
శ్రియై శ్రియే	శ్రీభ్యామ్	శ్రీభ్యః
శ్రియాః శ్రియః	శ్రీభ్యామ్	శ్రీభ్యః
శ్రియాః శ్రియః	శ్రియోః	శ్రీణామ్ శ్రియామ్

శ్రియామ్ } శ్రియి }	శ్రియోః	శ్రీషు

ఏవం ధీః - ఇత్యాదయోఽభాషితపుంస్కాః.

ప్రధీః, సుధీః-ఇత్యాదయశ్చ భాషితపుంస్కాస్తు పుంవత్.

ఈకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో లక్ష్మీశబ్దః. లక్ష్మీ.

లక్ష్మీః	లక్ష్మ్యౌ	లక్ష్మ్యః

శేషం గౌరీశబ్దవత్.

క్రోష్టుశబ్దః స్త్రీలిఙ్గే గౌరీశబ్దవత్.

క్రోష్ట్రీ - క్రోష్ట్ర్యౌ - క్రోష్ట్ర్యః ఇత్యాది.

ఖలపూః, స్వయంభూః, ఆత్మభూః ఇత్యాదయో భాషితపుంస్కత్వాత్పుంవత్.

వర్షాభూ పునర్భ్వాశబ్దౌ వధూశబ్దవత్.

ఊకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో భ్రూశబ్దః. కనుబొమ్మ.

భ్రూః	భ్రువౌ	భ్రువః
భ్రువమ్	భ్రువౌ	భ్రువః
భ్రువా	భ్రూభ్యామ్	భ్రూభిః

భ్రువై } భ్రువే }	భ్రూభ్యామ్	భ్రూభ్యః
భ్రువాః } భ్రువః }	భ్రూభ్యామ్	భ్రూభ్యః
భ్రువాః } భ్రువః }	భ్రువోః	{ భ్రూణామ్ భ్రువామ్
భ్రువామ్ } భ్రువి }	భ్రువోః	భ్రూషు

ఏవం సుభ్రూః ఇత్యాదయోఽభాషితపుంస్కాః.

ఋకారాన్తాః స్త్రీలిఙ్గే ఈకారాన్తా భవన్తి గన్త్రీ, కర్త్రీ, పక్త్రీ, వక్త్రీ ఇత్యాదయో గౌరీవత్.

స్వసా, మాతా, యాతా, ననాన్దా, దుహితా,—ఇమే తు ఋకారాన్తా ఏవ. తత్ర మాత్రాదీనాం చతుర్ణాం రూపం నిరూపితమ్.

ఋకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గ స్వసృశబ్దః. తోడంబుట్టినది.

స్వసా	స్వసారౌ	స్వసారః

హే స్వసః	హే స్వసారౌ	హే స్వసారః
స్వసారమ్	స్వసారౌ	స్వసౄః

శేషం మాతృశబ్దవత్.

నేః పుంవత్. ద్యౌర్గోవత్. రాః పుంవత్. నౌర్గ్లౌవత్.

ఇత్యజన్త స్త్రీలిఙ్గ విశేషశబ్దాః.

అజన్త నపుంసకలిఙ్గ విశేషశబ్దాః.

అకారాన్త నపుంసకలిఙ్గః అజరశబ్దః. ముసలితనము లేనిది.

అజరమ్	అజరే అజరసీ	అజరాణి అజరాంసి
హే అజర	హే అజరే హే అజరసీ	హే అజరాణి హే అజరాంసి
అజరమ్ అజరసమ్	అజరే అజరసీ	అజరాణి అజరాంసి

శేషం నిర్జరశబ్దవత్.

హృదయశబ్దార్థకో హృచ్ఛబ్దో నిరూపితఏవ.

ఉదకార్థక ఉదన్ శబ్దః, ఆస్యార్థక ఆసన్ శబ్దశ్చ నామన్ శబ్దవత్.

సకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో మాంస్ శబ్దః. మాంసము.

మాంస్	మాంసీ	మాంసి
తృ - మాంసా	మామ్భ్యామ్	మామ్భిః
స - మాంసి	మాంసోః	మాంసు

దీర్ఘాన్తా నపుంసకే హ్రస్వాన్తా భవన్తి.
విశ్వపమ్, విశ్వపే, విశ్వపాని; జ్ఞానవత్.

ఇకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో దధిశబ్దః. పెరుఁగు.

దధి	దధినీ	దధీని
హే దధే / హే దధి	హే దధినీ	హే దధీని
దధి	దధినీ	దధీని
దధ్నా	దధిభ్యామ్	దధిభిః
దధ్నే	దధిభ్యామ్	దధిభ్యః
దధ్నః	దధిభ్యామ్	దధిభ్యః

దధ్నః	దధ్నోః	దధ్నామ్
దధ్ని దధని	దధ్నోః	దధిషు

ఏవమ్ అస్థి, సక్థి, అక్షి.

ఇకారాన్త నపుంసకలిఙ్గ త్రిశబ్దో
నిత్యబహువచనాన్తః.

త్రీణి, త్రీణి, శేషం పుంవత్.

ప్రధిశబ్దో భాషితపుంస్కః, అతస్తస్య తృతీయా-
మారభ్య పుంవత్ క్లీబవచ్చ రూపమ్.

ప్రధ్యా ప్రధినా	ప్రధిభ్యామ్	ప్రధిభిః
ప్రధ్యే ప్రధినే	ప్రధిభ్యామ్	ప్రధిభ్యః
ప్రధ్యః ప్రధినః	ప్రధిభ్యామ్	ప్రధిభ్యః
ప్రధ్యః ప్రధినః	ప్రధ్యోః ప్రధినోః	ప్రధ్యామ్ ప్రధినామ్

ప్రధ్యి ప్రధిని	ప్రధ్యోః ప్రధినోః	ప్రధిషు

సుధిశబ్దశ్చ తథా.

సుధియా సుధినా	సుధిభ్యామ్	సుధిభిః
సుధియే సుధినే	సుధిభ్యామ్	సుధిభ్యః
సుధియః సుధినః	సుధిభ్యామ్	సుధిభ్యః
సుధియః సుధినః	సుధియోః సుధినోః	సుధియామ్ సుధినామ్
సుధియి సుధిని	సుధియోః సుధినోః	సుధిషు

చిత్రగు, ప్రద్యు, సుసు ఇత్యాదయో మధుశబ్దవత్.

ఇకారాన్త నపుంసకలిఙ్గః ప్రరిశబ్దః. విశేషధనము.

ప్రరి	ప్రరిణీ	ప్రరీణి
తృ-ప్రరిణా	ప్రరాభ్యామ్	ప్రరాభిః

ష- ప్రరిణః	ప్రరిణోః	ప్రరీణామ్
స- ప్రరిణి	ప్రరిణోః	ప్రరాసు

ఇత్యజన్త నపుంసకలిఙ్గ విశేషశబ్దాః.

అథ హలన్త పుంలిఙ్గ విశేషశబ్దాః.

చకారాన్తః పుంలిఙ్గః ప్రాక్ఛబ్దః. తొల్లింటివాఁడు.

ప్రాఙ్	ప్రాఞ్చౌ	ప్రాఞ్చః
ప్రాఞ్చమ్	ప్రాఞ్చౌ	ప్రాచః
ప్రాచా	ప్రాగ్భ్యామ్	ప్రాగ్భిః

ఇత్యాది జలముక్ఛబ్దవత్,

ఏవం పరాఙ్, అపాఙ్, అవాఙ్ ఇత్యాదయః.

చకారాన్తః పుంలిఙ్గః ప్రత్యక్ఛబ్దః. పరబ్రహ్మము.

ప్రత్యఙ్	ప్రత్యఞ్చౌ	ప్రత్యఞ్చః
ప్రత్యఞ్చమ్	ప్రత్యఞ్చౌ	ప్రతీచః
ప్రతీచా	ప్రత్యగ్భ్యామ్	ప్రత్యగ్భిః
ప్రతీచే	ప్రత్యగ్భ్యామ్	ప్రత్యగ్భ్యః

ప్రతీచః	ప్రత్యగ్భ్యామ్	ప్రత్యగ్భ్యః
ప్రతీచః	ప్రతీచోః	ప్రతీచామ్
ప్రతీచి	ప్రతీచోః	ప్రత్యక్షు

ఏవం సమ్యఙ్, న్యఙ్, సధ్ర్యఙ్, విష్వద్ర్యఙ్, దేవద్ర్యఙ్, సర్వద్ర్యఙ్, అదద్ర్యఙ్ ఇత్యాదయః.

చకారాన్తః పుంలిఙ్గోఽన్వక్ఛబ్దః. అనుసరించువాఁడు.

అన్వఙ్	అన్వఞ్చౌ	అన్వఞ్చః
అన్వఞ్చమ్	అన్వఞ్చౌ	అనూచః
అనూచా	అన్వగ్భ్యామ్	అన్వగ్భిః
ష. అనూచః	అనూచోః	అనూచామ్
స. అనూచి	అనూచోః	అన్వక్షు

చకారాన్తః పుంలిఙ్గ ఉదక్ఛబ్దః. ఉత్తరపుదిక్కువాఁడు.

ఉదఙ్	ఉదఞ్చౌ	ఉదఞ్చః
ఉదఞ్చమ్	ఉదఞ్చౌ	ఉదీచః
ఉదీచా	ఉదగ్భ్యామ్	ఉదగ్భిః
ష. ఉదీచః	ఉదీచోః	ఉదీచామ్

స - ఉదీచి	ఉదీచోః	ఉదక్షు

చకారాన్తః పుంలిఙ్గస్తిర్యక్శబ్దః. పశుపక్ష్యాదిజంతువు.

తిర్యఙ్	తిర్యఞ్చౌ	తిర్యఞ్చః
తిర్యఞ్చమ్	తిర్యఞ్చౌ	తిరశ్చః
తిరశ్చా	తిర్యగ్భ్యామ్	తిర్యగ్భిః
ష - తిరశ్చః	తిరశ్చోః	తిరశ్చామ్
స - తిరశ్చి	తిరశ్చోః	తిర్యక్షు

పూజార్థకాఞ్చుధాత్వన్తత్వే.

ద్వి - ప్రాఞ్చమ్	ప్రాఞ్చౌ	ప్రాఞ్చః
తృ - ప్రాఞ్చా	ప్రాఙ్భ్యామ్	ప్రాఙ్భిః
ష - ప్రాఞ్చః	ప్రాఞ్చోః	ప్రాఞ్చామ్
స - ప్రాఞ్చి	ప్రాఞ్చోః	ప్రాఙ్క్షు

ఇత్యాద్యూహ్యమ్.

చకారాన్తః పుంలిఙ్గ స్సువృశ్చ్శబ్దః. ఛేదకుఁడు.

సువృట్	సువృశ్చౌ	సువృశ్చః
సువృశ్చమ్	సువృశ్చౌ	సువృశ్చః
సువృశ్చా	సువృడ్భ్యామ్	సువృడ్భిః

స - సువృశ్చి	సువృశ్చోః	సువృట్సు

ఛకారాన్తః పుంలిఙ్గః ప్రాట్ఛబ్దః. అడుగునట్టివాఁడు.

ప్రాట్	ప్రాచ్ఛౌ	ప్రాచ్ఛః
ప్రాచ్ఛమ్	ప్రాచ్ఛౌ	ప్రాచ్ఛః
ప్రాచ్ఛా	ప్రాడ్భ్యామ్	ప్రాడ్భిః
స - ప్రాచ్ఛి	ప్రాచ్ఛోః	ప్రాట్సు

జకారాన్తః పుంలిఙ్గో రాట్ఛబ్దః. రాజు.

రాట్	రాజౌ	రాజః
రాజమ్	రాజౌ	రాజః
రాజా	రాడ్భ్యామ్	రాడ్భిః
ష - రాజః	రాజోః	రాజామ్
స - రాజి	రాజోః	రాట్సు

ఏవం విశ్వసృట్ - పరిమృట్ - దేవేట్.

సృజ మృజ యజ ధాతునిష్పన్నాః, పరివ్రాట్చ.

జకారాన్తః పుంలిఙ్గో భృట్ఛబ్దః. వంటవాఁడు,

భృట్	భృజ్జౌ	భృజ్జః
భృజ్జమ్	భృజ్జౌ	భృజ్జః

భృజ్జా	భృడ్భ్యామ్	భృడ్భిః
స - భృజ్జి	భృజ్జోః	భృట్సు

జకారాన్తః పుంలిఙ్గో విభ్రాట్ఛబ్దః. ప్రకాశించువాఁడు.

విభ్రాక్ / విభ్రాట్	విభ్రాజౌ	విభ్రాజః
తృ - విభ్రాజా	విభ్రాగ్భ్యామ్ / విభ్రాడ్భ్యామ్	విభ్రాగ్భిః / విభ్రాడ్భిః
ష - విభ్రాజః	విభ్రాజోః	విభ్రాజామ్
స - విభ్రాజి	విభ్రాజోః	విభ్రాక్షు / విభ్రాట్సు

జకారాన్తః పుంలిఙ్గో యుక్ఛబ్దః. కూడునట్టివాఁడు.

యుఙ్	యుఞ్జౌ	యుఞ్జః
యుఞ్జమ్	యుఞ్జౌ	యుజః

శేషం భిషక్ఛబ్దవత్.

సమాధాత్రర్థకో యుక్ఛబ్దో భిషక్ఛబ్దవత్.

ణకారాన్తః పుంలిఙ్గ స్సుగణ్ శబ్దః. మంచిగణకుఁడు.

సుగణ్	సుగణౌ	సుగణః
తృ - సుగణా	సుగణ్భ్యామ్	సుగణ్భిః
స - సుగణి	సుగణోః	సుగణ్సు

థకారాన్తః పుంలిఙ్గోఽగ్నిమచ్ఛబ్దః. అగ్నిని చిలుకువాఁడు.

అగ్నిమత్	అగ్నిమథౌ	అగ్నిమథః
తృ-అగ్నిమథా	అగ్నిమద్భ్యామ్	అగ్నిమద్భిః
స-అగ్నిమథి	అగ్నిమథోః	అగ్నిమత్సు

ధకారాన్తః పుంలిఙ్గో భుచ్ఛబ్దః. తెలిసినవాఁడు.

భుత్	బుధౌ	బుధః
తృ - బుధా	భుద్భ్యామ్	భుద్భిః
బుధే	భుద్భ్యామ్	భుద్భ్యః
బుధః	భుద్భ్యామ్	భుద్భ్యః
బుధః	బుధోః	బుధామ్
బుధి	బుధోః	భుత్సు

ఏవం మర్మావిత్ ఇత్యాదయః.

నకారాన్తః పుంలిఙ్గ పూషన్ శబ్దః. సూర్యుఁడు.

పూషా	పూషణౌ	పూషణః
హే పూషన్	హే పూషణౌ	హే పూషణః
పూషణమ్	పూషణౌ	పూష్ణః
పూష్ణా	పూషభ్యామ్	పూషభిః
స-పూష్ణి / పూషణి	పూష్ణోః	పూషసు

ఏవమర్యమా.

నకారాన్తః పుంలిఙ్గో వృత్రహన్ శబ్దః. ఇంద్రుఁడు.

వృత్రహా	వృత్రహణౌ	వృత్రహణః
హే వృత్రహన్	హే వృత్రహణౌ	హే వృత్రహణః
వృత్రహణమ్	వృత్రహణౌ	వృత్రఘ్నః
వృత్రఘ్నా	వృత్రహభ్యామ్	వృత్రహభిః
స-వృత్రఘ్ని / వృత్రహణి	వృత్రఘ్నోః	వృత్రహసు

ఏవం బ్రహ్మహా, భ్రూణహా ఇత్యాదయో హానన్తాః.

నకారాన్తః పుంలిఙ్గ శ్వన్ శబ్దః. కుక్క.

శ్వా	శ్వానౌ	శ్వానః
హే శ్వన్	హే శ్వానౌ	హే శ్వానః
శ్వానమ్	శ్వానౌ	శునః
శునా	శ్వభ్యామ్	శ్వభిః
శునే	శ్వభ్యామ్	శ్వభ్యః
శునః	శ్వభ్యామ్	శ్వభ్యః
శునః	శునోః	శునామ్
శుని	శునోః	శ్వసు

నకారాన్తః పుంలిఙ్గో యువన్ శబ్దః. తరుణుఁడు.

యువా	యువానౌ	యువానః
హే యువన్	హే యువానౌ	హే యువానః
యువానమ్	యువానౌ	యూనః
యూనా	యువభ్యామ్	యువభిః
యూనే	యువభ్యామ్	యువభ్యః
యూనః	యువభ్యామ్	యువభ్యః

యూనః	యూనోః	యూనామ్
యూని	యూనోః	యువసు

నకారాన్తః పుంలిఙ్గో మఘవచ్ఛబ్దః. చంద్రుడు.

మఘవా	మఘవానౌ	మఘవానః
హే మఘవన్	హే మఘవానౌ	హే మఘవానః
మఘవానమ్	మఘవానౌ	మఘోనః
మఘోనా	మఘవభ్యామ్	మఘవభిః
మఘోనే	మఘవభ్యామ్	మఘవభ్యః
మఘోనః	మఘవభ్యామ్	మఘవభ్యః
మఘోనః	మఘోనోః	మఘోనామ్
మఘోని	మఘోనోః	మఘవసు

అయం ధీమద్వదపి.

మఘవాన్	మఘవన్తౌ	మఘవన్తః

ఇత్యాది.

నకారాన్తః పుంలిఙ్గోఽర్వన్ శబ్దః. గుఱ్ఱము.

అర్వా	అర్వన్తౌ	అర్వన్తః

శేషం ధీమచ్ఛబ్దవత్.

నకారాన్తః పుంలిఙ్గః, పథిన్ శబ్దః. మార్గము.

పన్థాః	పన్థానౌ	పన్థానః
పన్థానమ్	పన్థానౌ	పథః
పథా	పథిభ్యామ్	పథిభిః
పథే	పథిభ్యామ్	పథిభ్యః
పథః	పథిభ్యామ్	పథిభ్యః
పథః	పథోః	పథామ్
పథి	పథోః	పథిషు

ఏవం మన్థాః. కవ్వము.

నకారాన్తః పుంలిఙ్గః ఋభుక్షిన్ శబ్దః. ఇంద్రుఁడు.

ఋభుక్షాః	ఋభుక్షాణౌ	ఋభుక్షాణః
ఋభుక్షాణమ్	ఋభుక్షాణౌ	ఋభుక్షః
ఋభుక్షా	ఋభుక్షిభ్యామ్	ఋభుక్షిభిః
స. ఋభుక్షి	ఋభుక్షోః	ఋభుక్షిషు

నకారాన్తః పుంలిఙ్గః పఞ్చన్ శబ్దో
నిత్యబహువచనాన్తః ఐదుగురు.

పఞ్చ, పఞ్చ, పఞ్చభిః, పఞ్చభ్యః, పఞ్చభ్యః.

పఞ్చానామ్, పఞ్చసు.

ఏవం సప్త, నవ, దశ.

నకారాన్తః పుంలిఙ్గోఽష్టన్శబ్దో
నిత్యబహువచనాన్తః. ఎనమండ్రు.

ప్ర - అష్టౌ, అష్ట.
ద్వి - అష్టౌ, అష్ట.
తృ - అష్టాభిః, అష్టభిః.
చ - అష్టాభ్యః, అష్టభ్యః.
పం - అష్టాభ్యః, అష్టభ్యః.
ష - అష్టానామ్.
స - అష్టాసు, అష్టసు.

రేఫాన్తః పుంలిఙ్గశ్చతుర్శబ్దో నిత్య
బహువచనాన్తః. నలుగురు.

చత్వారః, చతురః, చతుర్భిః, చతుర్భ్యః, చతుర్భ్యః,
చతుర్ణామ్, చతుర్షు.

షకారాన్తః పుంలిఙ్గష్షట్ఛబ్దో
నిత్యబహువచనాన్తః ఆఱుగురు.

షట్, షట్, షడ్భిః, షడ్భ్యః, షడ్భ్యః, షణ్ణామ్, షట్సు.

సకారాన్తః పుంలిఙ్గో దోశ్శబ్దః. బాహువు.

దోః	దోషౌ	దోషః
తృ - దోషా	దోర్భ్యామ్	దోర్భిః
స - దోషి	దోషోః	దోష్షు

ఏతదర్థకో దోషన్ శబ్దో రాజన్ శబ్దవత్.

సకారాన్తః పుంలిఙ్గః పుంస్ శబ్దః.

పుమాన్	పుమాంసౌ	పుమాంసః
హే పుమన్	హే పుమాంసౌ	హే పుమాంసః
పుమాంసమ్	పుమాంసౌ	పుంసః
పుంసా	పుమ్భ్యామ్	పుమ్భిః
ష - పుంసః	పుంసోః	పుంసామ్
పుంసి	పుంసోః	పుంస్సు

సకారాన్తః పుంలిఙ్గః ఉశనశ్శబ్దః. శుక్రుడు.

ఉశనా	ఉశనసౌ	ఉశనసః

హే ఉశనన్ / హే ఉశనః / హే ఉశన	హే ఉశనసౌ	హే ఉశనసః

శేషం వేధశ్శబ్దవత్.

సకారాన్తః పుంలిఙ్గోఽనేహశ్శబ్దః. కాలము.

అనేహా	అనేహసౌ	అనేహసః

శేషం వేధశ్శబ్దవత్.

ఏవం పురుదంసా.

హకారాన్తః పుంలిఙ్గో ధుక్శబ్దః. పిదికెడువాఁడు.

ధుక్	దుహౌ	దుహః
తృ - దుహా	ధుగ్భ్యామ్	ధుగ్భిః
స - దుహి	దుహోః	ధుక్షు

హకారాన్తః పుంలిఙ్గో విశ్వవాట్ఛబ్దః. జగద్భర్త.

విశ్వవాట్	విశ్వవాహౌ	విశ్వవాహః
విశ్వవాహమ్	విశ్వవాహౌ	విశ్వౌహః
విశ్వౌహా	విశ్వవాడ్భ్యామ్	విశ్వవాడ్భిః
ష - విశ్వౌహః	విశ్వౌహోః	విశ్వౌహామ్

విశ్వౌహి	విశ్వౌహోః	విశ్వవాట్సు

ఏవం పష్ఠవాట్, రాజవాట్ ఇత్యాదయః.

హకారాన్తః పుంలిఙ్గ స్తురాషాట్ఛబ్దః. ఇంద్రుఁడు.

తురాషాట్	తురాసాహౌ	తురాసాహః
తురాసాహమ్	తురాసాహౌ	తురాసాహః
తురాసాహా	తురాషాడ్భ్యామ్	తురాషాడ్భిః
ష - తురాసాహః	తురాసాహోః	తురాసాహామ్
తురాసాహి	తురాసాహోః	తురాషాట్సు

హకారాన్తః పుంలిఙ్గో ఽనడుచ్ఛబ్దః. ఎద్దు.

అనడ్వాన్	అనడ్వాహౌ	అనడ్వాహః
హే అనడ్వన్	హే అనడ్వాహౌ	హే అనడ్వాహః
అనడ్వాహమ్	అనడ్వాహౌ	అనడుహః
అనడుహా	అనడుద్భ్యామ్	అనడుద్భిః
ష - అనడుహః	అనడుహోః	అనడుహామ్
అనడుహి	అనడుహోః	అనడుత్సు

ఇతి హలన్త పుంలిఙ్గశబ్దాః.

హలన్త స్త్రీలిఙ్గ విశేషశబ్దాః.

ప్రాచీ - ప్రతీచీ - ఉదీచీ - అనూచీ - విష్వద్రీచీ - దేవద్రీచీ - సర్వద్రీచీ - తిరశ్చీ - ఇత్యాకారేణాఞ్చుధాత్వన్తాః గౌరీశబ్దవద్రూపం లభన్తే.

పఞ్చ-సప్త-నవ-దశ-అష్టౌ-షట్-ఏతే లిఙ్గత్రయేఽపి సరూపాః.

పకారాన్తః స్త్రీలిఙ్గో ఽప్శబ్దోనిత్య బహువచనాన్తః. నీళ్లు.

ఆపః - అపః - అద్భిః - అద్భ్యః - అద్భ్యః - అపామ్-అప్సు.

రేఫాన్తః స్త్రీలిఙ్గ శ్చతుర్శబ్దో నిత్యబహువచనాన్తః.

చతస్రః - చతస్రః - చతసృభిః - చతసృభ్యః
చతసృభ్యః - చతసృణామ్ - చతసృషు.

షకారాన్త స్త్రీలిఙ్గ స్సజూశ్శబ్దః. కూడపొందినది

సజూః	సజుషౌ	సజుషః
తృ - సజుషా	సజూర్భ్యామ్	సజూర్భిః
స - సజుషి	సజుషోః	సజూష్షు

సకారాన్త స్త్రీలిఙ్గ ఆశీశ్శబ్దః. ప్రార్థన.

ఆశీః	ఆశిషౌ	ఆశిషః
తృ - ఆశిషా	ఆశీర్భ్యామ్	ఆశీర్భిః
స - ఆశిషి	ఆశిషోః	ఆశీష్షు

హకారాన్త స్త్రీలిఙ్గ ఉపానచ్ఛబ్దః. పాదుక.

ఉపానత్	ఉపానహౌ	ఉపానహః
తృ - ఉపానహా	ఉపానద్భ్యామ్	ఉపానద్భిః
స - ఉపానహి	ఉపానహోః	ఉపానత్సు

ఉష్ణిక్ఛబ్దో ధుక్ఛబ్దవత్

ఇతి హలన్త స్త్రీలిఙ్గ విశేషశబ్దాః.

హలన్త నపుంసకలిఙ్గ విశేషశబ్దాః.

ప్రాక్ఛబ్ద స్స్వాక్ఛబ్దవత్. ఏవం పరాగాదయః.

చకారాన్త నపుంసకలిఙ్గః ప్రత్యక్ఛబ్దః. పడమటిది.

ప్రత్యక్	ప్రతీచీ	ప్రత్యఞ్చి

పున స్తద్వత్; శేషం పుంవత్.

ఏవం సమ్యగాదయః.

హలన్త నపుంసకలిఙ్గ విశేషశబ్దాః

చకారాన్త నపుంసకలిఙ్గోఽన్వక్ఛబ్దః. అనుసరించునది.

అన్వక్	అనూచీ	అన్వఞ్చి

పునస్తద్వత్, శేషం పుంవత్.

చకారాన్త నపుంసకలిఙ్గ ఉదక్ఛబ్దః. ఉత్తరమున నున్నది.

ఉదక్	ఉదీచీ	ఉదఞ్చి

పునస్తద్వత్; శేషం పుంవత్.

చకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో ఽహశ్శబ్దః. దినము.

అహః	అహ్నీ / అహనీ	అహాని
తృ - అహ్నా	అహోభ్యామ్	అహోభిః
స - అహ్ని / అహని	అహ్నోః	అహస్సు

రేఫాన్త నపుంసకలిఙ్గో వార్శబ్దః. నీరు.

వాః	వారీ	వారి
తృ - వారా	వార్భ్యామ్	వార్భిః
స - వారి	వారోః	వార్షు

రేఫాన్త నపుంసకలిఙ్గ శ్చతుర్శబ్దో
నిత్యబహువచనాన్తః.

చత్వారి - చత్వారి - శేషం పుంవత్.

సకారాన్త నపుంసకలిఙ్గో ధనుశ్శబ్దః. విల్లు.

ధనుః	ధనుషీ	ధనూంషి
తృ - ధనుషా	ధనుర్భ్యామ్	ధనుర్భిః
స - ధనుషి	ధనుషోః	ధనుష్షు

సకారాన్త నపుంసకలిఙ్గ శ్శోచిశ్శబ్దః. కాంతి.

శోచిః	శోచిషీ	శోచీంషి
తృ - శోచిషా	శోచిర్భ్యామ్	శోచిర్భిః
స - శోచిషి	శోచిషోః	శోచిష్షు

ఏవం రోచిః ఇత్యాదయః.

ఇతి హలన్త నపుంసకలిఙ్గ విశేషశబ్దాః.

అ వ్య యా ని

లిఙ్గ విభక్తి వచనశూన్యాన్యవ్యయాని. తాని ద్వేధా—ప్రతిపదోక్తాని, లాక్షణికాని చేతి. తత్ర సూత్ర కృతా స్వరాది చాదిప్రాద్యూర్యాది సాక్షాత్ప్రభృత్యాది రూపేణ స్వతో నిపాతితాని ప్రతిపదోక్తాని. తాన్యమర కోశావ్యయవర్గే ద్రష్టవ్యాని.

తత్ర కానిచిద్విభక్తి ప్రతిరూపకాణి. యథా.

వామ్ - యువామర్థే, 'గేయే కేన వినీతౌ వామ్.'

అస్తి { సత్తాయామ్, అస్తిమాన్ = ధనికః, ఆస్తికః = పరలోకోఽస్తీతి జ్ఞానవాన్, అస్య లిఙ్గాన్తత్వేఽ ప్రాతిపదికత్వాత్తద్ధితానాపత్తిః.

అస్మి - అహమర్థే. అస్మి వచ్మి, అహం వచ్మీత్యర్థః.

ఆహ - ఉవాచేత్యర్థే.

ఆస - బభూవేత్యర్థే.

ఏవం చిరాదిత్యాదీనామప్యర్థబాధాద్యాపత్త్యా అవ్యయత్వ మనఙ్గీకరణీయమ్.

శాస్త్రసిద్ధాన్యవ్యయాని లాక్షణికాని తానిత్రేధా. అవ్యయీభావ - కృదన్త - తద్ధితాన్తభేదాత్.

అవ్యయీభావా యథా, ఉపకుమ్భమ్ - అపది శమ్ - మధ్యేసముద్రమ్ - శాకప్రతి- ప్రతిపురుషమ్ - ఆబాలమ్ ఇత్యాదయః ఇమే సప్రపఞ్చం సమాసనిరూపణ గ్రన్థే నిరూపయిష్యన్తే.

అవ్యయత్వాపాదకకృత్ప్రత్యయా యథా.

తుముఙ్ - క్త్వా - ల్యప్ ణముల్ - ఏతదన్తాన్యవ్యయాని.

తుముఙ్ ప్రత్యయాన్తా యథా	భవితుమ్-యాతుమ్-గన్తుమ్ - కర్తుమ్- భోక్తుమ్ ఇత్యాది.
క్త్వాప్రత్యయాన్తా యథా	కృత్వా - దృష్ట్వా - భఙ్క్త్వా-బుద్ధ్వా- బద్ధ్వా, త్యక్త్వా ఇత్యాది.
ల్యప్ ప్రత్యయాన్తా యథా	సంతర్ప్య-అధిగత్య-విహస్య - విహాయ- విధాయ - ప్రమృజ్య ఇత్యాది.

ణముల్ ప్రత్యయాన్తా యథా { స్మారంస్మారమ్-పాయంపాయమ్ - చోరంకారమ్ - ఇత్థంకారమ్ - కథంకారమ్ - యావజ్జీవమ్-ఉదరంపూరమ్ ఇత్యాది.

అవ్యయత్వాపాదకతద్ధితప్రత్యయా యథా—

ఆమ్, వతిః, తసిల్, త్రల్, హ, అత్, దా, ర్హిల్, అధునా, దానీమ్, ద్యన్, ఉత్, అరిః, సమసణ్, ఏద్యవి, ద్యః, ఏద్యుస్, ద్యుస్, థాల్, థముః, అస్తాతిః, అసిః, అతసుచ్, అస్తాతిలుక్, రిల్, రిష్టాతిల్, ఆతిః, ఆనప్, ఆచ్, ఆహి - ధా, ధ్యముఞ్, ధముఞ్, ఏధాచ్, కృత్వసుచ్, సుచ్, సుజ్లుక్, శస్, తసిః, చ్విః, సాతిః, త్రా, డాచ్, ఏతదన్తా న్యవ్యయాని.

ఆమ్ - { నితరామ్ - నితమామ్ - సుతరామ్ - సుతమామ్ - పచతితరామ్ - పచతితమామ్.

వతిః - బ్రాహ్మణవత్ - మధురావత్ - చైత్రవత్.

తసిల్ - సర్వతః - పూర్వతః - కుతః.

త్రల్ - సర్వత్ర - కుత్ర - యత్ర.

హ - ఇహ కుహ.

అత్ - క్వ.

దా - సర్వదా - ఏకదా - అన్యదా - కదా - యదా - తదా.

ర్హిల్ - ఏతర్హి - కర్హి - యర్హి - తర్హి.

అధునా - అధునా.

దానీమ్ - ఇదానీమ్ - తదానీమ్.

ద్యస్ - సద్యః = సమానేఽహని.

ఉత్ - పరుత్ = పూర్వవత్సరే.

ఆరిః - పరారి = పూర్వతరవత్సరే.

సమసణ్ - ఐషమః = అస్మిన్వత్సరే.

ఏద్యవి - పరేద్యవి = పరస్మిన్నహని.

ద్యః - అద్య - అస్మిన్నహని.

ఏద్యుస్ - పూర్వేద్యుః - అన్యేద్యుః - అన్యతరేద్యుః - ఇతరేద్యుః - అధరేద్యుః - అపరేద్యుః - ఉభయేద్యుః - ఉత్తరేద్యుః.

ద్యుస్ - ఉభయద్యుః.

థాల్ - సర్వథా - యథా - తథా.

థముః ఇత్థమ్ - కథమ్.

అస్తాతిః - { పురస్తాత్ - పరస్తాత్ - అథస్తాత్
అవస్తాత్ - అపరస్తాత్ - అవరస్తాత్.

అసిః - పురః - అథః - అవః.

అతసుచ్ - దక్షిణతః - ఉత్తరతః - పరతః - అవరతః.

అస్తాతిలుక్ - ప్రాక్ - ప్రత్యక్ - ఉదక్.

రిల్ - ఉపరి.

రిష్టాతిల్ - ఉపరిష్టాత్.

ఆతిః - పశ్చాత్-ఉత్తరాత్-అధరాత్ - దక్షిణాత్.

ఏనప్ - ఉత్తరేణ - అధరేణ - దక్షిణేన.

ఆచ్ - దక్షిణా - ఉత్తరా.

ఆహి - దక్షిణాహి - ఉత్తరాహి.

ధా - { ఏకధా-ద్విధా-త్రిధా-చతుర్ధా - పఞ్చధా.
షోఢా - సప్తధా - బహుధా.

ధ్యముఞ్ - ఐకధ్యమ్.

ధముఞ్ - ద్వైధమ్ - త్రైధమ్.

ఏధాచ్ - ద్వేధా - త్రేధా.

కృత్వసుచ్ - పఞ్చకృత్వః - షట్కృత్వః.
సుచ్ - ద్విః - త్రిః - చతుః.
సుజ్లుక్ - సకృత్.
శస్ - { బహుశః - అల్పశః - ద్విశః - త్రిశః - మాషశః - ప్రస్థశః.
తసిః - { కృష్ణతః-అర్జునతః-ఆదితః-అన్తతః - సర్వతః- వర్ణతః.
చ్విః - కృష్ణీభవతి - గఙ్గీ స్యాత్.
సాతిః - అగ్నిసాత్ భవతి - విప్రసాత్ కరోతి.
త్రా - అప్రత్రాకరోతి- దేవత్రా-మనుష్యత్రా.
డాచ్ - { పటపటాకరోతి - భద్రాకరోతి - ప్రియాకరోతి - సుఖాకరోతి.

ఇ త్య వ్య యా ని.

సమాస కుసుమావళిః

సంస్కృతభాషయందుఁ ప్రయోగింపఁబడెడు సుబంతములు వ్యస్తపదములుగాను సమస్తపదములు గాను ఉండును.

సమాస మనఁగా: అనేకపదంబుల నేకపదంబుగాఁ గలిపి పలుకుట. సమాసంబులు సంక్షేపంబుగా నాలు విధంబులు. అవి యేవన:—

సమాసములు.	వానిలోఁగల భేదములు.
౧. తత్పురుషసమాసము	౮
౨. కర్మధారయసమాసము	౭
౩. ద్విగుసమాసము	౨
౪. బహువ్రీహిసమాసము	౭
౫. అవ్యయీభావసమాసము	౨
౬ ద్వంద్వసమాసము	౪

ఏతదంతర్గత విశేషసమాసంబు లేవనిన:—అలుక్స మాసము, గతిసమాసము, నిత్యసమాసము, అసమర్థసమా సము, కృదాది వృత్తులు ఇత్యాదులు.

సమాసార్థము నెఱిఁగించెడి వాక్యంబునకు విగ్రహం బని సంజ్ఞ.

భూనాయకం వా ధననాయకం వా
భజన్తి భువం వా ధనమేతి లోకే,
తద్విఘ్ననాథం న భజామి కింతు
సహస్రశస్తం ప్రణమామి నిత్యమ్.
శ్రీమత్పాణిని సూత్రాణి సమాలోచ్య యథామతి,
బాల్యవ్యుత్పత్తయే కుర్మ స్సమాసకుసుమావలిమ్.

తత్పురుషోఽష్టవిధోఽభూ
త్ప్రథమాదివిభక్తి నఞ్కృతై ర్భేదైః,
ఉత్తరపదజనితార్థో
ముఖ్య స్తత్రేతి పణ్డితైః ఖ్యాతః

ప్రథమా తత్పురుషః.

అమృతం యోఽతిబద్దైత్య స్తం వైకుణ్ఠో ద్విధాఽ

చ్ఛినత్, రాఘురు త్తరకాయోఽప్య పూర్వకాయో
ఽభవద్ధ్వజః.

ఉత్తరః కాయస్య ఉత్తరకాయః, పూర్వః కాయస్య - పూర్వకాయః (అర్ధం పిప్పల్యాః - అర్ధపిప్పలీ) ఇత్యేవమాదయః.

ద్వితీయా తత్పురుషః.

దుఃఖాతీతో భవత్యేవ యది కృష్ణశ్రితో జనః,
అథ వాఽన్నబుభుక్షుస్స్యా న్ముహూర్తసుఖమశ్నుతే.

దుఃఖమతీతో - దుఃఖాతీతః, కృష్ణం శ్రితః - కృష్ణశ్రితః, అన్నం బుభుక్షుః - అన్నబుభుక్షుః, ముహూర్తం సుఖమ్ - ముహూర్త సుఖమ్, ఖట్వామారూఢః - ఖట్వారూఢః ఇత్యాదయః.

తృతీయా తత్పురుషః.

మాసావరస్త్వం ఖలు మాసపూర్వ
స్త్వహం తు విద్యానిపుణో నితాన్తమ్,
ఇతీవ సంసద్యపి బాడబానాం
పరస్పరం వాక్కలహో బభూవ.

మాసేన అవరః - మాసావరః, మాసేన పూర్వః - మాస పూర్వః, విద్యయా నిపుణః-విద్యానిపుణః, వాచా కలహః - వాక్కలహః, పిత్రా సదృశః - పితృసదృశః ఇత్యేవమాదయః.

చతుర్థీతత్పురుషః.

గృహీ భూతబలిం దత్తే గోసుఖం తు కృషీవలః,
దత్తే యష్టా యూపదారు కుణ్డలాష్టాపదం బుధః.

భూతేభ్యో బలిః - భూతబలిః, గవే సుఖమ్ - గోసుఖమ్, యూపాయ దారు - యూపదారు, కుణ్డలాయ అష్టాపదమ్ - కుణ్డలాష్టాపదమ్, గవేహితమ్ - గోహితమ్ ఇత్యేవమాదయః.

పఞ్చమీ తత్పురుషః.

పూర్వం చోరభయం ప్రాప్య వ్యాఘ్రభీత స్తతః పరం,
సుఖాపేతో జన స్సద్యోగరణ్యే నివసేత్కథమ్.

చోరాద్భయం - చోరభయమ్, వ్యాఘ్రాత్ భీతః- వ్యాఘ్రభీతః, సుఖాత్ అపేతః - సుఖాపేతః, వృక్షాత్ పతితః - వృక్షపతితః ఇత్యేవ మాదయః.

షష్ఠీ తత్పురుషః.

అధికం రాజపురుషస్సేవ్య స్సర్వమహాన్ యతః,
వృక్షమూల ముపాశ్రిత్య జపతో దేవపూజకాత్.

రాజ్ఞః పురుషః - రాజపురుషః, సర్వేషాం మహత్తరః - సర్వమహాన్, వృక్షస్య మూలమ్-వృక్షమూలమ్, దేవానాం పూజకః - దేవపూజకః, వృక్షాణాం ఛాయా - వృక్షచ్ఛాయమ్ ఇత్యేవ మాదయః.

సప్తమీ తత్పురుషః.

ప్రాశ్యాన్న మీశ్వరాధీనం స్థాలీపక్వం తు మానవః,
వర్త్మన్యాతపశుష్కస్సన్ దానశౌణ్డః కథం భవేత్.

ఈశ్వరే అధీనమ్-ఈశ్వరాధీనమ్, స్థాల్యాం పక్వం-స్థాలీపక్వమ్, ఆతపే శుష్కః - ఆతపశుష్కః, దానే శౌణ్డః - దానశౌణ్డః, సాంకాశ్యే సిద్ధః - సాంకాశ్యసిద్ధః ఇత్యేవ మాదయః.

నఞ్ తత్పురుషః.

అజ్ఞానాత్పాపమాప్నోతి పాపాదబ్రాహ్మణో భవేత్,
తస్మాదిచ్ఛన్తి తత్త్యక్తుమభవాయైవ పణ్డితాః.

న జ్ఞానమ్ - అజ్ఞానమ్, న బ్రాహ్మణః - అబ్రాహ్మణః, న భవః - అభవః, న అశ్వః - అనశ్వః ఇత్యేవమాదయః.

కర్మధారయసమాసనిరూపణమ్.

కవిభి స్సప్తవిధ స్స్యాదిత్యేవం కర్మధారయః కథితః. తత్పురుషా న్తర్భావాత్ తద్వత్ప్రాధాన్య మీరితం చాస్య. విశేషణం పూర్వపదే విశేష్యం తథో భయత్రాపి విశేషణం చ, యస్యోపమానం పరత స్తదా దౌ సంభావనా చాప్యవధారణా చ.

విశేషణపూర్వపదకర్మధారయః.

నీలోత్పలాని నారీణాం నయనానీవ రేజిరే,
కమ్పితాన్యల్పవాతేన సత్సరస్సు స్థితాన్యహో.

నీలాని చ తాని ఉత్పలాని - నీలోత్పలాని, అల్ప శ్చాసౌ వాత శ్చ అల్పవాతః. సన్తి చ తాని సరాంసి చ - సత్సరాంసి, రమ్యాచ సా లతా చ - రమ్యలతా ఇత్యేవ మాదయః.

విశేష్యపూర్వపదకర్మధారయః.

ఉద్వీక్ష్య యస్య మాతఙ్గా ఘనా ఇతి మనీషయా,
మయూరవ్యంసకా హృష్టా ననృతు స్తం నృపం భజే.

వ్యంసకాశ్చ తే మయూరాశ్చ-మయూరవ్యంసకాః, ఖసూచిశ్చాసౌ వైయాకరణశ్చ - వైయాకరణఖసూచిః ఇత్యేవ మాదయః.

పుంసాం స్నాతానులిప్తానామన్నం భోజ్యోష్ణమేవహి,
పథ్య మి త్యబ్రవీద్వైద్య శ్శాస్త్రే నిశ్చప్రచం వచః.

స్నాతాశ్చ తే అనులిప్తాశ్చ - స్నాతానులిప్తాః, భోజ్యం చ తత్ ఉష్ణం చ భోజ్యోష్ణమ్. నిశ్చితం చ తత్ ప్రచితం చ నిశ్చప్రచమ్ ఇత్యేవ మాదయః.

ఉపమానోత్తరపదకర్మధారయః.

రామోఽయం పురుషవ్యాఘ్రస్సంవృతః కపికుఞ్జరైః,
హనిష్యతి బలాద్యుద్ధే రావణం రాక్షసర్షభమ్.

పురుషో వ్యాఘ్ర ఇవ - పురుషవ్యాఘ్రః, కపయః కుఞ్జరా ఇవ - కపికుఞ్జరాః, రాక్షసః ఋషభ ఇవ -

రాక్షసర్షభః, కపిర్వరాహ ఇవ - కపివరాహః ఇత్యేవ మాదయః.

ఉపమాన పూర్వపదకర్మధారయః.

కౌముదీవిశదా భాతి యా వాణీ రతిసున్దరీ,
లతాతన్వీ సదాదద్యాత్సా ద్రాక్షామధురాం గిరమ్.

కౌముదీవ విశదా-కౌముదీవిశదా, రతిరివ సున్దరీ - రతిసున్దరీ, లతేవ తన్వీ - లతాతన్వీ, ద్రాక్షేవ మధురా - ద్రాక్షామధురా, ఘన ఇవ శ్యామః - ఘనశ్యామః ఇత్యేవ మాదయః.

సంభావనాపూర్వపదకర్మధారయః.

తమాలవృక్షై రభిత స్సంవృతో విన్ధ్యపర్వతః,
బభ్రుమై స్సకలై ర్దృష్టో దూరా ద్గజమనీషయా.

తమాలా ఇతి వృక్షాః - తమాలవృక్షాః, విన్ధ్య ఇతి పర్వతః - విన్ధ్యపర్వతః, గజ ఇతి మనీషా - గజమనీషా, మేఘ ఇతి ఛలం - మేఘచ్ఛలమ్ ఇత్యేవ మాదయః.

అవధారణ పూర్వపదకర్మధారయః.

మనీషాసలిలై ర్యుక్తిరత్నై ర్వా కల్పనోర్మిభిః,
యశస్సరిద్భి స్సంపన్నో భాత్యయం కవిసాగరః.

మనీషా ఏవ సలిలాని-మనీషా సలిలాని, యుక్తయః ఏవ రత్నాని - యుక్తిరత్నాని, కల్పనా ఏవ ఊర్మయః - కల్పనోర్మయః, యశాంస్యేవ సరితః - యశస్సరితః, కవిరేవ సాగరః - కవిసాగరః, వినయ ఏవ ధనం - వినయ ధనమ్ ఇత్యేవ మాదయః.

ద్విగుసమాస నిరూపణమ్.

సచైకవద్భావ్యనేకవద్భావీతిద్విధా ద్విగుః,
కర్మధారయవ దాస్యాప్యన్తర్భావో బుధైర్మతః.

ఏకవద్భావీ ద్విగుః.

పఞ్చవట్యా సమం క్షేత్రం త్రిలోక్యాం నహివిద్యతే,
తత్ర పఞ్చగవం దత్వా జనశ్శైఘ్ర్యపదం వ్రజేత్.

పఞ్చానాం వటానాం సమాహారః - పఞ్చవటీ, త్రయాణాం లోకానాం సమాహారః-త్రిలోకీ, పఞ్చానాం

గవాం సమాహారః - పఞ్చగవమ్, త్రయాణాం భువనానాం సమాహారః - త్రిభువనమ్ ఇత్యేవమాదయః.

అనేకవద్భావీ ద్విగుః.

యుద్ధేషు విబుధాస్సర్వే బాడబాశ్చాధ్వరేష్వపి,
గాయన్తియం కార్యసిద్ధ్యై భజే షాణ్మాతురం ముదా.

షణ్ణాం మాతౄణామ్ అపత్యం పుమాన్ - షాణ్మాతురః. అష్టసు కపాలేషు సంస్కృతః పురోడాశః - అష్టాకపాలః ఇత్యేవమాదయః.

బహువ్రీహిసమాస నిరూపణమ్.

సప్తభిరాఖ్యాభిర్వావిఖ్యాతో యస్సవై బహువ్రీహిః,
అన్యపదార్థో ముఖ్యః కథితో విబుధైర్బహువ్రీహౌ.

ద్వాభ్యాం పదాభ్యాం బహుభిః పదైర్వా
సంఖ్యోభయోస్స్యా పదయోః పదాగ్రే,
యస్స్యాభవత్పూర్వపదే సహాశ్చ
దిగన్తరాళ వ్యతిహారలక్ష్మా.

ద్విపదబహువ్రీహిః

ప్రాప్తాగ్ని మేవమిషుమూఢరథాన థాశ్వాం స్థాణీర ముద్ధృతశరం చ నహార్జ జవేన, రుద్రోఽపి వీరవపుషా స పురో బిభేద దేవైశ్చ దత్తపశురేవ మహాబలస్సన్.

ప్రాప్తః అగ్నిర్యం సః - ప్రాప్తాగ్నిః. ఊఢో రథః యైస్తే - ఊఢరథాః, దత్తః పశుః యస్మై సః - దత్తపశుః, ఉద్ధృతాః శరాః యస్మాత్సః - ఉద్ధృతశరః, మహాన్ బలం యస్య సః - మహాబలః, వీరాః పురుషాః యాసు తాః - వీరపురుషాః ఇత్యేవమాదయః.

బహుపదబహువ్రీహిః

నీలోజ్జ్వలవపుః పాతు శ్రీమత్పీతామ్బరో హరిః,
యస్యప్రసాదాత్కుబ్జాఽభూ ద్దివ్యసున్దరవిగ్రహా.

నీల ముజ్జ్వలం చ వపుః యస్య సః-నీలోజ్జ్వలవపుః, శ్రీమత్ పీతమ్-అమ్బరం యస్య సః - శ్రీమత్పీతామ్బరః,

దివ్యః సున్దరః విగ్రహః యస్యాస్సా - దివ్యసున్దరవిగ్రహా ఇత్యేవమాదయః.

సంఖ్యోభయపదబహువ్రీహిః.

కాననేఽస్మిన్మహారాజ ద్విత్రై రాయాసితా జనైః,
లభ్యన్తే పఞ్చషా నాగా ఇత్యూచు ర్బలినః ప్రభుమ్.

ద్వౌ వా త్రయోవా-ద్విత్రాః, పఞ్చవా షడ్వా - పఞ్చషాః, త్రయోవా చత్వారో వా-త్రిచతురాః. ఇత్యేవమాదయః.

సంఖ్యోత్తరపదబహువ్రీహిః.

బ్రహ్మాణః కతి వా రుద్రా వద న్తి మితి సంఖ్యయా,
కుశల స్త్వేకయా యుక్త్యా వదే దుపదశా ఇతి.

దశానాం సమీపే యే సన్తి తే-ఉపదశాః ఇత్యేవమాదయః.

సహపూర్వపదబహువ్రీహిః.

సకలాస్సహసంతానా స్సకలా అపి బాడబాః,
ప్రోచుస్స్వ స్తిమహీపాయ సహపుత్రాయ సన్తతమ్.

కలాభిస్సహ వర్తన్త ఇతి - సకలాః, సంతానైస్సహ వర్తన్త ఇతి - సహసంతానాః, పుత్త్రేణ సహ వర్తత ఇతి - సహపుత్త్రః ఇత్యేవ మాదయః.

దిగన్తరాళలక్షణబహువ్రీహిః.

విద్యుదుత్తరపూర్వాయా మమోఘో మారుతోఽథవా, యది దక్షిణపూర్వాయాం వృష్టిర్నైవ భవేత్తదా.

ఉత్తరస్యాశ్చ పూర్వస్యాశ్చ దిశో ర్యదన్తరాళం సా - ఉత్తరపూర్వా, దక్షిణస్యాశ్చ పూర్వస్యాశ్చ దిశోర్యదన్తరాళం సా - దక్షిణపూర్వా ఇత్యేవ మాదయః.

వ్యతిహారలక్షణబహువ్రీహిః.

బాహుబాహవి కేశాకేశి ముష్టీముష్ట్యద్భుతం తథా,
కేశాకేశ్యభవద్యుద్ధం వానరాణాం చ రక్షసామ్.

బాహుభి ర్బాహుభి శ్చగృహీత్వేదం యుద్ధం ప్రవృత్తం - బాహుబాహవి, ముష్టిభిర్ముష్టిభిశ్చ ప్రహృత్యేదం యుద్ధం ప్రవృత్తం - ముష్టీముష్టి, కేశేషు కేశేషు

గృహీత్వేదం యుద్ధం ప్రవృత్తం - కేశాకేశి ఇత్యేవమాదయః.

అవ్యయీభావసమాసనిరూపణమ్.

యస్యాభవ త్పూర్వపదేఽవ్యయస్యనామ్నా విధానా ద్ద్వివిధం చ లక్ష్మ, పూర్వః పదార్థోఽపి చ యత్ర ముఖ్య స్త మవ్యయీభావముదాహరామః.

అవ్యయపూర్వపదావ్యయీభావః.

భో రాజన్ ప్రత్యహంభూయాదథాశక్త్యధిబాడబమ్, భక్తి స్తయాఽస్తు సంభద్రం నిష్పాపముపలోచనమ్.

అహన్యహని- ప్రత్యహమ్, శక్తిమనతిక్రమ్య-యథాశక్తి, బాడబేషు అధి అధిబాడబమ్, భద్రాణాం సమృద్ధిః - సంభద్రమ్, పాపానామభావో - నిష్పాపమ్, లోచనయోస్సమీపే - ఉపలోచనమ్ ఇత్యేవమాదయః.

నామపూర్వపదావ్యయీభావః.

స్వస్యాపి భోజనే యస్య సూపప్రతి న యుజ్యతే,
శాకప్రత్యథవాఽన్యేభ్యః కథం దాస్యతి సప్రభుః.

సూపస్య లేశః - సూపప్రతి, శాకస్య లేశః - శాకప్రతి ఇత్యేవమాదయః.

ద్వన్ద్వసమాసనిరూపణమ్.

అస్మిన్ సమాసే ప్రాధాన్యముభయోః స్యాత్ పదార్థయోః, స హి ద్వన్ద్వశ్చతుర్ధా స్యాద్బుధైరితి వినిశ్చితః, ఇతరేతరయోగాఖ్యస్సమాహారాహ్వయస్తథా, ద్వాభ్యాం పదాభ్యాం బహుభిరుభా చేతి చతుర్విధః.

ద్విపదేతరేతరయోగద్వన్ద్వః.

యయో ర్బలేన సమితౌ నిహతౌ కంసరావణౌ,
సూర్యాచన్ద్రమసౌ ర్వంశ్యౌ రామకృష్ణావహం భజే.

కంసశ్చ రావణశ్చ - కంసరావణౌ, సూర్యశ్చ చన్ద్రమాశ్చ - సూర్యాచన్ద్రమసౌ, రామశ్చ కృష్ణశ్చ - రామకృష్ణౌ ఇత్యాదయః.

బహుపదేతరేతరయోగద్వన్ద్వః.

వాపీకూపతటాకానాం మహతాం స్థాపనాదపి,
ధర్మార్థకామమోక్షాశ్చ సిధ్యన్తేనాత్ర సంశయః.

వాపీ చ కూప శ్చ తటాకశ్చ - వాపీకూపతటాకాః, ధర్మ శ్చ అర్థ శ్చ కామశ్చ మోక్షశ్చ - ధర్మార్థకామమోక్షాః, ఘటశ్చ పటశ్చ కుడ్యం చ - ఘటపటకుడ్యాని ఇత్యాదయః.

ద్విపదసమాహారద్వన్ద్వః.

శీతోష్ణం సుఖదుఃఖం వా సహేద్యో వర్తతే సదా,
నియమ్య వాక్త్వచం సమ్యక్సహి యోగీతి కథ్యతే.

శీతం చ ఉష్ణం చ తయోస్సమాహారః శీతోష్ణమ్, సుఖం చ దుఃఖం చ తయోస్సమాహారః - సుఖదుఃఖమ్, వాక్చ త్వక్చ తయోస్సమాహారః - వాక్త్వచమ్ ఇత్యేవమాదయః.

బహుపదసమాహారద్వన్ద్వః.

ఢక్కామృదఙ్గపటహం యస్య దధ్వాన మన్దిరే,
అశ్వహస్తిరథం యస్య భావుకం తస్య భూభృతః.

ఢక్కా చ మృదఙ్గశ్చ పటహ శ్చ తేషాంసమా హారః - ఢక్కామృదఙ్గపటహమ్, అశ్వాశ్చ హ స్తి చ రథశ్చ తేషాం సమాహారః - అశ్వహ స్తిరథమ్, పాణీశ్చ పాదశ్చ గ్రీవా చ తేషాం సమాహారః - పాణిపాదగ్రీవమ్ ఇత్యేవ మాదయః.

అలుక్సమాసః.

కణ్ఠేకాలం స్మరన్నేవ జనుషాన్ధో హృది స్పృశన్,
వాచోయు క్తిం వదన్ జీవత్యన్తికా దాగతం ప్రతి.

కణ్ఠే కాలో యస్య సః - కణ్ఠేకాలః. జనుషా అన్ధః- జనుషాన్ధః, హృది స్పృశతీతి - హృదిస్పృక్, వాచః యుక్తిః - వాచోయుక్తిః, అన్తికాత్ ఆగతః-అన్తికాదాగతః, పశ్యతో హరతీతి - పశ్యతోహరః ఇత్యేవమాదయః.

గతిసమాసః.

సాక్షాత్కృత్య హరిం సమ్యగలంకృత్య పురం ప్రభో,
తిరస్కృత్య రిపూన్పాహి పురస్కృత్య ద్విజాన్ భువమ్.

సాక్షాత్ కృత్వా-సాక్షాత్కృత్య, అలం కృత్వా-అలంకృత్య, తిరః కృత్వా - తిరస్కృత్య, ఊరీ కృత్వా - ఊరీకృత్య ఇత్యేవమాదయః.

నిత్యసమాసః.

కుమ్భకార స్తన్తువాయో లోహకారక ఏవ చ, శ్రేణ్యోఽన్యేఽపిసంస్థాప్యాః పార్శ్వే గ్రామస్యయత్నతః.

కుమ్భం కరోతి - కుమ్భకారః, తన్తుం వయతీతి - తన్తువాయః, లోహం కరోతీతి - లోహకారకః, తాపిఞ్ఛేన సంకాశాః - తాపిఞ్ఛనిభాః ఇత్యేవమాదయః.

శాలాతురీయేణ మహాత్మనా హి సర్వే సమర్థా విహితాస్సమాసాః, తేషామయుక్తా విహితా స్తథాఽసమర్థం తథా జ్ఞాపకసిద్ధ ముచ్యః.

అసమర్థసమాసః.

తను ముద్ధూళయ న్మర్త్యః శివభాగవతో యది,
అరిషడ్వర్గత స్తస్య భయం నా స్తి కదాచన.

భగవతి భక్తః - భాగవతః, శివే భాగవతః - శివ భాగవతః, షణ్ణాం వర్గః - షడ్వర్గః, అరీణాం షడ్వర్గః - అరిషడ్వర్గః, సూర్యం న పశ్యంతీత్యసూర్యం పశ్యాః ఇత్యేవమాదయః.

ప్రాయికమేషాం కథితం ప్రాధాన్యం చాతిమాలాదౌ,
దన్తోష్ఠే ద్విత్రాద్యౌ నైతత్సూపప్రతీత్యాదౌ.

మాలా మతిక్రాన్తః - అతిమాలః, దన్తశ్చ ఓష్ఠశ్చ తయోః సమాహారః - దన్తోష్ఠమ్, ద్వౌ వా త్రయో వా - ద్విత్రాః, సూపస్య లేశః - సూపప్రతి.

కృదాదివృత్తయః.

కృత్తద్ధిత సనాద్యన్త ధాతుభ్య శ్చైకశేషతః,
సమాసావపి విద్వద్భిః కథితాః పఞ్చ వృత్తయః.

కృద్వృత్తిః.

భక్తానా మపి మర్త్యానా మమరాణామథాపి వా,
సంపాదయతి యా జ్ఞానం తాం వాచం ప్రణమామ్యహమ్.

భజన్త ఇతి - భక్తాః, మ్రియన్త ఇతి - మర్త్యాః, న మ్రియన్త ఇతి - అమరాః, జ్ఞాయతేఽనేనేతి - జ్ఞానమ్, ఉచ్యత ఇతి - వాక్.

తద్ధితవృత్తిః.

మానుషానాదితేయాన్వా పీడయన్తో భువి స్థితాః,
యేదైతేయాస్తాన్నిహన్తుం జాతో దాశరథి స్స్వయమ్.

మనోరపత్యాని పుమాంసో - మానుషాః, అదితేరపత్యాని పుమాంసః - ఆదితేయాః, దితేరపత్యాని పుమాంసో - దైతేయాః, దశరథస్యాపత్యం పుమాన్ - దాశరథిః - పులస్త్యస్య గోత్రాపత్యం పుమాన్-పౌలస్త్యః ఇత్యేవమాదయః.

సనాద్యన్తధాతువృత్తిః.

యః పాస్పర్ధితి వా లోకాన్ దేవైర్వైరాయతే సదా,
రాక్షసస్య వినాశాయ తస్య పుత్త్రీయతు ప్రభుః.

అతిశయేన స్పర్ధతే - పాస్పర్ధితి, వైరమాచరతి - వైరాయతే, పుత్త్రమాత్మన ఇచ్ఛతు - పుత్త్రీయతు ఇత్యేవమాదయః.

ఏకశేషవృత్తిః.

సర్వేషామపి లోకానాం పితరౌ యౌ సనాతనౌ,
విదితౌ పాలనాచ్చిత్తే తౌ శివౌ సతతం భజే.

మాతా చ పితా చ - పితరౌ, సనాతనీ చ సనాతనశ్చ, సనాతనౌ, విదితా చ విదితశ్చ - విదితౌ, సాచ సచ - తౌ - శివా చ శివ శ్చ - శివౌ.

సమాసవృత్తిః.

సమాసవృత్తి స్సర్వేషు సమాసేషు నిరూపితా,
పరార్థస్యాభిధానం హి వృత్తి రిత్యభిధీయతే.

భోభోమాత్సర్యముత్సార్య వాత్సల్యాన్మత్కృతామిమామ్, పశ్యన్తు విబుధాః సర్వే సమాసకుసుమావలిమ్.

శ్రీ మధ్యమన్దిర కులామ్బుధి పూర్ణచన్ద్ర శ్రీసర్వమఙ్గళమనీషికృతా సలీలమ్, ఏషా సమాసకుసుమావలి రాజ్గతారం జీయాత్కృపానిధి సదాశివసంప్రసాదాత్ .

సమాస కుసుమావళిః సమాప్తా.

ధా త వః

ధాతువుల సంజ్ఞావిశేషములు.

లట్ -లిట్ -లుట్ -ల్ళట్ - లేట్ - లోట్ -లఙ్ -లిఙ్ -లుఙ్ -ల్ళఙ్ -అను భేదములచే లకారంబులు పదితెఱంగులై విలసిల్లుచున్నవి.

అందు లేట్ - అనునది వేదములయందుమాత్రము ప్రయోగింపఁబడును.

ఏ ధాతువులకు పైనవచ్చు లకారస్థానమున తిప్ - తస్ -ఝి-సిప్-థస్-థ-మిప్-వస్-మస్ అను నివి ఆదేశంబులగునో ఆధాతువులు పరస్మైపదు లనంబడును.

ఏ ధాతువులకు పైనవచ్చు లకారస్థానమును త - ఆతామ్-ఝ-థాస్-ఆథామ్-ధ్వమ్-ఇట్ -వహి - మహిఙ్- అను నివి ఆదేశంబులగునో ఆ ధాతువు లాత్మనేపదు లనంబడును.

ఏ ధాతువులకు పరమం దున్న లకారమునకు నీచెప్పఁబడిన ద్వివిధాదేశంబులు గలుగునో ఆ ధాతువులు ఉభయపదు లనఁబడును.

ఈ త్రివిధధాతువుల లకారములకు ప్రథమ మధ్యమో_త్తమ పురుషసంజ్ఞలును, అందు ఏక ద్వి బహువచన సంజ్ఞలును, భూధాతు ప్రథమలకారంబునందుంబోలె అంతటను తెలియవలయును.

భూ సత్తాయామ్ - పరస్మైపదీ.

వ_ర్తమానే లట్.

ఏ.	ద్వి.	బ.
ప్ర-భవతి	భవతః	భవ_న్తి
మ-భవసి	భవథః	భవథ
ఉ-భవామి	భవావః	భవామః

భూతానద్యతన పరోక్షే లిట్.

బభూవ	బభూవతుః	బభూవుః
బభూవిథ	బభూవథుః	బభూవ
బభూవ	బభూవివ	బభూవిమ

అనద్యతన భవిష్యతి లుట్.

భవితా	భవితారౌ	భవితారః

భవితాసి	భవితాస్థః	భవితాస్థ
భవితాస్మి	భవితాస్వః	భవితాస్మః

భవిష్యతి లృట్.

భవిష్యతి	భవిష్యతః	భవిష్యన్తి
భవిష్యసి	భవిష్యథః	భవిష్యథ
భవిష్యామి	భవిష్యావః	భవిష్యామః

విధ్యాద్యాశీష్షు లోట్.

భవతు భవతాత్	భవతామ్	భవన్తు
భవ భవతాత్	భవతమ్	భవత
భవాని	భవావ	భవామ

అనద్యతన భూతే లఙ్.

అభవత్	అభవతామ్	అభవన్
అభవః	అభవతమ్	అభవత
అభవమ్	అభవావ	అభవామ

విధ్యాదిషు లిఙ్.

భవేత్	భవేతామ్	భవేయుః
భవేః	భవేతం	భవేత
భవేయమ్	భవేవ	భవేమ

ఆశిషి లిఙ్.

భూయాత్	భూయాస్తామ్	భూయాసుః
భూయాః	భూయాస్తమ్	భూయాస్త
భూయాసమ్	భూయాస్వ	భూయాస్మ

భూతే లుఙ్

అభూత్	అభూతామ్	అభూవన్
అభూః	అభూతమ్	అభూత
అభూవమ్	అభూవ	అభూమ

లిఙ్నిమిత్తే క్రియాతిపత్తౌ లృఙ్.

అభవిష్యత్	అభవిష్యతామ్	అభవిష్యన్
అభవిష్యః	అభవిష్యతమ్	అభవిష్యత
అభవిష్యమ్	అభవిష్యావ	అభవిష్యామ

ఏధవృద్ధౌ - ఆత్మనేపదీ.

వర్తమానే లట్.

ఏధతే	ఏధేతే	ఏధన్తే
ఏధసే	ఏధేథే	ఏధధ్వే
ఏధే	ఏధావహే	ఏధామహే

భూతానద్యతన పరోక్షే లిట్.

ఏధాఞ్చక్రే	ఏధాఞ్చక్రాతే	ఏధాఞ్చక్రిరే
ఏధాఞ్చకృషే	ఏధాఞ్చక్రాథే	ఏధాఞ్చకృఢ్వే
ఏధాఞ్చక్రే	ఏధాఞ్చకృవహే	ఏధాఞ్చకృమహే
ఏధామ్బభూవ	ఏధామ్బభూవతుః	ఏధామ్బభూవుః
ఏధామ్బభూవిథ	ఏధామ్బభూవథుః	ఏధామ్బభూవ
ఏధామ్బభూవ	ఏధామ్బభూవివ	ఏధామ్బభూవిమ
ఏధామాస	ఏధామాసతుః	ఏధామాసుః
ఏధామాసిథ	ఏధామాసథుః	ఏధామాస
ఏధామాస	ఏధామాసివ	ఏధామాసిమ

అనద్యతన భవిష్యతి లుట్.

ఏధితా	ఏధితారౌ	ఏధితారః
ఏధితాసే	ఏధితాసాథే	ఏధితాధ్వే
ఏధితాహే	ఏధితాస్వహే	ఏధితాస్మహే

భవిష్యతి లృట్.

ఏధిష్యతే	ఏధిష్యేతే	ఏధిష్యన్తే
ఏధిష్యసే	ఏధిష్యేథే	ఏధిష్యధ్వే
ఏధిష్యే	ఏధిష్యావహే	ఏధిష్యామహే

విధ్యాద్యాశీష్షు లోట్.

ఏధతామ్	ఏధేతామ్	ఏధన్తామ్
ఏధస్వ	ఏధేథామ్	ఏధధ్వమ్
ఏధై	ఏధావహై	ఏధామహై

అనద్యతన భూతే లఙ్.

ఐధత	ఐధేతామ్	ఐధన్త
ఐధథాః	ఐధేథామ్	ఐధధ్వమ్
ఐధే	ఐధావహి	ఐధామహి

విధ్యాదిషు లిఙ్.

ఏధేత	ఏధేయాతామ్	ఏధేరన్
ఏధేథాః	ఏధేయాథామ్	ఏధేధ్వమ్
ఏధేయ	ఏధేవహి	ఏధేమహి

ఆశిషి లిఙ్.

ఏధిషీష్ట	ఏధిషీయాస్తామ్	ఏధిషీరన్
ఏధిషీష్ఠాః	ఏధిషీయాస్థామ్	ఏధిషీధ్వమ్
ఏధిషీయ	ఏధిషీవహి	ఏధిషీమహి

భూతే లుఙ్.

ఐధిష్ట	ఐధిషాతామ్	ఐధిషత
ఐధిష్ఠాః	ఐధిషాథామ్	ఐధిఢ్వమ్ / ఐధిధ్వమ్
ఐధిషి	ఐధిష్వహి	ఐధిష్మహి

లిఙ్నిమిత్తే క్రియాతిపత్తౌ లృఙ్.

ఐధిష్యత	ఐధిష్యేతామ్	ఐధిష్యన్త
ఐధిష్యథాః	ఐధిష్యేథామ్	ఐధిష్యధ్వమ్
ఐధిష్యే	ఐధిష్యావహి	ఐధిష్యామహి

ఉభయపదీ - రాజృ దీప్తౌ

లటి—రాజతి - రాజతే.

లిటి

(పరస్మైపదప్రత్యయేషు)

రరాజ	రరాజతుః రేజతుః	రరాజుః రేజుః
రరాజిథ రేజిథ	రరాజథుః రేజథుః	రరాజ రేజ
రరాజ	రరాజివ రేజివ	రరాజిమ రేజిమ

(ఆత్మనేపదప్రత్యయేషు)

రేజే	రేజాతే	రేజిరే

ఇత్యాది.

లుటిమధ్యమే—రాజితాసి-రాజితాసే, లృటి—రాజిష్యతి - రాజిష్యతే, లోటి—రాజతు - రాజతామ్, లఙి—అరాజత్ - అరాజత, విధిలిఙి—రాజేత్ - రాజేత,

ఆశీర్లిజి—రాజ్యాత్ - రాజిషీష్ట, లుజి—అరాజీత్—అరాజిష్ట, లృజి—అరాజిష్యత్ - అరాజిష్యత.

ఇత్యేవం బాలానాం ధాతుస్వరూపసరణిః ప్రదర్శితేతి విద్వచ్ఛిఖామణయో విదాంకుర్వన్తు.

శ్రీహయగ్రీవాయ నమః

శ్రీరామాయణసఙ్గ్రహః

శ్లో, జ్ఞానానన్దమయం దేవం నిర్మలస్ఫటికాకృతిం,
ఆధారం సర్వవిద్యానాం హయగ్రీవ ముపాస్మహే.

బాలకాణ్డః

శ్రీసీతారామపాదబ్జాన్యభివాద్య తనోమ్యహం,
సుఖబోధాయ బాలానాం శ్రీరామాయణసఙ్గ్రహమ్. ౧.
ప. ఆసీదయోధ్యా నగరీ దేశే కోసలనామని, తస్యాం
శ్లాఘ్యగుణః శ్రీమాన్ రాజా దశరథోఽవసత్. ౨.

బాలకాండము

శ్రీసీతారామచంద్రుల పాదపద్మములకు నమస్కరించి బాలురు అనాయాసముగ తెలిసికొన గలుగుటకై రామాయణ సంగ్రహ మను నీగ్రంథమును విస్తరించుచున్నాను. ౧. కోసల మను దేశమునందు అయోధ్య యను పట్టణ ముండెను. ఆ పట్టణమున దశరథు డనురాజు సంపదలతో గూడినవాడై యుండెను. ౨.

౧. తస్య కౌసల్యేతి సుమిత్రేతి కైకేయీతి చ తిస్రో భార్యా బభూవుః. ౩. ౧. తాసు. ౪. ౨. కౌసల్యా సుషువే రామమభిరామగుణాకరం, శ్రీరామభక్తిభరితం భరతం కేకయాత్మజా. ౫. ౩. అథ లక్ష్మణశత్రుఘ్నౌ ప్రాసూయేతాం సుమిత్రయా, ఏతే కుమారాశ్చత్వారో వ్యవర్ధన్త దినే దినే. ౬. ౧. దశరథస్తు చౌలోపనయనాదీన్యథాకాలం విధాయ విధివదధీతనిఖిలవిద్యానుపాధ్యాయైరకారయత్. ౭. ౧. కదాచిదథ యాతుధానవిధ్వంస్యమానసత్రపరిత్రాణాయ విశ్వామిత్రనామా మునిరుపగమ్య

ఆతనికి కౌసల్య, సుమిత్ర, కైకేయి యను ముగ్గురు భార్య లుండిరి. ౩. వారలయందు. ౪. కౌసల్య మనోహరములగు గుణముల కాటపట్టయిన రాముని, ఆట్టి రామునియందు మిక్కిలి భక్తికల్గిన భరతుని కైకేయియు, లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులను సుమిత్రయు ప్రసవించిరి. ఈ నల్గురు కుమారులును నానాటికి వర్ధిల్లిరి. ౬. దశరథుడు శాస్త్రోక్తసమయములందు చౌలము, ఉపనయనము మొదలగు సంస్కారములచేయించి ఉపాధ్యాయులచే సమస్తమైన విద్యలను బోధింపజేసెను. ౭. ఇటు లుండ ఒకనాడు విశ్వామిత్రుడు దశరథునిదగ్గఱకు వచ్చి రాక్షసులచే పాడుచేయబడుచున్న యాగమును సంరక్షించుటకు రామలక్ష్మణులను పంపు మని

దశరథ మయాచత రామం సలక్ష్మణమ్. ౮. స. ప్రాహిణోన్మునిసంత్రాసాత్ప్రియావపి సుతౌ నృపః, స రాజపుత్రౌ వనయదటవీం కథయన్ కథాః. ౯. ప. సత్యప్యరణ్యసఞ్చారే శ్రమస్యానుదయాయ సః, ఉపాదిశత్తయోర్విద్యే బలామతిబలామపి. ౧౦. గ. వనమధ్యే గచ్ఛతామేతేషాం పదవీం తాటకానామ రాక్షసీ రురోధ. ౧౧. గ. స్త్రియమపి జగదపకారిణీం తాం దాశరథిర్గాధితనయానుమత్యా వ్యాపాదయామాస. ౧౨. ప. అస్త్రాణి జృమ్భకాదీని తపస్వీని తయోస్తతః, ఉపదిశ్య ప్రవిశ్య

ప్రార్థించెను. ౮. దశరథమహారాజు కుమారులయెడ ప్రేమకలవాడైనను విశ్వామిత్రునివలని భయమువలన రామలక్ష్మణులను యాగరక్షణకై పంప వారికి చాలకథలను చెప్పుచు విశ్వామిత్రుడు తీసికొనివెళ్లెను. ౯. అరణ్యమునందు తిరుగుచున్నను వారికి ఆయాసము కలుగకుండుటకై బల, అతిబల అను విద్యల నుపదేశించెను. ౧౦. వనమునందు వెడలుచున్న వీరిమార్గమును తాటకయను రాక్షసస్త్రీ అడ్డగించెను. ౧౧. స్త్రీయైనను లోకమునకపకారముచేయునదగుటచే దానిని రాముడు విశ్వామిత్రుని యంగీకారము ననుసరించి చంపివేసెను. ౧౨. ఆ తరువాత విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులకు జృంభకాదులైన యస్త్రముల నుపదేశించి తన

స్వమాశ్రమం కుర్వతి క్రతుమ్. ౧౩. ప. శూరౌ సుబాహుమారీచావాశైలశోణితవర్షిభిః,రక్షోభి స్సహ సంక్షోభం చక్రతు స్తాటకాసుతౌ. ౧౪. గ. దశరథాత్మజస్తు మాతరిశాస్త్రేణ మారీచమపాంపతౌ నిపాత్య సుబాహుప్రముఖకోణపవర్గమేకేనైవ బాణేన లీలయైవ సూదయామాస. ౧౫. గ. విశ్వామిత్రస్తు నిరంతరాయం పరిసమాప్య సప్తతంతుం రఘుసుతాయ జనకసుతాం దిదాపయిషుర్మిథిలాం ప్రతి ప్రతస్థే. ౧౬. ప. రామపాదరజస్సంగాత్ప్రకృతిం గతయా పథి, అహల్యయా గౌతమస్య జాయయాఽయమపూజ్యత. ౧౭. గ. తదను మిథిలాం

యాశ్రమమును జేరి యాగమును చేయుచుండ. ౧౩. శూరులగు మారీచ సుబాహులు రాళ్లను రక్తమును కురిపియు రాక్షసులగూడి సంక్షోభమును కల్గించిరి. ౧౪. అంత రాముడు మారీచుని వాయవ్యాస్త్రముచే సముద్రమున పడునట్లుచేసి సుబాహువు మొదలగు రాక్షసుల నొక్కకోల గూలనేసెను. ౧౫. విశ్వామిత్రుడు నిరాటంకముగ యాగమును పూర్తిచేసి రామునకు జనకనందిని నిప్పింప దలచి మిథిలనుగూర్చి పయనమాయెను. ౧౬. శ్రీరాముని పాదధూళి సోకినందున తన యథార్థరూప మందిన గౌతమముని భార్య యగు నహల్యచే పూజింపబడెను. ౧౭. తరువాత విశ్వా

ప్రవిశ్య పరిగృహితాతిథ్యే కౌశికే నిజాగమనకారణ
మావేదయతి జనకేన ప్రదర్శితం శివశరాసనం దశరథా
త్మజో బభంజ. ౧౮. ప. జాతానందస్తు జనకో దూతై స్త్వ
రితగామిభిః, ఆహ్వాపయద్దశరథం సకుటుంబపురోధసమ్.
౧౯. ప. అథోత్తమే ముహూర్తే స రామాయ ధరిణీ
సుతామ్, సీతామదాదాత్మసుతామూర్మిళాం లక్ష్మణాయ
చ. ౨౦. గ. అథ నిజానుజస్య కుశధ్వజస్య తనుజే
మాండవీశ్రుతకీర్తీ భరతశత్రుఘ్నాభ్యాం చ దత్వా శుభే
ఽహని వివాహమకరోత్. ౨౧. ప. అథానురూపజాయాభి
రుపేతై స్తనయైస్సమం, ప్రతస్థే కోసలపతిస్సాకేతనగరం

మిత్రుడు మిథిలను జేరి జనకునిచే పూజలంది తనరాకకు కారణమును
జెప్పెను. అంతట జనకుడు [illegible] శివధనుస్సును రాముడు
విరిచెను. ౧౮. జనకు డెంతయు సంతసించి కుటుంబమును,
పురోహితుని తోడుచేసికొనిన దశరథుని శీఘ్రగాములగు దూతలచే
పిలిపించెను. ౧౯. అంత శుభదినమునందలి మంచి ముహూర్తమున
భూపుత్రిని రామునకును, తన కొమరితయగు నూర్మిళను లక్ష్మణున
కును, తన తమ్ముడగు కుశధ్వజుని కొమరితలగు మాండవీశ్రుతకీర్తులను
భరతశత్రుఘ్నులకు నిచ్చి వివాహము చేసెను. ౨౧. అంత తమకు
తగిన భార్యలతోఁ గూడిన కుమారులతోఁ గూ[illegible] దశరథుడు సాకేత

నిజమ్. ౨౨. ప. జిగీషయాఽఽగతం రామం భార్గవం రఘువంశజః, రామో జిగాయ జయినమాలిలింగ నృపస్సుతమ్. ౨౩. ప. అథ ప్రవిశ్య నగరం సాకేతం రఘునందనః, సీతయా రమమాణస్సన్ సమ్మోదం సమవిందత. ౨౪.

ఇతి బాలకాణ్డః.

అయోధ్యాకాణ్డః

ప. తతో భరతశత్రుఘ్నౌ తాతాదేశేన జగ్మతుః, యుధాజిదభిధానస్య మాతులస్య పురం ప్రతి. ౧. ప. రామా

నగరమునకు బయలు వెడలెను. ౨౨. దశరథరాముడు తన్ను జయింపవలెనను కోరికచే వచ్చిన జమదగ్నిపుత్రుడగు పరశురాముని జయించెను. దశరథుడంత జయమునొందిన తనపుత్రుని కౌగిలించుకొనెను. తరువాత సాకేతపట్టణముచేరిన శ్రీరాముడు సీతతో క్రీడించుచు సంతోషము నొందెను. ౨౪.

అ యో ధ్యా కాం డ ము

ఇటులా సీతారాములు సుఖముండగా కొంతకాలమునకు తమ తండ్రి పనుపున భరతశత్రుఘ్నులు యుధాజిత్తను తమ మేనమామయొక్క యూరికి వెడలిరి. ౧. శ్రీరామునకు

భిషేచనం కర్తుం యతమానం మహీపతిమ్, మంథరాకులిత స్వాంతా కైకేయీ దుర్వచోఽబ్రవీత్. ౨.గ. యది త్వం సత్యసంగరోఽసి శమ్బరసంగరసముదీరితవరయుగళే ప్రథమస్య ఫలం రామస్య వనవాసం ద్వితీయస్య భరతాభిషేచనం చ విధేహి. ౩. గ. నైవం యది విషముపభుజ్య పశ్యత స్తవ ప్రాణాం స్త్యజామీతి. ౪. ప. ఇదం పరుష మాకర్ణ్య మూర్ఛితో నృపతి ర్భువి, పపాత వజ్ర నిర్భిన్నపక్షః పర్వతరాడివ. ౫. ప. అసత్యభీతో నృపతి శ్చిరేణ ప్రాప్య చేతనామ్, కైకేయీం ప్రార్థయామాస రామస్య పురవ

పట్టాభిషేకము చేయబూనిన దశరథునిగూర్చి మంథర యనుదాసిచే కలవరపెట్టబడిన మనసు గల కైకేయి యిట్లు పలికెను. ౨. ఓ రాజా! నీవు సత్యసంధుడవేని శంబరయుద్ధమునం దీబడిన రెండు వరములయందును మొదటిదానికి రామవనవాసమును రెండవదానికి భరత పట్టాభిషేకమును ఫలములుగా నేర్పాటు చేయుము. ౩. ఇటుల చేయవేని విషమును భక్షించి నీయెదుట నీవు చూచుచుండగనే అసువుల బాసెదను. ౪. ఈ కఠినమైనమాట విన్నంతనే ఇంద్రుని వజ్రాయుధముచే తెగగొట్టబడిన ఱెక్కలుగల పర్వతరాజువలె మూర్ఛిల్లి నేలపైబడెను. ౫. అబద్ధ మనిన భయపడు దశరథుడు చాలసేపటికి తెలివినొంది "రాముడు పట్టణమున నుండుట కొప్పు

ర్తనమ్. ౬. ప. బహుధా ప్రార్థ్యమానాపి సా ముమోచ నచాగ్రహం, నిమమజ్జ మహీజానిరపారే శోకసాగరే. ౭. ప. వనం గచ్ఛామి తాతేతి ప్రణమ్యాపృచ్ఛ్య రాఘవః, సాకం సౌమిత్రిసీతాభ్యాం సమారురుహే రథం రథీ. ౮. ప. సర్వాననుగతాన్ పౌరాన్వఞ్చయిత్వా వినిద్రితాన్, శాద్వలేన పథా రాత్ర్యాం స జగామ సురాపగామ్. ౯. గ. తత్ర నివసతా గుహాభిధేన వ్యాధేన సుహృదా సముత్తీర్య సురతరఙ్గిణీమవాప్య చిత్రకూటగిరి మనుజవిరచిత వరివస్యః సహ సీతయా చిర మరమత రఘువరః. ౧౦.

కొనుము" అని ప్రార్థించెను. ౬. పలువిధముల వేడుకొనబడిన దయినను కైకేయి కోపమును విడువలేదు. అంత రాజు అంతులేని దుఃఖసముద్రమున మునిగెను. ౭. అట్టితరి రాముడు "ఓ తండ్రీ! అడవికి పోవుచున్నాను" అని నమస్కరించి సీతాలక్ష్మణులతో గూడ రథమునెక్కెను. తనను వెంటాడిన ప్రజలను రాత్రి నిదురించుచున్నవారై యుండ మోసముచేసి పచ్చిక గల మార్గమున గంగానది చేరెను. అట నివసించుచుండెడి మంచిమనసుగల గుహుడను బోయవానిచే గంగను దాటింపబడి చిత్రకూటపర్వతమును చేరి లక్ష్మణుడు సకలోపచారములు చేయుచుండ సీతతోకూడ చాలకాలము క్రీడించెను. ౧౦. అటు తరువాత భరింపరాని

౯. తతః. ౧౧. ప. మహాత్మా పుత్రశోకేన దివం దశరథో యయౌ, దూతైర్భరత మానిన్యు రమాత్యా ఆశుగామిభిః. ౧౨. ౯. సచ సమాకర్ణ్య సకలాం ప్రవృత్తిం నిపత్య సంజ్ఞావిరహితస్సర్వంసహాయామవాప్య చిరాయ చేతనాం విరమ్య వసిష్ఠాదినిరోధేన కైకేయీమన్థరామారణాద్వ్యాధాయార్ధ్వదైహికం దశరథాయ ప్రస్థాయ నిఖిలపౌరైస్సమముపేత్య చిత్రకూటాచల మవనిజాజానేశ్చరణారుణాంబుజయుగళే నిపపాత. ౧౩. ప. మృత మాకర్ణ్య పితరం శుచా దత్వా జలాఞ్జలిమ్, పప్రచ్ఛ భరతం భద్రం పౌరాణాం పరమః పుమాన్. ౧౪. ప. తత స్సపాద

పుత్రశోకముచే దశరథుడు దివికేగెను. అంత మంత్రులు శీఘ్రగాములగు సేవకులచే భరతుని రప్పించిరి. ౧౧, ౧౨. భరతు డిచటిసంగతినంతయు విని చేష్ట లుడిగి నేలపైబడి కొంతసేపటికి తెలివొంది వసిష్ఠాదు లడ్డగించుటచే కైకేయీ మంథరల చంపుటమాని దశరథున కపరకర్మల నాచరించి ప్రజలందఱితో గూడి చిత్రకూటముచేరి రాముని పాదపద్మములపై బడెను. ౧౩. పరమపురుషుడగు రాముడు తండ్రిమరణమును విని దుఃఖముతో గూడినవాడై తిలోదకముల నొసగి "పౌరులందఱు సుఖ మున్నారా?" యని భరతు నడిగెను. ౧౪. అనంతరము భరతు డాతని పాద

పతనం భరతేనార్థితోఽపి సః, న జగామ పురం రామ
స్తాతాదేశ మనుస్మరన్. ౧౫. ౪. అనంతర మగ్రజాదేశే
నాయోధ్యా ముపేత్య భరతో నందిగ్రామే రఘునన్దన
వజ్జటావల్కలధారీ సన్ సింహాసనప్రతిష్ఠాపితాభ్యాం
రామపాదుకాభ్యాం రాజ్యకార్యాణి విజ్ఞాపయన్ రామా
గమనదివసాన్ గణయన్నువాస. ౧౬. ౫. రఘువంశ
పయోరాశి శీతాంశు రథ రాఘవః, ఆశ్రమాదాశ్రమం
గచ్ఛన్ప్రావిశ ద్దణ్డకావనమ్. ౧౭.

ఇత్యయోధ్యాకాణ్డః.

ములపైబడి యెంతవేడినను తండ్రిగారి యాజ్ఞను తలచికొని పట్టణమునకు వెడలనివా డాయెను. ౧౫. అంతట అన్నగారి యాజ్ఞచే భరతు డయోధ్యచేరి నందిగ్రామమున రామునివలె జడలుదాల్చి సింహాసనమం దుంచిన రామపాదుకలకు రాజ్యకార్యముల విన్నవించుచు రాముని పునరాగమనమున కున్న దినముల లెక్కించుచుండెను. ౧౬. రఘువంశమను సముద్రమున నుద్భవించిన చంద్రుని వంటి రాముడు ఆశ్రమమునుండి ఆశ్రమమునకు తిరుగుచు కడకు దండకారణ్యము చేరెను.

అరణ్యకాణ్డః

ప. విరాధ మసురం హత్వా విపినే దణ్డకాం విశన్,
శరభఙ్గమునిం రామో నత్వాగస్త్యముపాగమత్. ౧.
ప. తద్దత్తానీన్ద్రచాపాదీన్యాదాయ సహసీతయా, పంచ
వట్యాం చిరం రామో రామానుజకృతోటజే. ౨. గ. తత్ర
కదాచన హేమంతసమయే రావణానుజా శూర్పణఖా
భిధా యాతుధానీ సౌందర్యసలిలశరధిం దాశరథిం
నిరీక్ష్య 'భర్తా మమ భవాన్ భవ'త్వితి నిర్బబంధ. ౩. ప.
పరిగ్రహీతు మాత్మానం దాశరథ్యో రనిచ్ఛతోః, సీతా

అ ర ణ్య కా ం డ ము

విరాధుడను రాక్షసుని జంపి దండకారణ్యమును జేరి
శరభంగమహర్షిని దర్శించి యనంతరమున రాముడు అగస్త్యాశ్రమ
మును జేరెను. ౧. అట నాతఁ డొసగిన ఇంద్రధనుస్సును శరములను
తీసికొని పంచవటియందలి లక్ష్మణునిచే నిర్మితమైన పర్ణశాలయందు
సీతతోఁగూడ చాలకాలము కాపురముండెను. ౨. ఒకానొక
హేమంతఋతువునందు రావణుని చెల్లెలగు శూర్పణఖ యను పేరు
గల, రక్కసి సౌందర్యవంతుడగు రాముని జూచి "నీవు నన్ను
పెండ్లియాడుము" అని నిర్బంధించెను. ౩. రామలక్ష్మణు లిరువురు
తన్ను పెండ్లియాడుట కిచ్ఛగింపనివారు కాగా సీతను చంపఁగోరి

మాహర్తు మిచ్ఛంతీ సాభ్యధావన్నిశాచరీ. ౪. ప. ప్రజావతీం జిఘాంసంత్యా స్తస్యాస్సౌమిత్రి రాత్మవాన్, ఛిత్వాఽఽకృష్య చ్ఛురికయా కర్ణనాస మభిద్రవత్. ౫. గ. తదను పరిదేవనరవేణ కులగిరిగహ్వరనిద్రాణకేసరిణ స్సముద్వేజయంతీ పలాయ్య జనస్థానం ప్రతి తత్ర నివసంతి చతుర్దశసహస్రాణి యాతూని తదధిపతీంశ్చ ఖరదూషణత్రిశిరసో దశకంధరబంధూ న్రఘుధురంధర నిరాకరణాయ నిర్యాపయతిస్మ. ౬. ప. ఆయాంతమసురానీక మాలోక్యావనిజాపతిః, ఆదిశ్య లక్ష్మణం సీతారక్షణే

ఆ నిశాచరి యామెపైపు పరుగిడెను. ౪. సీతను చంప నుంకించు చున్న యారాక్షసిని నాత్మవంతుడగు లక్ష్మణుడు పట్టి చురకత్తిచే నామె ముక్కు చెవులను తెగగోసెను. ౫. అది మొదలు నాబాధచే నేడ్చుచుండ ఆశబ్దమునకు కులపర్వతములందలి గుహాలలో నిద్రించుచున్న సింహములకుగూడ భయము కలుగుచుండెను. అటు లామె యేడ్చుచు పరుగున జనస్థానమును చేరి యందలి పదునాలుగు వేల రాక్షసులను వారి యధిపతులగు ఖరదూషణత్రిశిరులను రావణుని బందుగులను రాముని జయించుటకై ప్రేరేపించెను. ౬. అంతట సీతాపతి ఆ వచ్చుచున్న రాక్షససైన్యమును చూచి సీతను రక్షించుటకై సౌమిత్రిని నియమించి తాను విల్లమ్ములను గ్రహించి

సధనుర్వ్యయా. ౭. ప. రామ స్తతో రాక్షసవీర
వాహినీం వినాశయామాస శరౌఘవృష్టిభిః, జేతార
మాయాన్త మవేక్ష్య జానకీ సమాశ్లిష్యత్వరమాత్మ
వల్లభమ్. ౮. గ. తదను జనస్థానే విజనస్థానే సతి లంకాం
ప్రతి ప్రధావ్య సదసి నిపత్య చిరం విలప్య నివేదితో
దంతాం వికృతముఖీం శూర్పణఖాం దశముఖో విలోక్య
పటపటాకృత్య దంతాన్ సువర్ణహారిణవర్ష్మధారిమారీచ
సహాయః పరివ్రాజకభూమికాచ్ఛాదితో రఘుశార్దూల
పర్ణశాలాభ్యర్ణమాజగామ. ౯. ప. ఘనాన్ ఘనంతం
హారిణం సౌవర్ణం ప్రేక్ష్య మైథిలీ, 'ఆనీయ దేహి నా'థేతి

ఎదుర్కొనెను. ౭. రాముడా రాక్షససేనను బాణవర్షముచే నాశ
మొనరించెను. రాక్షసుల జయించి తిరిగి వచ్చుచున్న రాముని సీత
శీఘ్రముగా కౌగిలించుకొనెను. ౮. ఇటు లా జనస్థానము విజనము
కాగా శూర్పణఖ లంకకేగి సభ జొరబడి చాలసేపేడ్చి జరిగిన
వృత్తాంతమెల్ల రావణున కెఱుకపఱచెను. వికృతమైన రూపుగల
శూర్పణఖను రావణుడు చూచి పండ్లు పట పట కొఱికి బంగరు లేడి
రూపమునుదాల్చిన మారీచుడు తోడురా సన్యాసివేషము దాల్చి రఘు
రాము పర్ణశాలదరి చేరెను. ౯. లేతగరిక నమలుచున్న ఆ బంగరు లేడిని

ప్రేషయత్ప్రాణవల్లభమ్. ౧౦. దూరంగత స్తమసురం క్రియయా విభావ్య వివ్యాధ శాతవిశిఖేన రఘుప్రవీరః, చుక్రోశ దాశరథివత్స మృగో 'హతో ఽస్మి హాలక్ష్మణానుజ సఖే సఖి మైథి'లీతి. ౧౧. ౧. తేనా ర్తనాదేన విపన్నపరిత్రాతారమపి తమాపన్నం విజ్ఞాయ దేవరం ప్రేషితవతీం దశరథస్నుషాం దశవదనో బాహుభిర్నిజ రథమారోప్య తత్పక్షపాతేన యోద్ధు మభియాతస్య జటాయుషః పక్షపాతం విధాయ లంకాం ప్రవిశ్యాశోక వనికాయా మేనామతిభయంకరరాక్షసీపరివృతాం స్థాప

సీత గాంచి "నాథా! నా కా బంగరులేడి తెచ్చియి"మ్మని భర్తనంపెను. ౧౦. చాలదూర మేగినంత నాలేడిని చేతలచే రాక్షసునిగా నెఱిగి వాడితూపుచే గొట్టెను. అంత నామాయామృగము రాముని స్వరమువంటి స్వరముతో "తమ్ముడా! లక్ష్మణా! చచ్చితి. చెలీ సీతా! చచ్చితి" యని యాక్రోశించెను. ౧౧. ఆ ఆపదగొనియున్న వానిస్వరమును విన్న సీత విపత్తునొందిన వారినెల్ల రక్షించువాడైనను రాము డిపు డాపదనొందియున్నాడని తలంచి తనమఱదిని పంపెను. అంత ఒంటరిగానున్న దశరథుని కోడలైన సీతను రావణుడు చేతులతో తనరథ మెక్కించుకొని ఆమెయందలి యభిమానముచే యుద్ధమునకు వచ్చిన జటాయువు ఱెక్కలఖండించి లంక జేరి యశోకవనము

యాంబభూవ. ౧౨. స. అధ్వన్యాయాన్తమనుజ మాలోక్యోద్విగ్నమానసః, సీతామపశ్యన్నుటజే వ్యాలప ద్రాఘవ స్తతః. ౧౩. సీ. సీతాపతిర్ధరణిజామథమార్గమాణ శ్శీర్ణ ప్రతీక ముదితాసుర రాజకృత్యమ్, సంస్కృత్య గృధ్ర నృపతిం వికృతిం కబంధం కృత్వా విదోష మమలామ్బు మవాప సంపామ్. ౧౪. ఇత్యారణ్యకాణ్డః.

నందు రాక్షసస్త్రీల కాపుదలయం దుంచెను. ౧౨. మార్గమం దెదురైన తమ్ముని గాంచి ఉద్వేగము నొందిన మనసు కలవాడైన రాముడు పర్ణశాలలోని సీత గానరానందున బెట్టుదుఃఖించెను. ౧౩. రాము డాపై సీతను వెదకుచు త్రోవలో శిథిలములైన ఱెక్కలు గలిగి రావణు డొనరించిన కార్యమెల్ల దెలిపిన జటాయువున కగ్నిసంస్కార మొనరించి కబంధుని శాపమెడలించి స్వచ్ఛమైన ఉదకము గల పంపాసరస్సు చేరెను. ౧౪

కిష్కిన్ధాకాణ్డః

ప. తతః కపిర్వాలిభయాన్నిలీన స్సుగ్రీవనామాచిర
మృశ్యమూకే, కోదండతూణీరధరౌ కుమారౌ దృష్ట్వా
బిభాయాగ్రజభృత్యమత్వా. ౧. ప. చికీర్షురేతస్య
హితం హనూమాన్ ధృత్వా పరివ్రాజకభూమికాం
ద్రాక్, గత్వా సమానీయ నరేంద్రపుత్రౌ మైత్రీమతా
నీత్ ప్లవగాధిపస్య. ౨. గ. తతః పరమన్యోన్య వినివేదిత
భూతపూర్వనిజకథౌ, కపినరవరౌ పరస్పరవైరివధాయ
విరచితసంగరౌ బభూవతుః. ౩. ప. సుగ్రీవవిస్రంభకృతేన

కిష్కింధాకాండము

శ్రీరామలక్ష్మణులు పంపాసరస్సు కడ సంచరించుచున్నంత
వాలివలని భయమువలన చాలకాలమునుండి ఋశ్యమూక పర్వతము
నందు దాగియున్న సుగ్రీవుడను వానరరాజు విల్లును అంబులపొదిని
ధరించిన రామలక్ష్మణులను చూచి తనసోదరు డగు వాలియొక్క
బంటు లనెడు శంకచే భయమునొందెను. ౧. సుగ్రీవునకు మేలు
చేయగోరిన హనుమంతుడు సన్యాసివేసముదాల్చి శీఘ్రముగా వెడలి
ఆ రాజకుమారుల నిరువుర తోడుకొని వచ్చి సుగ్రీవునితో మైత్రి
గరపెను. ౨. అంత నా సుగ్రీవరామచంద్రు లొకరికొకరు తమతమ
పూర్వచరిత్రమును చెప్పికొని ఒండొరుల శత్రునాశనమునకై కృత
ప్రతిజ్ఞులైరి. ౩. ఇంద్రునితో సమానుడైన రాముడు సుగ్రీవునకు

ధుందుభేశ్శరీరముత్సార్య పదాంగుళీనఖాత్, సప్తాపిసాలాం
న్గిరినాగలోకాం బిభేద బాణేన బిడౌజసా సమః. ౪.
౫. తతః ప్రతీతః కపిపార్థివోఽస్యావృభుటిపుత్రేణ సమం
న్వయుధ్యత్, భ్రాత్రో స్తయోర్భేదమనాప్నువానో
బభూవ తూష్ణీం భరతాగ్రజన్మా. ౬. ౭. అథ స రఘు
కులతిలకో వాలిబలాసహిష్ణుతయా కాందిశీకమపత్ర
పావశాదవనతగ్రీవం సుగ్రీవం సుమమాలాలంకృతగ్రీవం
విధాయ వధాయ వాలినో విధత్స్వ యోధనమితి
పునర్న్యయూయుజత్. ౮. ౯. తథా కుర్వతి సుగ్రీవే

నమ్మిక కలుగుటకై తనకాలిగోట దుందుభి యను రాక్షసునిశరీరమును మీటి ఏడు మద్దిచెట్లను గిరిని నాగలోకమును ఒక్కబాణముచే ఛేదించెను. ౪. ప్రసిద్ధుడగు సుగ్రీవుడు వాలితో యుద్ధముచేసెను. భరతునియన్న యగు శ్రీరాముడా యుద్ధముచేయుచున్న యన్నదమ్ముల భేదమును గ్రహింపలేక (సుగ్రీవుడెవడో వాలి యెవడో తెలిసికొన లేక) ఊరకుండెను. ౬. వాలి బలిమిని సహింపలేక భయముచే దిక్కుఱుగక సిగ్గుచే తలవంచికొనియున్న సుగ్రీవునికంఠమును మాలచే నలంకరించి శ్రీరాముడు వాలి వధకై తిరుగ యుద్ధమును చేయుమని ప్రోత్సహించెను. ౮. సుగ్రీవు డాప్రకార మాచరింప

తరుస్కంధతిరోహితః, జఘాన రామో బాణేన వాలినం జయశాలినమ్. ౭. ప. తారా వరీముఖగణ స్తారేయ స్త రణేస్సుతః, భర్తృ నేతృ పితృ భ్రాతృ దుఃఖేన వ్యలప చ్చిరమ్. ౮. గ. తదను నిర్వర్తితసంగరో రఘు ధురంధరః పురందరతనయసౌర్ధ్వదైహికం కృతవంతం కపిపార్థివం త మభిషిచ్య రాజ్యే మాల్యవతి గిరావతి వాహయాంచకార వర్షాదివసాన్. ౯. గ. తతో రాజ్య సౌఖ్యానుభవప్రమత్తం మర్కటపతిం సౌమిత్రి ర్భీష యిత్వా రామనికటం నినాయ. ౧౦. ప. సీతాం విచేతుం ప్లవగా న్సర్వా నాహూయ భానవః, విధాయ మాస

చెట్టుమొదట దాగియున్న శ్రీరాముడు జయశాలియైన వాలిని చంపెను. ౭. అంత తార పతిదుఃఖముచేతను, వానరగణము ప్రభు దుఃఖముచేతను, అంగదుడు జనకదుఃఖముచేతను, సుగ్రీవు డగ్రజ దుఃఖముచేతను చాలసేపేడ్చిరి. పూర్తిచేయబడిన ప్రతిజ్ఞగల రఘు రాముడు అన్నగారి కపరకర్మల నాచరించిన సుగ్రీవుని రాజ్యమున నిలిపి తాను వర్షకాలమంతయు మాల్యవత్పర్వతమున గడపెను. ౯. రాజ్యసౌఖ్యముల ననుభవించుచు మత్తిలియున్న సుగ్రీవుని లక్ష్మణుడు భయపెట్టి రామసన్నిధికి చేర్చెను. సుగ్రీవుడు సీతను వెతకుటకై వానరులనందఱ రావించి ఒకనెలదినములు గడువొసగి దిక్కుల

మవదిం ప్రాప్యాపీత్సకలా దిశః. ౧౧. ప. హనుమజ్జాంబ
వదంగదనీలప్రముఖా యామ్యాం దిశమభియాతాః,
ద్వాదశ యోజనపరిమిత మిరిణం, ప్రాప్య శ్రాంతాః
ప్రయయుర్విపినమ్. ౧౨. ప. తతస్స్వయంప్రభాగుహాం
ప్రవిశ్య హేమపాదపాం మధూపహారపిస్మృతస్వకార్యరీత
యోఽభవన్, గతేఽవధౌ కదాచన ప్లవంగమేన కేన
చిత్ప్రబోధితా విలేపు రుచ్చకై రమీ ప్లవంగమాః. ౧౩.
గ. అథ గుహాధినాథా స్వయంప్రభా చేమాన్ రామదూ
తాన్విజ్ఞాయ ఫలైర్మధుభిశ్చ సమారాధ్య నిమీలితనయ

కన్నిటికి పనిచెను. హనుమంతుడు, జాంబవంతుడు, అంగదుడు,
నీలుడు మొదలుగాగల వానరులు దక్షిణదిశకు బయలుదేరి
పండ్రెండు యోజనముల వైశాల్యముగల యెడారిని పొంది అలసిన
వారై ఒక యడవిని చేరిరి. అటనుండి బంగరు వృక్షములుగల
స్వయంప్రభయొక్క గుహ చేరి మధువు నాస్వాదించి తాము చేయ
వలసిన పనులను మరచినవారు అయిరి. గడువు గడచిన తరువాత
ఒకానొకవానరముచే మేల్కొల్పబడినవారై గట్టిగా నేడ్చిరి.
౧౩. అంతట నాగుహాధిపతియయిన స్వయంప్రభ వీరలను రామ
దూతలనుగా నెఱిగి మధువులతోడను ఫలములచేతను పూజించి
కండ్లుమూసికొనినవారిని క్షణమాత్రములో గుహనుండి బయటికి

నాక్ క్షణవేవ గుహాబహిర్విన్ధ్యగిరిం ప్రావేశయత్.
౧౮. ప. జానక్యలాభాత్సమయాతిపాతాత్ప్రాయోప
విష్టాన్ ప్రజగాద కీశాన్, సంపాతినామా సహజో జటా
యోర్లంకాపురస్థాం రఘువీరపత్నీమ్. ౧౯. ప. హృష్టా
స్సర్వే దశముఖపురీం యాతుకామాః కపీంద్రా దృష్ట్వాఽ
పారం జలధి మభవన్ దక్షిణం భగ్నవేగాః, తుష్టావాథ
శ్వపనతనయం జాంబవాన్పూర్వవేదీ తుష్టోఽసావప్యభవ
దుదధే ర్లంఘనే బద్ధసంధః. ౨౦.

ఇతి కిష్కిన్ధాకాణ్డః.

ప్రదేశమగు వింధ్యపర్వతమును చేర్చెను. జనకపుత్రికయగు సీతను చూడలేనందునను అవధికాల మతిక్రమించినందునను ప్రాయోపవేశము చేసిన యా వానరవీరుల నుద్దేశించి జటాయుసోదరుడగు సంపాతి "సీత లంకాపురియం దున్నది" అని చెప్పెను. ౧౯. ఆవార్తను విన్నందున మిక్కిలి సంతోషమునొందినవారై యావానరులు లంకాపురికి వెళ్లగోరినవారై దాటుటకు శక్యముగాని దక్షిణసముద్రమును చూచి భగ్నవేగులైరి. పూర్వచారిత్ర మెఱిగిన జాంబవంతు డంతట వాయుపుత్రుడయిన హనుమంతుని స్తోత్రము చేయ తృప్తినొందినవాడై అతడు సముద్రమును దాటుటకై సిద్ధమాయెను.

సున్దర కాణ్డః

ప. తతో మహేంద్ర శిఖరాదుత్ప్లుత్య హనుమాన్ బలీ, సురసాసింహికే భిత్వా లఙ్కాబహిరవాతరత్. ౧.

ప. సాయం ప్రవిశ్య లంకాయాం సర్వత్ర విచికాయ సః, కుత్రాప్యదృష్ట్వా వైదేహీం రావణాంతఃపురం యయౌ. ౨.

గ. తత్ర రత్నపర్యఙ్కే రావణేన సహ శయానాం రతిమివ త్రిభువనసుందరీం మందోదరీం నిరీక్ష్య సమీక్షితా ఖలు సీతేతి ముదితః పవనతనయః కాకుత్స్థధర్మపత్నీ నైవం భవేదితి నిశ్చిత్య పురస్తాత్పానశాలామన్విష్య

సుందరకాండము

జాంబవంతునిచే స్తోత్రము చేయబడి సముద్రముదాట నిశ్చయించిన బలవంతుడగు హనుమంతుడు మహేంద్ర పర్వతశిఖరమునుండి ఎగిరి సురసను సింహికను ఛేదించి లంకాపురి వెలుపల దిగెను. ౧. ఆసాయం కాలమున లంకను ప్రవేశించి అన్నియెడల వెదకెను కాని సీత యెచ్చటను కానరాలేదు. ఆపైని రావణాంతఃపురము చేరెను. ౨. ఆయంతఃపురమునం దొకయెడ రత్నపర్యంకమునందు రావణుగూడి నిద్రించుచున్న రతీదేవివలె త్రిలోకసుందరి యగు మందోదరిని చూచి "సీత చూడబడినది" అని (మొదట) సంతసించి (కొంతసేపటి తరువాత) కాకుత్స్థరామునిధర్మపత్ని యిట్టియన్యాయము నాచరించునా? అని

అశోకవనికాయాం పిశాచీభిరివ భయంకరాభీ రాత్రించరీభి ర్నిర్భర్త్స్యమానాం కనకసాలభంజికామివావనిదుహితరమవేక్ష్య తన్నివాసభూతస్య శింశుపాతరోరుపరి పత్రసఞ్ఛయే నిలీయ శృణ్వం స్తదాలాపానవతస్థే. ౩. ప. తతోఽతీతత్రియామాయాం త్రియామాయాం దశాననః, ప్రబుద్ధాగత్యవై దేహీం 'భవ భార్యే'త్యయాచత. ౪. ప. తృణాయ మన్యమానా సా రావణం రాక్షసేశ్వరమ్, నినింద వివిధై ర్వాక్యైః పరుషైః కర్ణదారిభిః. ౫. ప. అథ నక్తంచరపతౌ సీతయా ధిక్కృతే గతే, రాక్ష

యాలోచించి యీమె సీత కాదని తీర్మానించి యెదుట నున్న పానశాలను వెదకి యాపై యశోకవనమునందు పిశాచములవలె భయంకరాకారలగు రాక్షసస్త్రీలచే భయపెట్టబడుచున్న పుత్తడిబొమ్మవలె నున్న జానకిని చూచి యామె కూర్చున్న యశోకవృక్షపు టగ్రమున నాకుల నడుమ డాగి వారిమాటల వినుచుండెను. ౩. ఆరాత్రి మూడుజాములు గడచినపిదప రావణుడు నిద్ర మేల్కాంచి సీతయున్న యెడకువచ్చి యామెను "నాకు భార్యవు కమ్ము" అని ప్రార్థించెను. ౪. రాక్షసపతియైన రావణుని నొకగడ్డిపరకతో సరిగా తలచు నామె చెవులు చిల్లులపరచు నంతటి పరుషములైన యనేక వాక్యములచే నిందించెను. ౫. సీతచే తిరస్కరింపబడిన రాక్షసరాజు వెడలగా రాక్షసస్త్రీలు కోపముచే

స్యాః క్రోధసంరబ్ధా జానకీం సముత్తర్జయన్. ౬. (1) ప. అశ
క్నువంతీ తాం బాధాం సోఢుముద్బంధనాదసూన్,
మోక్తుం పాదపశాఖాయాం వేణీమాసంజయంత్యభూత్.
౭. (2) ప. తతోఽవతీర్య హనుమానభివాద్య మహీ
సుతామ్, దేవి! మాం విద్ధి రామస్య దూత మిత్య
బ్రవీ ద్వచః. ౮. ప. గణయంత్యా అథాత్మానం రావణం
కామరూపిణమ్, విశ్వాసాయ దదౌ ధీమా న్రామకా
మాంగులీయకమ్. ౯. ప. కథయామాస హనుమాన్కాకా
సురకథామపి, విస్రబ్ధా చాథ ముదితా జానకీ కపిమబ్ర
వీత్. ౧౦. ప. మాసే భవా న్రఘుపతిం సహ లక్ష్మణేన

సందడిపడుచు సీతను భయపెట్టిరి. ఆ బాధను సహింపజాలనిదై సీత ఉరిపెట్టుకొనుటచే ప్రాణముల విడుచుటకై ఆచెట్టుకొమ్మకు జుట్టును కట్టెను. అంతట నాంజనేయుడు చెట్టుదిగి నమస్కరించి సీత కిట్లనియె. "అమ్మా! నన్ను రామునిబంటుగా తెలిసికొనుము" అని చెప్పి, ఇష్టము వచ్చినరూపము నొందగల రావణునిగా తన్ను లెక్కించుచున్నసీతకు నమ్మికకై రామునినామము చెక్కబడిన యుంగరము నిచ్చెను. ౮. కాకాసురకథనుగూడ చెప్పెను. దాన నమ్మికకలిగినసీత ఆంజనేయుని కిట్లనియె. ౯. "ఓయీ! నీవు ఒకనెలదినములలో రామలక్ష్మణులను తీసి

నానేష్యతే యది భవామి పరాసురేవమ్, సందిశ్య వల్కదళయా పిహితం మహార్ఘం చూడామణిం కపివరస్య కరే దదౌ సా. ౧౧. 7. అథ గమనాయ తదనుమతి మవాప్య నిజాగమన మసురావనిజానే ర్బుబోధయిషు రశోకవనికా మభాఙ్క్షీత్. ౧౨. 7. విదితోదంతస్య పటపటాయితదంతస్య దశకంధరస్యాదేశేన సమాగతానశీతిసహస్రాణి కిఙ్కరాన్నామ రాక్షసాన్ ప్రహస్తసుతం జంబుమాలినం పంచ సేనాపతీన్రావణాత్మజ మక్షం చ దర్భి ర్నఖై ర్వాలేన పాదపై ర్గండోపలైస్తదాసీతై రాయుధైశ్చ క్షణేన నిహత్య సంవర్త

కొని రావేని ఇటుల ప్రాణము విడుచుదాన నగుదును.'' అని చెప్పి కొంగునగట్టిన వెలలేని చూడామణిని అతనిచేతి కిచ్చెను. ౧౦. అట నుండి వెళ్లుట కామెనుండి యనుజ్ఞగైకొని తనరాకను రాక్షసరాజున కెఱుక పఱుప దలచి అశోకవనమును విఱిచెను. ౧౧. ఈ వానరచర్య నెల్ల విని పండ్లు పటపట కొఱుకుచు రావణు డాజ్ఞసేయ (తన్నుపట్టు కొనుటకు)వచ్చిన యెనుబదివేల కింకరులను రాక్షసులను ప్రహస్తుని కుమారుడైన జంబుమాలిని యయిదుగురు సేనాధిపతులను, రావణు కుమారుడైన అక్షుని దంతములచే గోళ్లచే తోకచే వృక్షములచే పెను

సముయపమవర్తీ వావతస్థే. ౧౩. ప. అథేంద్రజిత్రా
ద్రుహిణాస్త్రబద్ధో విమోచితోఽభూచ్ఛణరజ్జుబంధైః,
తథాపి కార్యాయ నిబద్ధవత్కపి స్సభా మగాదాశ
రనాయకస్య. ౧౪. యుగ్మం. ప. తత్ర రాక్షసశార్దూలై
స్సేవితస్యాశరేశితుః, సింహాసనా దుచ్ఛ్రితరే వాలసేరహా
సనేస్థితః. ౧౫. ప. కస్త్వం కుతోఽసి కుత్రత్యః కిముద్దిశ్య
సమాగతః, ఇతి దైతేయపతినా పృష్టః పావనిరబ్రవీత్.
౧౬. గ. అస్తి కశ్చన రామోనామ దైతేయనిబర్హణే
ప్రాచీనబర్హిష స్సహాయస్య దశరథస్య జఠరాన్నిఖిలనిశా
చరభక్షణాయ ధరణ్యామవతీర్ణస్తాటకాటవీదవకృపీట

బండలచే వారివారి ఆయుధములచే గూడ నొక్కక్షణములో చంపి ప్రళయకాలమందలి యముడువలె నుండెను. ౧౩. తరువాత ఇంద్రజిత్తువే ప్రయోగింపబడిన బ్రహ్మాస్త్రముచే గట్టబడిన జనపమోకులకట్లు విడినను తాను తలచినపనిసాగుటకై కట్టుబడినట్లే రావణుని సభచేరెను.

అట రాక్షసశ్రేష్ఠులచే సేవింపబడుచున్న రాక్షసాధిపుని గద్దియకన్న నున్నతమై తోకచే కల్పింపబడిన సింహాసనమునందు కూర్చుండెను. ౧౪. "నీ వెవరు? ఎచ్చటనుండి దేని కోరివచ్చితివి." అని రావణు డడుగగా నాంజనేయు డి ట్లనియె. ౧౫. "రాక్షసుల చెండాడుటయందు దేవతలకు సహాయపడిన దశరథుని జఠరాగ్ని

యోనిః సుబాహుమారీచప్రముఖపలాశనజాలతూల వాతూలస్సాపరాధవిరాధవధవిధాయీ మందేతరకందర్పదర్పశూర్పణఖాముఖవికారకారీ ఖరదూషణప్రముఖరక్షోగణకక్షాశుశుక్షణిః శాపాంధకబంధప్రాణవిమోచనశ్చ. ౧౬. గ. కించ స్మరసి కిల ధనుర్గుణనిష్పందీకృతవింశతిభుజం వినిశ్వాసవ్యాదనపరంపరం భవంత మపరిమేయవీర్యార్జునః కార్తవీర్యార్జునః కారాగారేఽస్థాపయదితి. ౧౭. గ. తమపి విజితవతః పరశుధారయా క్షితి మక్షత్రియా మేక

నుండి సకలరాక్షసుల భక్షించుటకు నుద్భవించినట్టియు తాటక యనెడు వనమునకు కార్చిచ్చును, సుబాహువు మారీచుడు నాదిగా గల రాక్షససమూహ మనెడు దూదిపింజకు గాలివంటివాడును, అపరాధియైన విరాధునకు హంతయు, “నే నందరికన్న నందకత్తె” నను గర్వముగల శూర్పణఖముఖమును వికారముగా జేసినవాడును, ఖరదూషణాదుల కగ్నిహోత్రునివంటి వాడును శాపవశమున గుడ్డివాడైన కబంధుని ప్రాణముతీసిన రాము డను ప్రసిద్ధపురుషు డొకడున్నాడు. ౧౬. అల్లెత్రాటిచప్పుడుచేతనే నీయిరువదిచేతుల నరికట్టి నిట్టూర్పులు విడుచుచున్న నిన్ను కారాగారమున నుంచిన లెక్కలేని పరాక్రమముగల కార్తవీర్యార్జునుని మరువలేదుగదా? ౧౭. అట్టి కార్తవీర్యార్జునుని జయించి గండ్రగొడ్డలియంచుచేతనే యిరువది యొక్క సారులలో భూమినెల్ల క్షత్రియశూన్యముగ నొనరించిన

వింశతికృత్వః కృతవతో జామదగ్న్యస్య గర్వదహన నిర్వాపయితాఽయమ్. ౧౭. అపిచ. గ. వ్యస్త్రాగ్నేః కిమఖిల లోకాభినందనీయబాహుబలశాలీ వాలీ స్వజిఘృక్షయోపేత్య పృష్ఠత స్సమాశ్లిష్టవంతం భవంత మజానాన ఇవ వాలధినా తవ శిరగకరపాదం నిశ్చలం నిర్బధ్య నిత్యకృత్యానుష్ఠానవశాచ్చతురర్ణవామ్భసి నిమజ్జయ్య సమాగచ్ఛ న్కిష్కింధాం కిమయం మహారాజస్య వాలధౌ జలనిధినిమజ్జనసమయసంలగ్నో జలూకావిశేష ఇతి సవినయం విజ్ఞాపయద్భిర్వానరవరైః ప్రతిబోధితో ఘృణాభావం ధృతవానితి. ౧౮. గ. తమపి ప్రియసుహృద

పరశురాముని గర్వాగ్నిని చల్లార్చిన మహానుభావు డీరాముడు. ౧౭. సకల లోకములచే కొనియాడదగిన భుజబలముగల వాలి తన్ను జయింపవలె నని వెనుకనుండివచ్చి కౌగిలించిన నిన్ను తెలియనివాని వలెనే తన పెనుతోకతో ఆపాదమస్తకము కదలికలేనట్టు కట్టి తన నిత్యకృత్యముల ననుష్ఠించుకొను సందర్భమున నాల్గుసముద్రముల నీట ముంచి తిరిగి కిష్కింధకు వచ్చుచుండ ఆనగరమునందలి వానర వరులు 'మహారాజా! సముద్రమున మునుగునపు డీజలగ మీ పెను తోక బట్టియున్నది" అని తెలుపుటచే జ్ఞప్తికితెచ్చుకొని క్షుద్రకీటక మనుబుద్ధిచే విదలించినవాలిని మరువలేదుగదా? ౧౮. అట్టివానినే

స్సుగ్రీవస్య ప్రియతమాపహారణకోపే నైకేనైవ బాణేన కృతాంతనిశాంతాతిథీకృతవానయమ్. ౨౦. గ. ఏవం విధ స్సపురుషోత్తమో లంకామిమాం భస్మసాత్కర్తు మాజ్ఞామాత్ర ప్రతీక్షమాణేన సుహృదా చ సుగ్రీవేణా మదన్యవానరవరకోటిభిరుపాస్యమానేన సహ మహాంతం మాల్యవంతం సానుమన్తం సురాలయం సురాధిప ఇవాధివసతి. ౨౧. గ. పురుషాధమస్తు భవా న్పంచానవయోః పురత స్థ్సాతు మశక్తో జంబుక ఇవ బహిర్గతయో స్తయోర్త్మనుజసింహయోః పరిగృహీతపరివ్రాజకభూమికః ప్రవిశ్య పర్ణశాలా మనఘాం జనకనందినీ మచూచురత్కిల. ౨౨. ప. తస్యా మార్గగవేషణాయ కపిషు

యీరాముడు తనచెలికానిభార్య నపహరించె నని కోపగించి యొక్క బాణముతోడనే కూలనేసెను. ౨౦. అట్టి పురుషశ్రేష్ఠుడైన రాముడు మాల్యవత్పర్వతమునం దింద్రుడు స్వర్గమునందువలె నివసించు చున్నాడు. ౨౧. రాము డనుజ్ఞ నొసంగినంతమాత్రమున లంకనెల్ల బూడిదచేయగోరు సుగ్రీవుడును నావంటి యనేక వానరశ్రేష్ఠులును నాతని సేవించుచున్నారు. నీచుడ వగు నీవు సింగములయెదుర నక్క నిలువలేనటు లాపురుషశ్రేష్ఠులైన రామలక్ష్మణులు ఆశ్రమము వెలుపలి కేగ సన్యాసిరూపు గ్రహించి అందు ప్రవేశించి పాపములు

ప్రస్థాపితేష్వేకక స్తీర్త్వాఽహం జలధిం ప్రవిశ్య నగరీం
దృష్ట్వా విదేహాత్మజామ్, జ్ఞాతవ్యం భవతా సమాగమన
మిత్యారామభంగం వ్యథాం వీరానప్యహనం రణే
దశముఖ జ్ఞాతం కిమాద్యం తతః. ౨౩. ప. జాయా
విధేయేత్యమతిర్భవాన్యా మిచ్ఛత్యపాపాం రఘు
వీరపత్నిమ్, త్వత్ప్రాణవాతాహరణాయ జాతాం
జానీహి తాం కాలభుజంగకన్యామ్. ౨౪. ప. సఖా తే
సుగ్రీవో హితమవదదార్యాం జనకజాం రఘు
శ్రేష్ఠం రామం గమయ కరిణీం కుంజరమివ, న చేదేవం
రామానుజశరశతైర్యాతునగరీ భవేద్విశ్వస్తానాం

లేని సీతను దొంగిలించితివి గదా? ఆమె త్రోవ తెలియుటకుగా బయలుదేరినకపులలో నే నొంటరిగాడ నీ సముద్రమునుదాటి లంకాపురిని ప్రవేశించి జానకిని చూచి నారాక నీ కెఱింగించుటకై యీవనభంజనమును వీరులను చంపుట మొదలగువానిని చేసితిని. సంగతినంతయు నెఱిగితివా? పాపరహితయగు శ్రీరామచంద్రునిభార్యను బుద్ధిలేని నీవు పెండ్లాముగా చేసికొన చూచుచున్నావు. కాని యామె నీప్రాణవాయువుల నపహరింపబుట్టిన కాలాహికన్య యని తెలిసికొనుము. నీ మిత్రుడగు సుగ్రీవుడు "ఓరావణా! మగఘేనుగు నాడయేనుగువలె పూజ్యురాలయిన సీతను రామునితో కలుపుము.

విలపనరవై ర్నాదితదిశా. ౨౫. ప. ఏవం బ్రువాణస్య సమీరసూనో ర్వధం సమాజ్ఞాపయ దాశరేంద్రః, దూతా న వధ్యా భువనేషు వీరై రితి న్యషేధ త్తమథో విభీషణః. ౨౬. ప. పట్టైస్సంవేష్ట్య తైలేన సిక్త్వా సంయుజ్య వహ్నినా, వాల మస్య దశగ్రీవః కారయామాస ఘోషణామ్. ౨౭. గ. విదితవృత్తాంతయా నితాంతతాంతయా ధరాసుతయా 'యద్యహం పతివ్రతా శీతోభవ హనూమత' ఇతి శాపితం నిజలూమలోమాప్యదహంతం శిఖావంత మవేక్ష్య శాఖామృగవరిష్ఠః ప్రహృష్టమనా విచ్ఛిద్య

అటుకానిచో దిక్కులుపిక్కటిల్లు విధవారోదనములతో నీనగరము నశించునట్లు లక్ష్మణునిశరములు చేయగలవు." ఇటులు పలుకుచున్న వాయుపుత్రుని "జంపు"డని రావణు డాజ్ఞ చేసెను. "రాయబారులను వీరులు చంపరాదు" అని విభీషణుడు దానిని వారించెను. అంత రావణు డీ ఆంజనేయునితోకను గుడ్డలతోచుట్టి తైలమున తడిపి నిప్పువెట్టి చాటింపుచేసెను. జానకి ఈవిషయము నెఱిగినదై మిక్కిలి చింతనొంది, "నేనే పతిభక్తిగలదాననైనయెడల హనుమంతునకు జల్లనివాడవు కమ్ము" అని అగ్నిహోత్రుని శపించెను. అట్లు శాపము నొందినందున తనతోక వెండ్రుకనైన కాల్చని యగ్నిహోత్రుని గాంచి మనమున సంతసించిన కపిశ్రేష్ఠుడైన హనుమంతుడు కట్టు

బంధాన్నిష్పిష్య ఘోషయతో నిశాచరాన్భస్మీకృత్య కృష్ణవర్త్మనా తేనైవ లంకాం ప్రణమ్య జానకీం నిస్తీర్య జలధిమానందయామాస సీతోదంతకథనేన జాంబవ దాదీన్వాహినిపతీన్. ౨౮. ప. తత. ఉచ్ఛ్రితలాంగూలాః ప్లవగేశాః ప్రతస్థిరే, ప్రవృత్తిమేతాం సీతాయా రామా యాశు వివక్షితః. ౨౯. ప. పథి స్థితం మధువనం సుగ్రీ వస్య వలీముఖాః, ప్రవిశ్య మారుత్యాదేశా త్వపుర్మధు పిపాసితాః. ౩౦. గ. అమూచ తత్రాత్మనో నివారయంతం వనపాలకదధిముఖం భూరిదంతజిహ్వాదినిజావయవదర్శనా

త్రెంచుకొని కోలాహలము సేయుచున్న రాక్షసులను నుగ్గుచేసి వారలు తన తోకను నంటించిన యగ్నిహోత్రముచేతనే లంకనెల్ల బూడిద చేసి సీతకు నమస్కరించి సముద్రమును దాటి జాంబవంతులు మొద లుగాగల సేనాపతులకు సీత చారిత్రము తెలుపబఱచి సంతసపెట్టెను. ౨౮. అంత సీత చారిత్రమును రామున కెఱుకపఱుచుతలపున తోకల నెత్తుకొని వానరవరులు బయలువెడలిరి. అటు లా వానరవరులు పోవుచు త్రోవలోనున్న సుగ్రీవుని మధువనమును బ్రవేశించి దాహము గొనియున్నవా రగుట యాంజనేయుని యాజ్ఞనొంది మధువు నానిరి. ౩౦. త మ్మడ్డగింపవచ్చిన దధిముఖుడను తోటమాలిని బొమముడిచే

దినా పరిహాసేన దంతైర్దంశనేన నఖై ర్విదారణేన పాణి
భ్యాం చపేటాప్రదానేన పాదై రాఘాతేన దండై
స్తాడనేన వృక్షైః ప్రహారేణ గండోపలైః పిండీకరణేన చ
తం కాందిశీకం విధాయ సత్వరం ప్రధావ్య సలక్ష్మణ
సుగ్రీవం రాఘవమహమహమికయా ప్రణేముః. ౩౧. ప.
సీతాప్రవృత్తిం విజ్ఞాప్య రాఘవాయాంజనాత్మజః, సర్వ
స్వదానసదృశం రామాలింగనమన్వభూత్. ౩౨.

ఇతి సుందరకాండః.

పండ్లిగిలించుటచే నాలుక చాచుటచే చేతుల నల్లార్చుటచే నటులనే మిగిలిన యవయవములు చాపుటచే నెగతాళిచేసి పండ్ల గొఱికి గోరట గీఱి చేత జెంపవేయుచు కాల తన్నుచు కట్టెలతోడ చెట్టులతోడ కొట్టి పెనుబండల నుగ్గునేసి వానిని భయముచే దిక్కుఱుగని వానినిగా జేసి నేను ముందు నేను ముందనుచు శీఘ్రముగ బరువిడి సుగ్రీవలక్ష్మణులతో గూడిన రాముని జేరి నమస్కరించిరి. ౩౧. ఆంజనేయుడు జానకి చరిత్రమెల్ల రామున కెఱుకపఱచి మిక్కిలి గొప్పదైన రామునికౌగిలిని బొందెను. ౩౨.

యుద్ధకాణ్డః

ప. అథ నిశాచరనాథపురస్థితాం జనకజా మవకర్ణ్య
రఘూద్వహః, సమవలోకత తూణయుగం ధనుః ప్రళయ
పావకదాహికయా దృశా. ౧. గ. అథ సుగ్రీవనిదేశప్రచ
లితమాంజనేయతారేయసమారూఢరామలక్ష్మణనిరీక్ష
ణద్విగుణితరణోత్సాహం ప్లవంగమర్క్షగోలాంగూలబల
ముత్ప్లవనేనైవ విలంఘితనగనదీవిపినం సముద్రధివేలా
నిలమనోహారే మహేన్ద్రశిఖరకాంతారే ఫలమధూపహా
రేణాధ్వశ్రమ మపానయత్. ౨. గ. తదను దశముఖశ్చా

యుద్ధకాండము

అంత రాముడు సీతను రావణుని లంకయం దున్నదానినిగా
నెఱిగి తన రెండమ్ముల పొదులను విల్లును విలయకాలాగ్నివంటి
చూపున జూచెను. సుగ్రీవు ననుజ్ఞచే బయలువెడలి యాంజనే
యాంగదుల నెక్కియున్న రామలక్ష్మణుల జూచి యిబ్బడియైన
సంతసముతో కోతుల నెలుగుల కొండముచ్చుల సమూహములు
గంతులతోడనే నదులను, కొండలను, అడవులను దాటి సముద్రము
నొడ్డున నున్న గాలిచే మనోహరమైన మహేంద్ర పర్వతపు టడవి
యందలి పండ్లను, మధువును భుజించుటచే మార్గాయాసము నడుపు
కొనెను. ౨. అపుడు రావణుడు వేగులచే జయించుటకు శక్యము

రముఖా దజేయ మాతంగ ప్లవంగమబల మాకర్ణ్య కిం కర్తవ్యతామూఢః ప్రహస్తముఖమంత్రిసంధుక్షితాయో ధనోత్సాహో హితైషిణం రాఘవాయ సీతాసమర్పణ ముపదిశంత మనుజం విభీషణం సదసి ధిక్కృత్య నిస్సారయాం బభూవ. 3. ప. తతస్సమాగత్య పదోః పతంతం విభీషణం ద్రాగభిషిచ్య రాజ్యే, ఉపేక్షమాణం జలధిం నిజార్థనాం ధనంజయాస్త్రేణ దదాహ రాఘవః. ౪. ప. పాదయోః పతితేనాథ సింధునా దర్శితే స్థలే, కపివీరాహృతైశ్శైలైర్నలం సేతు మచీకరత్. ౫.

కాని వానరసైన్యమును వచ్చినదానినిగా విని యేమిచేయుటకును దోచనివాడై ప్రహస్తుడు మొదలగు మంత్రులచే నభివృద్ధిపొందింపబడిన యుద్ధోత్సాహముకలవాడై "రాఘవునకు సీతను సమర్పింపుము" అని యుపదేశించు తన మేలుకోరు తమ్ముడైన విభీషణుని సభయందు తిరస్కరించి వెడలగొట్టించెను. 3. అటు లన్నగారిచే వెడలగొట్టబడి రాము డున్నయెడకు వచ్చి శరణు శరణని పాదములపైబడిన విభీషణుని రాజ్యమునందు నిలిపి తన కోరిక నొప్పరికించుచున్న సముద్రుని రాము డాగ్నేయాస్త్రమునేసి తాపము నొందించెను. ౪. ఆ తాపము నోర్వలేని సముద్రుడు రాముని పాదములపైబడి వారు సముద్రమును దాట ననువగు నెడమును జూప

౫. అథ. విలంఘితసాగరస్య ప్రవిష్టసువేలాచలస్య వలీముఖబలస్య పరిమాణ మవగంతు మాగతాభ్యాం కపివరసందానితప్రహృత మూర్ఛితాభ్యాం దయాశరథినా దాశరథినా విమోచితాభ్యాం శుకసారణాభ్యాం విదిత నిఖిలవృత్తాన్తో దశాననో విద్యుజ్జిహ్వముపహ్వరే కిమప్య కథయత్. ౬. ప. మాయావినా తేన పురో వినిర్మితం నిరీక్ష్య భర్తుస్సశిరశ్శరాసనమ్, మమూర్ఛ సీతా సరమా విభీషణప్రియా సమాశ్వాసయదాప్తభాషణైః. ౭. ప. రా

వానరులు తెచ్చిన కొండలచే నొక సేతువును నలునిచే నేర్పాటు చేయించెను. ౫. వారధి నిర్మాణమైనంతనే సముద్రమును దాటి సువేల యను పర్వతమునందు విడిసిన వానరసైన్యముయొక్క పరిమాణ మెఱుగుటకై వచ్చిన శుకసారణు లను నిద్దఱు రావణ సేవకులు వానరవీరులచే కొట్టబడి మూర్ఛనొందినవారై కరుణా సముద్రుడగు రామునిచే విడువబడినవారై రావణు నాస్థానముచేరి జరిగిన సంగతియంతయు దెలుప రావణుడు విద్యుజ్జిహ్వునకు నేకతమున నేమియో చెప్పెను. ౬. మాయలమారి యగు విద్యుజ్జిహ్వునిచే నెదుట పెట్టబడిన రాముని శిరసుతో గూడిన విల్లును జూచి జానకి మూర్ఛనొందెను. అట్టి యాసీతను విభీషణుని భార్య యగు సరమ హితమును గోరువారు చెప్పుమాటలచే నోదార్చెను. ౭.

మాయ సీతాం దిశ రావణేతి హితం తతో బోధయతిస్మ మా
ల్యవాన్, రక్షోధిపస్తం పరిహాస్య సేనాం రణాయ సన్నా
హావతీం చకార. ౮. ప. పశ్చాద్వానరవాహినీప్రమథితాం
రక్షోధిపాక్షౌహిణీమాలోక్యేన్ద్రజిదాశుగాన్ ప్రవికిర
న్నప్యంగదేనాహతః, లీనో వ్యోమని మాయయా నృప
సుతౌ బద్ధోరగాస్త్రైః పురీం గత్వా తాతమలోక యజ్జన
కజాం దుఃఖార్ణవే మజ్జయత్. ౯. క. అథ యదృచ్ఛాసమా
గతవినతాసుతగరుద్వాతనిర్ధూతవాతాశనాస్త్రౌ రాజపు
త్రావవలోక్యాహవోత్సాహవత్సు క్రవ్యాత్సు హనూమ

“ఓ రావణా సీతను రామునకు సమర్పింపుము” అని మంచిని బోధిం
చిన మాల్యవంతుని రక్కసులఱేడెగతాళిసేసి సేననెల్ల అతనికి
సాయత్తపఱచెను. ౮. అటుపై యుద్ధమున వానరసేనచే గల్లోల
పఱుపబడిన రావణసైన్యమును గాంచి ఇంద్రజిత్తు కపివీరులపై బాణ
ముల విసజల్లెను. అట్లైనను అంగదునిచే గొట్టబడి ఆకాశమున
రాక్షసమాయచే దాగి రామలక్ష్మణులను నాగాస్త్రములచే బంధించి
లంకజేరి తనతండ్రిని జూచెను. సీతను దుఃఖసముద్రమున ముంచెను.
౯. అంతట కాకతాళీయముగా వచ్చిన గరుత్మంతుని ఱెక్కలగాలిచే
విదలింపబడిన నాగాస్త్రములు గల రామలక్ష్మణులను జూచి రాక్షసు
లాహవోత్సాహమునొంద హనుమంతుడు, అంగదుడు మొదలుగా

దంగదప్రభృతిభిర్నిహతాన్ ప్రహస్తప్రభృతీన్వాహినీ
పతీనవకర్ణ్య రథాధిరూఢో జగద్భయంకరేణాకారేణసాక
మనీకాయ సమాటీకత రావణః. ౧౦. ప. సాలాన్ గిరీంశ్చ
నుదతీం కపివీరసేనా ముత్సార్య బాణనివహైర్భువిలక్ష్మణం
సః, శక్త్యా నిపాత్య రఘునాయకసాయకౌఘైః ప్రాణావ
శేషితతను ర్నగరీం దధావ. ౧౧. ప. కుంభకర్ణ మథ జన్య
భూగతం భక్షయంత మఖిలా న్వలీముఖాన్, భూసుతా
పతి రసూదయ త్తతః పుష్పవృష్టి మకరో త్సురవ్రజః.
౧౨. ప. సురాంతకనరాంతకప్రభృతిరాక్షసానీకినీపతిష్వ
నిలపాకశాసనిసుతాదిభిస్సంయుగే, హతేషు పురుషర్షా

గల వానరవీరులచే గొట్టబడినవారిగా ప్రహస్తుడాదిగాఁగల రాక్షస
సేనాపతుల నెఱిఁగి లోకముల కులుకు కలిగించు రూపుగల రావణుడు
తేరునెక్కి యుద్ధమునకు బయలువెడలెను. ౧౦. వృక్షములను,
పర్వతములను తనపై విసరుచున్న వానరసేనను పెక్కుబాణములచే
దొలగించి శక్తిచే లక్ష్మణుని పడవైచి రామునిచే వేయబడిన బాణము
లచే ప్రాణావశిష్టుడై పట్టణమునుగూర్చి పరుగిడెను. ౧౧. రణరంగము
నందలి వానరవీరుల మెక్కుచున్న కుంభకర్ణుని సీతాపతి చంపెను.
అంత దేవతలు కుసుమవర్షమును కురిసిరి. ౧౨. అటు లాయుద్ధమునందు
సురాంతకుడు నరాంతకుడు మొదలుగాఁగల రాక్షస సేనాధిపతుల

తజిద్ధనుమద్భృత్యసేనాపతీ విహాయ సహరామలక్ష్మణామ మూర్ఛయద్వాహినీమ్. ౧౩. ప. ఋక్షాధిపనియోగేన వేగేన పవనాత్మజః, సంజీవినీలతాధార మానయామాస భూధరమ్. ౧౪. ప. సంజీవినీగిరిసమీరసముచ్ఛ్వసద్భిః శ్శాఖామృగైః కలుషితాం నగరీం విహాయ, యుద్ధాయ సంగతవతో మకరాక్షకుంభపూర్వాన్ రఘూత్తమకపీశముఖా నిజఘ్నుః. ౧౫. ప. పునర్దశముఖాత్మజో గగనలీన ఏవాశుగాన్ ప్రవర్ష్య భరతాగ్రజక్రుధమవేక్ష్య లంకాగతః, ప్రతీచిపురతోరణే హనుమతః పురః పశ్యత

నాంజనేయుడు సుగ్రీవుడు మొదలగు వానరవీరుల రూపుమాప ఇంద్రజిత్తు హనుమజ్జాంబవంతులదక్క దక్కిన వానరసైన్యమును రామలక్ష్మణులను గూడ మూర్ఛనొందించెను. ౧౩. జాంబవంతుని పనుపున నాంజనేయుడు సంజీవినిలత గల పర్వతమును గొనితెచ్చెను. ౧౪. సంజీవినీ పర్వతపు గాలిచే తెలివినొందిన వానరులచే కలవర పెట్టబడిన లంకను విడిచి యుద్ధరంగమునకు వచ్చిన మకరాక్షుడు మొదలుగాగల రాక్షసులను రాముడును తక్కుంగల వానరపతులును తుదముట్టించిరి. ౧౫. మరల మొయిళులచాటున జేరిన యింద్రజిత్తు శరములకురిసి రాము కోపమును గాంచి లంక కేగి యట పడమటి బహిర్ద్వారతోరణమున నాంజనేయుడు చూచుచుండ మాయా

శ్చకర్త జనకాత్మజాం క్రకచకేన మాయామయీమ్. ౧౬. స. తస్మిన్నిరాశే రఘునాయకాంతికం గంత ర్వ్యయం ప్రాప్య నికుంభిలాం మఖమ్, ఆరబ్ధవాన్రాఘవలక్ష్మణౌ తత స్స్వతాశుచాఽతీవతరాం విషీదతుః. ౧౭. స. విభీషణాశ్వాసితరాఘవాజ్ఞయా గతైర్హనూమత్ప్రముఖై ర్వలీముఖైః, వినాశితే కర్మణి రోషభీషణస్సమాగమచ్ఛక్రజయీ రణాంగణమ్. ౧౮. స. తత్స్యందనోన్నతతరే పవనాత్మజస్య స్కంధే నివిశ్య వినిపాత్య కరాననేకాన్, సౌమిత్రిరచ్ఛినదముష్య శిర శ్శరేణ పౌరంద

నిర్మితయగు సీతను ఱంపముచే కోసెను. ౧౬. సీతయెడ నాసదక్కిన వాయుపుత్రుడు రాముదరిచేర నీ రావణమిత్రుడు నికుంభిల యను యాగమును జేయ మొదలిడెను. సీత కిట్టి యాపద సంభవించె నను దుఃఖముచే రామలక్ష్మణులు మిక్కిలి విచారించిరి. ౧౭. అట్టి రాముడు విభీషణునిచే నోదార్చబడి వానరులకు నాజ్ఞ సేయ హనుమంతు డాదిగాగల కపివీరు లాయింద్రజిత్తుని జన్నమును పాడుచేసిరి. అస లా కర్మము పాడగుట చెడ్డకోపమున రావణపుత్రుడు యుద్ధరంగమును జేరెను. ౧౮. ఆ మేఘనాథుని రథ మంతటి యున్నతముగ నున్న వాయుపుత్రునిభుజము నెక్కిన సౌమిత్రి లెక్కకు మించిన బాణములనేసి కడకు నైంద్రాస్త్రమున నాతని శిరసు తెగనేసెను.

రేణ విబుధాః కుసుమాన్యవర్షన్. ౧౯. ప. శక్రారౌ నిహతే సుతే దశముఖ శ్శోకాబ్ధిమగ్న శ్చిరం ప్రేయస్యాః ప్రతిరోధమప్యగణయ న్లోకైకవీరాగ్రణీః, విశ్వస్తాపతిదేవనారవవినిర్భిన్నాఖిలాశాంచలాం లంకాం ప్రేక్ష్య రణాంగణం ద్విగుణితక్రోధ స్సమాగా త్తతః. ౨౦. ప. కపీన్కృపాణేన విదారయ న్నయం బభూవ సౌమిత్రిశరై రనుచ్ఛ్వసన్, ప్రయుజ్య శక్తిం భువనైకభీషణా మమూర్ఛయ ల్లక్ష్మణ మింద్రజి ద్రిపుమ్. ౨౧. ప. సంజీవినీమారుతిజీవితానుజం సమీక్ష్య రామో రఘువంశవర్ధనః,

---

సురలు సుమముల కురిసిరి. ౧౯. లోకముల నెదురులేని వీరు డగు రావణుడు తనకొమరు డగు నింద్రజిత్తు శత్రువులచే మ్రందింపబడుట నెఱిగి దుఃఖసంద్రమున మునిగి ప్రియురాలగు మండోదరి యడ్డగించుచున్నను లెక్కగొనక విధవలగు రాక్షసస్త్రీల దీనాలాపములచే దిక్కులు పిక్కటిల్లు లంకాపురిని గాంచి ఇబ్బడి యగు రోసమున అనికేగెను. ౨౦. అట వానరులనెల్ల ఖడ్గమున కోయుచు లక్ష్మణుని బాణములచే నూపిరిసలపనివాడై లోకభయంకరమైన శక్తినేసి యాలక్ష్మణుని మూర్ఛనొందించెను. ౨౧. సంజీవినీలతలనుండి ప్రసరించిన వాయువువలన జీవించిన సోదరుని గాంచి శ్రీరాముడు సంతసించి

ఆఖండలప్రేషితముచ్చవాజినం సమారురోహాథ సమాతలిం రథమ్. ౨౨. గ. అథ దశరథతనయదశవదనయో ర్వారుణవినివారిత వైశ్వానరం వైనతేయసముత్సారిత దాందశూకం వాతాస్త్రవినిర్ధూతజైమూతం వైకర్తనవినివర్తితతామిస్రం వాసవనిష్కాసితదానవం వాసుదేవప్రచలాయితవామదేవమమ్బరతలనివిష్టసురముని ప్రభృతిభిరత్యాదరేణావలోక్యమానముదభూదభూతపూర్వ మాయోధనమ్. ౨౩. ప. శిరస్సు లూనేష్వపి వైరిణాస్తతః పునఃపునః కందళితేషు రాఘవః, విధేః ప్రయుజ్యా

ఇంద్రుని పనుపున వచ్చిన ఉన్నతమైన గుఱ్ఱముల పూన్చి నొగల నెక్కిన మాతలిగల రథము నెక్కెను. ౨౨. అపు డా రామ రావణుల కాకసమున మునులు దేవతలు చేరి మిగుల ఆదరమున చూచుచుండ అదివఱ కెఱుగని పెనుపోరు సాగెను. అందా రావణుని యాగ్నేయాస్త్రము రాముని వారుణాస్త్రమున నడ్డగింపబడెను. నాగాస్త్రము గారుడాస్త్రమునను, జీమూతాస్త్రము వాయవ్యాస్త్రమునను, తామిస్రము ఆగ్నేయాస్త్రమునను, రాక్షసాస్త్రము ఐంద్రాస్త్రమునను, వామదేవాస్త్రము వాసుదేవాస్త్రమునను నడ్డగింపబడెను. ౨౩. ఆవల నా రావణుని శిరము లెన్నిసారులు తెగ నేసినను మరల మరల మొలకలెత్తుట రాముడు చూచి కడకు

స్త్ర మథ జ్వలచ్ఛిఖం జఘాన తం లోకవిరోధినం రణే.
౨౮. ప. తదా వినేదుస్సురభేరికా భృశం జగుః కలం
నాకసదాం కుశీలవాః, అనర్తిషుశ్చాప్సరసురాంగనా
స్సురా రఘూత్తమం కల్పసుమైరవాకిరన్. ౨౯. ప.
త్రిలోకవిఖ్యాతమహాభుజే మృతే రిపావపి భ్రాతరి రాక్ష
సాధిపే, కృతాత్మనిందో విలలాప మూర్ఛితో విభీషణో
గద్గదభాషణ స్తతః. ౩౦. ప. మందోదరీప్రభృతయో
రజనీచరయోషితః, విలేపుః పతిపుత్రాదీన్వీలోక్య గత
జీవితాన్. ౩౧. ప. పరేతవర్గాయ నివాపపూర్వికాః
క్రియావితన్వంతమముం విభీషణం, విధాయ లంకాధిపతిం

ప్రకాశించు శిఖలుగల బ్రహ్మాస్త్రము నేసి లోకములకెల్ల శత్రువగు రావణుని చంపెను. ౨౮. అంత దేవదుందుభులు మ్రోసెను. దేవలోకమునందలి వైతాలికులు పాడిరి. అచ్చర లాడిరి. కల్పవృక్షపు పూలు రాముపై చల్లిరి. ౨౯. ముల్లోకముల పేరువడసిన భుజపరాక్రమముగల రావణుడు తనకు శత్రువైనను సోదరు డగుట నాతడు మరణించినంతనే గద్గదస్వరమున తన్ను తాను నిందించుకొనుచు విభీషణుడు దుఃఖించెను. ౩౦. మందోదరి దొట్టి రాక్షసస్త్రీలు గతించిన పతులను పుత్రులను గాంచి చాల దుఃఖించిరి. ౩౧. చనిపోయిన రాక్షసులకెల్ల తిలాంజలుల నిప్పించి విభీషణుని

ప్రవేశనా త్పవిత్రితాగ్నిం జగృహే స జానకీమ్. ౨౮.
ప. సహ ప్లవంగై రధిరుహ్య పుష్పకం విమాన మూర్వీతన
యాం ప్రతి ప్రభుః, సముద్ర రోధశ్శయనాదికాః కథాః
వదన్ భరద్వాజ తపోవనం యయౌ. ౨౯. యుగ్మం. ప.
తదాతిథేయం ప్రతిగృహ్య నాగరైః ప్రమోదమానై
ర్భరతాగ్రగామిభిః, వియుక్తవత్సాభినవప్రసూతికా గవీ
సనృతూభిరపి స్వమాతృభిః. ౩౦. వసిష్ఠపూర్వై ర్మున
భిర్నదీజల ప్రపూర్ణ సౌవర్ణ ఘటీకరై రపి, అధిప్రయాతః
పటహాదినాదితం వివేశ సాకేతపురం రఘూద్వహః. ౩౧.
ప. తతశ్చతుస్సాగరవారిపూర్ణై స్సువర్ణకుంభై స్సహజాని

లంకకు పతిగానొనర్చి తాను ప్రవేశించుటచే నగ్నిని పవిత్రముగా నొన
రించిన సీతను పరిగ్రహించెను. ౨౮. వానరులతోకూడ శ్రీరాముడు
పుష్పకవిమానమునెక్కి సీతకు సముద్రబంధము మొదలగు విషయముల
జెప్పుచు భరద్వాజాశ్రమము చేరెను. ౨౯. అట భరద్వాజునిచే
నీయబడిన యాతిథ్యమును గ్రహించి సంతోషముతోగూడిన ప్రజలు
భరతుడు ముందునడువ వియోగము నొందిన తొలిబిడ్డగల గోవులవలె
నున్న తల్లు లెదుర్కొన, వసిష్ఠు డాదిగాగల మునులు నదీజలములు
నింపిన పూర్ణకుంభములెత్త వాద్యములు మ్రోయ శ్రీరాముడయోధ్య

మేనమ్, హిరణ్యపట్టామవబధ్య ఫాలే వసిష్ఠపూర్వా మునయోఽభ్యషించన్. ౩౨. ప. అథారుహ్య భద్రాసనం రామభద్రః కిరీటం కులాయాత మాదాయ మూర్ధ్ని, స సమ్మానయామాస సమ్మాననీయాన్మునీశాన్మహీశాన్కవీశాన్కపీశాన్. ౩౩.

ఇతి యుద్ధకాణ్డః.

జేరెను. ౩౦, ౩౧. అంత భార్యతోఁగూడిన రామునకు నాల్గుసముద్రములనుండి కొనిరాబడిన ఉదకములుగల పూర్ణకుంభముల నభిషేకము చేసి ఫాలభాగమున బంగారుపట్టకట్టి రాజ్యమునం దుంచిరి. ౩౨.అంత నారాఘవుడు సింహాసన మధిష్ఠించి కులక్రమాగతమైన కిరీటమును ధరించి మహర్షులను, రాజులను, కవివరులను, కపివరులను సన్మానించెను. ౩౩.

శ్రీ రా మా య ణ సం గ్ర హః

ఉ త్త ర కా ణ్డః

సుగ్రీవప్రముఖాన్ సఖీన్ జనపదే స్వే స్వే ప్రతిష్ఠాపయన్ పుత్రౌ ప్రాప గుణాధికౌ కుశలవా వానందపూర్ణాన్తరః, నిత్యం సాదర మాశ్రిత స్స్వతనుజై ర్లోకోత్తరై ర్భ్రాతృభి స్స్వాత్మీయానాం ముద మావహన్ సముకరో ద్రాజ్యం హి నిష్కంటకమ్. ఇత్యుత్తరకాణ్డః.

ప. ఇతి వైయాకరణేన శ్రీమద్రామానుజాభిధానేన, రచితం రామాయణసంగ్రహ మనుగృహ్ణాతు జానకీజానిః.

రామాయణసంగ్రహ స్సమాప్తః.

ఉ త్త ర కాం డ ము

పట్టాభిషేకానంతరము సుగ్రీవాది మిత్త్రులను వారివారి పట్టణముల కనిపి సంతసిల్లిన మనసుకలవాడై గుణవంతులగు కుశుడు, లవుడు నను కుమారుల గాంచెను. లోకోత్తరులగు సోదరులతోడను పుత్త్రులతోడను కూడి తల్లుల కానందము కలిగించుచు రాజ్యమును నిష్కంటకముగా నొనరించెను.

శ్రీ ర స్తు

అకర్మకాదిప్రయోగాణా ముదాహరణాని

ప్రదర్శ్యంతే.

శ్లో. రామో విరాజతే	అకర్మక కర్తరిప్రయోగః
రామోభూమండలమపాలయత్,	సకర్మక కర్తరిప్రయోగః
రామచంద్రో దశగ్రీవం పరలోకమనీనయత్. ౧.	ద్వికర్మక కర్తరిప్రయోగః
రామేణోపార్జితా కీర్తిః	కర్మణిప్రయోగః
రామచంద్రేణ భూయతే,	భావే ప్రయోగః
రామేణ కుంభకర్ణస్తు ప్రాపితస్త్రిదశాలయమ్. ౨.	ద్వికర్మక కర్మణిప్రయోగః

చెన్నపుర్యామ్: 'వావిళ్ల' ముద్రణాలయే ముద్రితా—1966.